

REDIGERET AF MARTHA SIF KARREBÆK & JANUS SPINDLER MØLLER

SPROGLIGE LIV I DANMARK 2023: FRA S-TOGSPENDLERE TIL LANDBRUGSMEDARBEJDERE

KØBENHAVNERSTUDIER I

TOSPROGETHED

**KØBENHAVNS UNIVERSITET
HUMANISTISK FAKULTET**

2023

BIND

85

SPROGLIGE LIV I DANMARK 2023: FRA S-TOGSPENDLERE TIL LANDBRUGSMEDARBEJDERE

Redigeret af Martha Sif Karrebæk & Janus Spindler Møller

Københavnstudier i tosprogethed bind 85

Københavns Universitet

Det Humanistiske Fakultet

København 2023

Copyright 2023: Martha Sif Karrebæk, Janus Spindler Møller, Caroline H. Bjørn, Frida M. Sillehoved, Stine A.H. Kisling, Thea Gorm Larsen, Laura Mølgaard, Cathrine Balslev, Lotte Thanning Lemming Andersen, Elias William Mindegaard, Louise Strøm Borlund, Clara Helholm Zeevi, Simone Maj Holm, Kirstine Trock Dahlkild

SPROGLIGE LIV I DANMARK 2023: FRA S-TOGSPENDLERE TIL LANDBRUGSMEDARBEJDERE

Københavnstudier i tosprogethed bind 85

ISBN: 978-87-93510-11-1

ISSN: 0901-9731

Tak for finansiel støtte til Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Københavnstudier i tosprogethed udgives af Københavns Universitets Humanistiske Fakultet.

Redaktion:

Juni Söderberg Arnfast, Center for Dansk som Andet- og Fremmedsprog, Københavns Universitet

Anne Holmen, Center for Internationalisering og Parallelsproglighed, Københavns Universitet

Marta Kirilova, Center for Dansk som Andet- og Fremmedsprog, Københavns Universitet

Janus Spindler Møller, Center for Sociolingvistiske Sprogforandrings-studier, Københavns Universitet

Jakob Steensig, Lingvistik, Aarhus Universitet

INDHOLDSFORTEGNELSE

INDLEDNING: SPROGLIGE LIV I DANMARK 2023 <i>Af Martha Sif Karrebæk & Janus Spindler Møller</i>	5
ULYST TIL LIVET – LIVSLINIENS RÅDGIVNING AF PERSONER I KRISE <i>Af Caroline H. Bjørn, Frida M. Sillehoved og Stine A. H. Kisling</i> ...	9
SPROG SOM EKSKLUDERENDE FAKTOR I QUEER-MILJØER <i>Af Thea Gorm Larsen</i>	43
AT LEGE ER ET BARNs ARBEJDE – ET SPROGLIGT- ETNOGRAFISK STUDIE AF SPROG I BØRNS LEG <i>Af Laura Mølgaard</i>	64
GRAVSTEDET – HVOR VI MINDES DE DØDE <i>Af Cathrine Balslev</i>	85
INTERAKTION BLANDT PENDLERE – EN SPROGLIG ETNOGRAFISK UNDERSØGELSE I S-TOGET <i>Af Lotte Thanning Lemming Andersen</i>	111
FRA VENNER TIL VINDERE - EN SPROGLIG ETNOGRAFISK UNDERSØGELSE AF TRANFORMATIONEN FRA VENSKAB TIL HOLDKAMMERATSKAB PÅ ET FODBOLDHOLD <i>Af Elias William Mindegaard</i>	133
SPROGBRUG PÅ GRISEFARMEN - EN SPROGLIG ETNOGRAFISK UNDERSØGELSE AF EN FLERSPROGET ARBEJDSPLADS <i>Af Louise Strøm Borlund & Clara Helholm Zeevi</i>	153

**"DET GØR DET LIDT MERE INTERESSANT AT VÆRE PÅ
ARBEJDE" - KONSTRUKTION AF EFFEKTIVITET BLANDT
MEDARBEJDERE PÅ McD**

Af Simone Maj Holm.....180

**"HVOR SER DU GODT UD. HAR DU TABT DIG?" –
TYKFOBISK SPROGBRUG MED FOKUS PÅ KOMPLIMENTER**

Af Kirstine Trock Dahlkild.....208

INDLEDNING: SPROGLIGE LIV I DANMARK 2023

Martha Sif Karrebæk & Janus Spindler Møller

Tilgangen Sproglig etnografi fokuserer på sprogets roller i menneskers liv, og der trækkes på etnografiske metoder i undersøgelse af dette. Grundtanken er, at mennesker anvender sprog til at forstå, organisere og ændre deres verden, og sprog forstås bredt og dækker såvel sproglige *udtryk* som sproglig *betydning* og *anvendelse* af sprog i brugssituationer. Sprogbegrebet rummer dermed alt fra kropssprog (fx mellem S-togspendlere), samtalers organisering (fx i fritidsklubben, når man gerne vil vise, at man gerne vil lege med de andre), valg af font (fx til inskriptioner på gravsten), sprog (fx engelsk eller dansk på en arbejdsplads) og den "rigtige" term (fx for seksualiteter i queer-miljøer i en storby). Signalværdier (eller: indeksikalske betydninger) af sproglige træk i bestemte situationer er en væsentlig del af det, man kan analysere. Fælles for studier inden for feltet er, at vi lærer, hvordan mennesker håndterer deres sociale liv ved at studere mønstre i anvendelsen af sådanne sproglige træk.

I denne bog kan man læse en række studerendes bud på et svar på spørgsmålet om sprogets rolle i menneskers liv. Det er bud, der tager udgangspunkt i hverdagsliv og hverdagssituationer i Danmark i dag, som studerende, der tog kurset Sproglig etnografi i foråret 2023, har ønsket at forstå bedre. En undren har altså ført til et forskningsspørgsmål og derefter til nye indsigter. Vi ser, hvordan feltnoter og observationer, indlæg på nyhedsmedier og sociale medier, interviews og optagelser af normal interaktion samt fotos anvendes til at dokumentere, repræsentere og diskutere sprogets rolle og muligheder. Forfatterne trækker på teori, som vi stillede til rådighed i løbet af kurset, i analysen af den kommunikation, som mennesker anvender til at skabe mening i deres liv, til at formidle

identiteter og forestillinger og til at forstå verden, sig selv og hinanden.

Det er anden gang, vi udgiver redigerede versioner af de studerendes eksamensopgaver. Der er således tale om en serie, og det er en serie, som gør studerendes arbejde tilgængeligt for andre end dem, der har bedømt eksamensopgaverne. Filosofien bag dette er, at undervisning på en institution som Københavns Universitet ikke bare handler om at overføre viden fra undervisere til studerende, men om at anerkende de studerende som medproducenter af viden. Vi har undervist i Sproglig etnografi i en del år, og vi lærer altid noget af de studerendes måde at anvende de indsigter, metoder og forståelser, vi deler med dem. Vi synes, at disse indsigter er værd at videreformidle, og det gør vi gennem denne bogserie. Vi tilslutter os ordene fra prorektor for undervisning på Københavns Universitet, når han beskriver de studerende som "aktive medskabere af viden" (Kristian Cedervall Lauts 2023) – i øvrigt som en opsummering af det projekt om forskningsintegration, den første bog i serien var del af.

Der har ligget et stort arbejde for forfatterne i at omforme indsigterne fra opgaver til bogens kapitler, og nu står bogens forfattere ikke bare som vidensproducenter, men også som vidensformidlere – ligesom de mere etablerede forskere, de citerer. Dermed skabes potentiale for det, der på nydansk hedder 'impact'. Impact indebærer her, at deres viden kan gøre andre mennesker klogere og måske få nogle til at ændre adfærd eller opfattelse. Det er det, forskning skal. Deles, gøre os klogere, ændre verden.

Bogen leverer nye indsigter i vigtige og svære emner - fx rådgivning på Livslinjen, hvor selvmordstruede kan få hjælp (kapitlet af Caroline H. Bjørn, Frida M. Sillehoved og Stine A. H. Kisling), og hvordan unge queer-personer – i et tilsyneladende mere og mere rummeligt queer-miljø – alligevel skal kæmpe med etiketter for deres seksuelle identitet (Thea Gorm Larsens kapitel). Vi lærer, hvordan børn i en fritidsklub forhandler om at få lov at være med (Laura Mølgaards

kapitel). Alle har været børn, men de fleste har glemt den socialt komplekse forhandlingsproces, og nogle voksne reducerer den endog til noget, som de kan lave simple regler for. Eksplicitte regler og ofte mere implicitte normer er i det hele taget gennemgående temaer i bogens kapitler. Alle kender også den kommunikative situation, som mødet med et gravsted er (Cathrine Balslevs kapitel). Gravstedet fortæller om relationer og minder, som er afsluttede, og som alligevel fortsætter. Ligeledes har alle erfaring med at køre i tog – et offentligt rum fuld af sofistikeret, non-verbal, kropsliggjort kommunikation, der orienterer sig mod normer for adfærd (Lotte Thanning Lemming Andersens kapitel). Mange kender også til omklædningsrummets særlige stemning, og vi bliver i et af kapitlerne klogere på, hvad der sker, når en gruppe unge mænd i omklædningsrummet transformerer sig fra 'venner' til et 'hold', der skal spille ambitiøs fodbold (Elias William Mindegaards kapitel). Den slags processer, hvor vi går fra en type relation og identitet til en anden, sker hele tiden, men vi er sjældent opmærksomme på de små sproglige signaler, der markerer overgangene. Vi hører endvidere om kommunikation på arbejdspladser (her et landbrug) med mange udenlandske ansatte (Louise Strøm Borlund & Clara Helholm Zeevis kapitel), noget der også er ganske almindeligt i et Danmark med mangel på arbejdskraft. Studiet illustrerer med al tydelighed, hvordan professionelle kan have mere brug for at skabe kommunikation end for at tale 'korrekt', og at kommunikativ succes (dvs. forståelse) kan opstå ved at blande sproglige ressourcer snarere end ved at insistere på sproglig 'renhed'. Et andet studie af en arbejdsplads viser, hvordan uniformering og overvågning af medarbejdere og ikke mindst italesættelsen af det ikke kun er negativt; det kan være med til at skabe holdånd blandt medarbejdere (Simone Maj Holms kapitel). Endelig kan vi læse om, hvordan tykke mennesker er udsat for mikroaggressioner forklædt som komplimenter (Kirstine Trock Dahlkilds kapitel); det fik både forfatteren selv og os til at tænke over, hvordan man griber

komplimenter an, og hvordan tykhed kan betyde noget forskelligt alt efter personen.

Vi ønsker at takke alle studerende fra kurset Sproglig etnografi fra foråret 2023. Selvom det ikke er alle, der er repræsenteret i bogen, er kapitlerne i høj grad også et produkt af holdets diskussioner, hvor studerende gav hinanden plads til både at stille kritiske spørgsmål og tænke nye tanker. Vi vil også gerne takke forfattere fra bogseriens første bind for at besøge kurset og beredvilligt svare på spørgsmål om udførelsen af etnografiske studier og den efterfølgende publiceringsproces. Endelig vil vi takke Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab for at støtte dette bind økonomisk og dermed anerkende værdien af de studerendes bidrag til universitetets forskningsproduktion.

God læselyst!

ULYST TIL LIVET – LIVSLINIENS RÅDGIVNING AF PERSONER I KRISE

Caroline H. Bjørn, Frida M. Sillehoved og
Stine A. H. Kisling

INDLEDNING

“Siden 2010 har antallet af selvmord ligget relativt stabilt på ca. 600 personer om året. I 2020 blev der registreret 410 selvmord blandt mænd og 170 selvmord blandt kvinder. Der er hver dag cirka 20 personer, der forsøger selvmord.” (Psykiatrifonden.dk). Ud fra disse tal kan man udlede, at selvmord i det danske samfund stadig er et stort problem. Selvmord er et følsomt emne. Vi vil undersøge, hvilke udfordringer der ligger bag italesættelsen af selvmord. Det vil vi gøre med udgangspunkt i den frivillige organisation Livslinien, der tilbyder rådgivning til mennesker i krise eller med selvmordstanker. Dette leder frem til vores forskningsspørgsmål: Hvordan foregår kommunikationen og italesættelsen vedrørende eksistentielle udfordringer samt tanker om selvmord på Livsliniens online chatrådgivning mellem rådgivere og brugere? Og hvordan formidler Livslinien deres mission offentligt? Vi vil kigge på Livsliniens chatrådgivning med fokus på, hvilken rolle rådgiverne har, og hvilke sproglige værktøjer de benytter sig af. Vi vil også undersøge Livsliniens tilstedeværelse i det offentlige rum. Vores håb er, at vi ved at sammenkoble de to undersøgelsesfelter kan få en større forståelse og dybere indsigt i, hvorfor selvmord er svært at tale om, og hvad Livslinien gør for at modarbejde det. Vi vil starte med at præsentere de teoretiske perspektiver, vi har benyttet for at besvare vores forskningsspørgsmål. De tæller Erving Goffmans (1979) footing-begreb, sproglig socialisering (Ochs & Schieffelin, 2011), registergørelse (Agha, 2007),

sprogideologier (Kroskirty, 2004) og Judith Butlers (1997) censurbegreb.

Dernæst kommer en præsentation af vores data, hvad vi har gjort for at indsamle dem og vores metodiske overvejelser. Efterfølgende vil vi analysere udvalgte chatlogs, interviews med de frivillige medarbejdere og skilte opsat på Valby Station.

Slutteligt vil vi samle vores analytiske pointer i en konklusion og vise, hvordan de forskellige dele af vores analyse tilsammen kan hjælpe med at svare på, hvordan kommunikationen omkring og italesættelsen af selvmord kommer til udtryk hos Livslinien.

TEORETISK RAMME

Production format & participation framework

I "Footing" fra 1979 beskriver Erving Goffman, hvordan en samtale er mere kompliceret end det, der beskrives i den klassiske samtalemødel. I den taler to personer på egne vegne, Taler (A) og Lytter (B), og de skiftes til at have taleture. Det kalder Goffman for mangelfuldt. Her inddrager han begrebet footing:

"A change in footing implies a change in the alignment we take up to ourselves and the others present as expressed in the way we manage the production or reception of an utterance. A change in our footing is another way of talking about a change in our frame for events." (Goffman 1979, 5)

Footing er måden, personer indtager forskellige roller eller positioner i forskellige interaktioner, og hvordan de skifter imellem disse afhængigt af kontekst. Goffman skriver desuden, at ændringer i footing ofte er knyttet direkte til

sproget, og at deltagerne hele tiden orienterer sig mod hinanden i den sociale kontekst, de indgår i. Han beskriver, hvordan en samtale har ritualer. Den indledes typisk ved, at deltagerne vender sig fysisk mod hinanden, der er hilsner og afskeder, deltagerne skal involvere sig og skal undgå for lange perioder med stilhed. Goffman nuancerer også opdelingen i Taler og Lytter med begreberne participation framework og production format. Participation framework er mest relevant for Lytter-rollen, som Goffman opdeler videre i ratificeret deltager og ikke-ratificeret deltager. Ratificeret deltager er den intenderede modtager i samtalen, imens ikke-ratificeret deltager er den utilsigtede modtager. Vi vil i analysen kun beskæftige os med ratificeret deltager. Goffman diskuterer, hvordan man ændrer sit sprog i forhold til situationen og modtagerne, ligesom man også giver udtryk for, at man forstår det, der bliver sagt til en. Dermed orienterer deltagerne sig mod hinanden (Goffman 1979, 10-11). Taler opdeler han også i flere typer og sammenfatter disse som ytringens production format. Her bruger han begreberne animator, author og principal. Animator dækker over personen, der aktivt kommunikerer det sagte. Author er personen, der står bag ordvalget og ordlyden, så at sige forfatteren bag formuleringen og dens betydning. Principal er den, som ordene og den bagvedliggende mening bliver udtalt på baggrund af, og som har ansvaret (Goffman 1979, 17). Når den talende, animatoren, bruger sig selv i talen, for eksempel ved at sige "jeg", bliver jeget i teksten det, Goffman kalder for figure:

"(...) we are projecting ourselves as animators into the talk, but this is a figure, nonetheless, and not the actual animator; it is merely a figure that comes closer than most to the individual who animates its presentation." (Goffman 1979, 20).

Vi vil benytte Goffmans begreber om production format og participation framework til at undersøge, hvem afsenderen

bag rådgiverens samtalebidrag er. Derudover vil vi bruge footing til at se, hvordan der opstår sproglige skift i samtalen.

Sproglig socialisering

Elinor Ochs og Bambi B. Schieffelin har beskæftiget sig med, hvordan mennesker socialiseres gennem brug af sprog til brug af sprog, ligesom de bliver socialiseret til at indgå i sociale og kulturelle praksisser:

“(...) language socialization is distinctly local and situated. Thrown into social situations from birth, human beings become attuned to socioculturally saturated linguistic cues that afford their sensibility to a fluidity of contexts. Infants not only become speakers of languages; they also become speakers of cultures” (Ochs & Schieffelin 2011, 8).

Ochs og Schieffelin beskriver, hvordan socialiseringsprocessen er præget af både kulturelle og sproglige elementer. Den sproglige socialisering starter, så snart et menneske bliver del af et socialt samfund og fortsætter hele livet i forskellige arenaer, indtil personen ikke længere bliver anset som et levende, socialt individ (Ochs & Schieffelin 2011, 3). Der kan være en forskel i samtaledeletagernes position gennem viden eller magt, for eksempel når voksne opdrager børn, eller når voksne får hjælp fra læger eller fagfolk (Ochs & Schieffelin 2011, 2). Ochs og Schieffelin benytter begreberne ekspert og novice til at illustrere denne magtforskel. Derudover kan eksperten agere ekspert indenfor et felt og så være novice i et helt andet (Ochs & Schieffelin 2011, 17). I vores analyse vil vi se, hvordan den sproglige socialisering opstår, og hvordan brugeren og rådgiveren positionerer sig i forhold til hinanden.

Registergørelse

Til vores analyser af rådgivernes sprogbrug vil vi gøre brug af teori om registre og registergørelse. Et register opstår, når klynger af sproglige og andre semiotiske træk knyttes til forskellige kategorier såsom persontyper, grupper, steder og jobtyper. (Rampton et al. 2015, 28).

Agha (2007) beskriver registre således:

“(...) registers are cultural models of action that link diverse behavioral signs to enactable effects, including images of persona, interpersonal relationship, and type of conduct” (Agha 2007, 145).

Ud fra dette kan man sige, at registre udgør sociale handlemuligheder, fx i samtaler. Et register består af genkendelige sproglige- og ikke-sproglige træk, som Agha kalder repertoier. Her indgår for eksempel grammatik, sætningsstruktur og prosodi og ikke mindst ord, men også ikke-sproglige træk. I forhold til registre på skrift kan det være visuelle tegn, billeder og farver (Agha 2007, 180). Ift. Goffman (1979) kan man sige, at registre giver mulighed for at ændre footing i samtalen. Man har mulighed for at ændre og tilpasse sprogstil og ordvalg afhængig af situation og kontekst. Det vil vi fokusere på i vores analyse.

Derudover kan registergørelse bruges som et analytisk værktøj til at undersøge, hvordan et bestemt sprogbrug kan variere afhængig af kontekst.

Sprogbrugere socialiseres sprogligt til flere registre gennem livet:

“Processes of register socialization continue throughout adult life as well. One cannot become a doctor or a lawyer, for example, without acquiring the forms of speech appropriate to the practices of medicine or law, or without an understanding of the

values – both cognitive and interactional ones –
linked to their use” (Agha 2007, 156).

Denne teoretiske pointe er relevant for vores undersøgelse, især ift. analysen af rådgivernes anvendelse af og skift mellem registre.

Sprogideologier

Når man undersøger registre, er det relevant at inddrage teori om sprogideologier. Kroskirty (2004) definerer sprogideologier som: "(...) beliefs, or feelings, about languages as used in their social worlds" (Kroskirty 2004, 498). Sprogideologier er altså holdninger og overbevisninger omkring sproget, for eksempel i forhold til hvad der er rigtigt og forkert, godt og dårligt sprog. En tilgang til sprogideologier, som er særligt væsentlig for vores fokus, er at trække sammenhængen mellem sprogideologier og særinteresser på gruppe- eller individniveau frem:

“Language ideologies represent the perception of language and discourse that is constructed in the interest of a specific social or cultural group”
(Kroskirty 2004, 501).

Forskning inden for denne tilgang har kort sagt vist, hvordan grupper eller institutioner - som Livslinien - kan have en politisk interesse i, hvilken slags sprog der er bedst i forhold til egne interesser. Dette vil vi bruge, når vi identificerer og arbejder med de sprogideologier, der er til stede hos Livslinien som institution, og hvordan de ideologier afspejles i rådgivernes kommunikation og Livsliniens kommunikation udadtil.

Linguistic Landscaping

Linguistic Landscaping (LL) beskæftiger sig med skriftsprog på offentlige steder. Det indebærer at studere, hvordan sproget bruges på skilte, graffiti, reklamer, gadekunst eller andet offentligt tekstmateriale (Blommaert & Maly, 2014). Blommaert og Maly peger på to afgørende aspekter af det offentlige rums funktioner. De er for det første sociale arenaer, hvor magt, disciplin og regulering udspiller sig, og for det andet står myndighederne som ejer af det offentlige rum og kan derfor præge brugen af plads ved at pålægge restriktioner eller påbud. I artiklen opstiller de tre akser, man kan anvende til at se på sproget som tegn i det offentlige rum: fortid (past), fremtid (future) og nutid (present). Fortid peger på fremstillingen af offentligt tekstmateriale, hvilket omfatter hvem der har fremstillet det, hvornår det er fremstillet, og hvordan det er fremstillet. Fremtid retter sig mod modtageren, da tegnene har til hensigt at skabe en effekt hos modtageren. Nutid beskæftiger sig med placeringen. Det er ikke tilfældigt, hvor tekstligt materiale er placeret. Dette gælder både for stedet som placering og den syntaktiske placering af tegnene (Blommaert & Maly 2014, 3). I vores analyse benytter vi teorien til at undersøge, hvordan Livslinien gør sig synlige i det offentlige rum, hvem der ser det, og hvordan det spiller ind i påvirkningen af modtageren.

Judith Butlers censurbegreb

I vores analyse af hvordan selvmord bliver italesat, er det relevant at inddrage teori om, hvordan nogle ord besidder særlig stor kraft og af den grund kan være svære at italesætte. Vi vil undersøge, hvilke udfordringer der kan være ved at italesætte selvmord, og hvorfor de opstår. Dette vil vi benytte Judith J. Butlers teori om censur til at undersøge. Overordnet skelner Butler mellem to former for censur: eksplicit og implicit censur. Den eksplicite form udøves ved at blive italesat. Denne form er nem at få øje på, hvilket ifølge Butler

gør den sårbar. Den implicitte form for censur kan ikke ses direkte. Hun forklarer, at implicit censur" (...) refers to implicit operations of power that rule out in unspoken ways what will remain unspeakable." (Butler 1997, 130). Implicit censur foregår uden at blive italesat, men er indlejret i vores kultur og i vores sociale strukturer. Vi vil benytte begrebet om implicit censur til at undersøge, hvilke udfordringer der kan være ved at tale åbent og direkte om selvmord.

DATA OG METODE

I vores undersøgelse benytter vi data, som er hentet hos Livslinien. Livslinien er en nonprofit-organisation, der arbejder for at forebygge selvmord via anonym rådgivning til selvmordstruede, pårørende og efterladte. Vi har taget udgangspunkt i seks chatlogs fra Livsliniens chatrådgivning. Vores data består også af et interview med en af Livsliniens rådgivere og et interview med deres kommunikationsansvarlige. Derudover har vi været på Valby Station og Københavns Hovedbanegård for at observere, hvordan Livsliniens kommunikation foregår i offentligheden. Her tog vi billeder af de skilte, Livslinien og DSB har sat op på stationerne.

Vi startede med at etablere kontakt til Livslinien og fik derigennem lov til at komme ud på deres kontor, som vi besøgte tre gange i samme uge. Deres sekretariat havde udvalgt dele af deres chatrådgivning og havde fundet to dages materiale, som vi fik lov at læse. Kriterierne for denne udvælgelse var, at chatlogsene skulle være repræsentative for den daglige rådgivning. Det var i alt 18 chatlogs, hvilket udgør vores rå data. Livslinien havde altså sat en ramme for udvælgelsen af vores empiri og på den måde sat en begrænsning. Vi gennemlæste alle de chats, vi fik stillet til rådighed og udvalgte seks, som udgør vores empiri. Inden havde vi nogle ideer, om hvilke teorier vi tænkte, kunne være

relevante. Vi vidste også, at vi ville have fokus på rådgiverens rolle, og hvordan rådgiverne kommunikerer, samt hvilke sproglige værktøjer de gør brug af, og vi valgte chats, som kunne være interessante at analysere ud fra dette fokus. De chatuddrag, vi bruger i vores analyse, optræder fuldt anonymiseret.

En anden del af vores data består af et interview med en af Livslineiens rådgivere. Vi havde på forhånd aftalt med en af sekretærerne, at vi kunne komme og tale med en af deres rådgivere. Sekretæren havde bedt os om at sende de spørgsmål, vi havde forberedt på forhånd. Som en metodisk overvejelse har vi efterfølgende reflekteret over, hvad det har gjort, at rådgiveren på forhånd har fået spørgsmålene. Rådgiveren havde derfor fået tid til at forberede sig på interviewet og sine svar. Dette ser vi som en fordel, da det ikke var vigtigt, at svarene skulle være spontane. Rådgiveren, vi talte med, er fuldt anonymiseret; vi omtaler kun personen som "rådgiveren". Rådgiveren har arbejdet som frivillig for Livslinien i fire år og giver udtryk for, at det er et givende arbejde. Rådgiveren har vagter på fire timer 1-2 gange om måneden. Rådgiveren har både siddet ved chat- og mailrådgivningen, men sidder på nuværende tidspunkt ved mailrådgivningen. Der er altid to sammen, når der skal besvares mails fra brugerne.

I forhold til vores interviewguide var det vigtigt for os at starte med generelle spørgsmål for at skabe et trygt rum. Derefter bevægede vi os mere ind på sproget for rådgivernes kommunikation, samt hvilke refleksioner og overvejelser de har for eget sprogbrug.

Vores andet interview var med Livslineiens kommunikationsansvarlige. Interviewet var ikke planlagt, men vi havde på forhånd gjort os tanker om spørgsmål, som vi gerne ville have svar på. Den kommunikationsansvarlige har ligeledes skrevet under på en samtykkeerklæring og optræder anonymiseret. Vi foretog Linguistic Landscaping-studier på både Valby Station og Københavns Hovedbanegård. Vi startede med at undersøge, hvor skiltene

hænger på Københavns Hovedbanegård. Her observerede vi, at de kun hænger i enderne på perronerne, hvor S-togene kører. Vores andet besøg var på Valby Station. Her observerede vi, at skiltene hang fordelt ud på alle perronerne. Vi tog billeder af skiltene og deres placering.

I analysen har vi valgt at fokusere på Valby Station, da observationerne på de to stationer lignede hinanden.

ANALYSE

Footing i chatlogs

Goffman (1979) skriver, at man skal huske, at samtaleparterne konstant er socialt orienterede og udnytter forskellige ressourcer undervejs i samtalen. Goffmans teori tager udgangspunkt i en fysisk og verbal kommunikations-situation med en eller flere samtaledeltagere, hvorimod vores empiri er baseret på online kommunikation. Alligevel kan vi se, at en række af de samme ting er på spil, hvilket kommer til udtryk i chatuddrag 1:

Chatuddrag 1

Rådgiver (RÅD) Bruger (BRU)

- 01 RÅD: Det lyder enormt hårdt, at gå med de tanker og
02 den ekstra stress det medfører i lang tid
03 BRU: Det ved jeg nu ikke. Tænker at alle
04 gymnasieelever er stressede. Jeg er bare træt
05 RÅD: Det er meget alvorligt at have selvmordstanker,
06 og derfor enormt vigtigt, at man deler det med
07 nogen, når man kan mærke at hverdagens
08 stress og ens mørke tanker tager over.
09 Depressive og selvmordstanker kan virke som
10 skyklapper – de kan skærme for alle de glade og
11 gode ting, og det kan være svært at se en vej ud
12 af den spiral. Når man har svært ved at finde
13 glæden og går med det længe, kan jeg godt

14 forstå, man bliver træt! Men ikke desto mindre
15 har du skrevet til mig i dag – og det synes jeg
16 vidner om en styrke hos dig! Du skrev, at du ikke
17 havde fortalt nogen om disse selvmordstanker,
18 hverken familie eller psykolog. Hvorfor tror, du
19 ikke har fortalt dem det
20 BRU: Jeg synes det er virkelig akavet at skulle snakke
21 om. Jeg griner altid når jeg er ubehageligt til
22 mode. Og jeg hader når folk har "ondt" af mig,
23 fordi jeg føler at jeg sætter mig selv i en
23 offersituation. [...]

Her starter rådgiveren med at forholde sig til det, brugeren siger, ved at være anerkendende og lyttende. Brugeren responderer på det i linje 03-04 ved at nedtone sin situation og sine udfordringer og inddrager sig selv som figure. Brugeren sammenligner sig med alle de andre gymnasieelever og negligerer sine egne udfordringer. Det får rådgiveren til at ændre footing og agere som ekspert i næste tur. Dermed opstår en positionering, hvor brugeren får rollen som novice (Ochs & Schieffelin 2012). Rådgiveren inddrager sin egen viden og positionerer sig overfor brugeren, hvilket kommer til udtryk sprogligt, da rådgiveren bruger deklarative sætninger og inddrager det ubestemte pronomen "man" i linje 12. Brugen af dette pronomen gør udtalelsen mere generel og almengyldig, imens det fjerner fokus fra brugerens specifikke situation. Det nedtoner rådgiverens positionering over for brugeren, da rådgiveren ikke udtaler sig på brugerens vegne, men trækker på sin egen viden og erfaringer om, hvordan andre i samme situation kan have det. I linje 13 ændrer rådgiveren footing igen. I første sætning kommer der et skift, da rådgiveren inddrager sig selv gennem det personlige pronomen "jeg", der nu står i relation til "man". Rådgiveren skriver, at rådgiveren godt kan forstå folk, der er trætte og har udfordringer, og refererer dermed til brugerens egen beskrivelse. Dermed bliver "man" sat i relation til brugeren og brugerens problemer, ligesom tonen skifter fra at være forklarende til at blive anerkendende. Det ændres

igen i linje 15, hvor rådgiveren henvender sig direkte til brugeren ved at skrive "du". Her roser og opmuntrer rådgiveren brugeren. I linje 15-19 vender rådgiveren tilbage til rådgiverrollen og spørger ind til brugerens udfordringer. Det skaber et nyt skift i positioneringen, hvor rådgiveren overgiver ekspertrollen til brugeren, hvilket brugeren accepterer. Brugeren er netop den eneste med viden om sin egen specifikke situation, hvilket kommer til udtryk i linje 20, når brugeren begynder at forklare. Ifølge Goffman (1979) har samtalen også visse ritualer, hvilket er til stede i vores udvalgte chatlogs. Alle syv chatlogs starter med en indledende hilsen med næsten samme ordlyd. Det ser vi for eksempel i chatuddrag 2:

Chatuddrag 2

01 BRU: Hej

02 RÅD: Hej og velkommen til chatten

03 BRU: takk! [...]

Her indleder brugeren samtalen med interjektionen "hej", hvorefter rådgiveren svarer med sætningen: "Hej og velkommen til chatten". Denne formulering går igen i alle syv af vores udvalgte chatlogs med få variationer som for eksempel: "Hej og velkommen til Livslinien". Begge varianter er neutrale og overholder den høflige, serviceorienterede og professionelle tone, ligesom den er imødekommende over for brugeren. At hilsenerne minder så meget om hinanden, kan både knyttes til situationen, samtalen foregår i, og til rådgiverens rolle som professionel. Det hænger sammen med Goffmans begreb om participation framework og production format.

Da rådgiveren er repræsentant for Livslinien, er det interessant at se på rådgiverens rolle som taler. I eksemplet med hilsenerne er det rådgiveren, der er animator og skriver ordene, der afsendes i chatten, men da rådgiveren også er repræsentant for Livslinien, kan det diskuteres, hvem der er principal og dermed den bagvedliggende afsender af ordene.

Rådgiveren er netop frivillig hos Livslinien og agerer som repræsentant for institutionen, men ifølge rådgiveren, vi har interviewet, trækker de også i høj grad på sig selv i deres svar. Rådgiverne er blevet oplært og har fået en sproglig værktøjskasse samt en guideline til rådgiverrollen. Dermed er Livslinien author for nogle af de ting, rådgiverne skriver, for eksempel de helt neutrale hilsner. Ifølge vores interviewede rådgiver gør de brug af en såkaldt "fem-fase-model", der guider rådgiveren ift. samtalen. Fem-fase-modellen hænger som en indrammet plakat på Livsliniens kontor og er synlig for rådgiveren under samtalerne. Dens fem punkter lyder således: 1) Etabler kontakt; 2) Udforsk brugerens situation – herunder risikovurdering; 3) Sæt et fælles mål for rådgivningen; 4) Udvikling af rådgivningen i forhold til målet; 5) Afrunding af rådgivningen. Det giver rådgivningen en fastlagt, struktur for, hvordan samtalen skal bygges op.

I chatuddrag 3 er det også tydeligt, at både rådgiver og bruger navigerer i brugen af participation framework og production format. Særligt brugen af pronominer vidner om en bevidsthed i forhold til, hvem der er afsender, og hvem der er modtager:

Chatuddrag 3

01 BRU: tak. Jeg har det ekstra svært lige pt fordi jeg går
02 i gymnasiet og er tæt på eksamenssæson.
03 Jeg har aldrig været voldsomt stresset over
04 eksamer men kan mærke jeg er nervøs selvom
05 jeg ikke ved hvad jeg skal op i. Vi får også snart
06 vores sidste karaktere og jeg har været meget
07 mentalt nede pt og har ikke været der mentalt i
08 timerne så er bange for jeg er faldet
09 RÅD: det kan jeg godt sætte mig ind i – der sker helt
10 vildt meget i og omkring ens afslutning af
11 gymnasiet, og det er klart vores erfaring, at det
12 er en enormt stresset tid. Når man i forvejen har
13 episoder, hvor man er ked af det, og måske har
14 nogle mørke tanker, der lurser, så kan yderligere
15 stress udefra presse de her selvmordstanker
16 endnu mere frem i lyset – hvis det giver mening?

17 BRU: Ja det gør det
18 RÅD: Selvmordstanker kan føles som skyklapper. Man
19 kan have svært ved at se udenom de mørke
20 tanker. Samtidig trives og vokser de i stilhed,
21 hvorfor vores erfaring klart er, at snakke med
22 nogen om det, når man kan mærke, man er
23 ved at miste kontrollen over de mørke tanker
24 BRU: Jeg har svært ved at mærke hvornår jeg skal
25 snakke om det fordi det også der jeg begynder
26 at føle mig som en byrde og være bange for at
27 jeg overdriver
28 RÅD: Jeg synes ikke du er en byrde – jeg synes du
29 er stærk!

I uddraget starter brugeren med at bruge det personlige pronomen "jeg". Det gør det tydeligt, at det er brugeren, der både er animator, author og principal af beskeden. I linje 05 skifter brugeren til pronomenerne "vi" og "vores", hvilket refererer til brugerens klasse, der er fælles om at få "de sidste karakterer". Rådgiveren responderer ved at bruge pronomenet "jeg" i første sætning. Her agerer rådgiveren både animator og author, da rådgiveren er den, der formulerer og sender beskeden. Om rådgiveren også er principal kan diskuteres. På den ene side trækker rådgiveren på sin egen empati og viden, hvilket brugen af pronomenet "jeg" understøtter, men på den anden side er rådgiveren netop blevet lært op af Livslinien, blandt andet med fem-fase-modellen. I linje 11 skifter rådgiveren til pronomenet "vores", der refererer til Livslinien, som viser, at rådgiveren kommunikerer som repræsentant for institutionen, hvilket gør Livslinien til principal i kommunikationen. Det samme sker i næste tur. Det gør beskederne mindre personlige og fjerner noget af rådgiverens ansvar. I uddraget er det også tydeligt, at begge deltagere henvender sig til hinanden. Brugeren indleder sin første tur i linje 01 ved at skrive "tak" som respons til en tidligere besked, og rådgiveren henvender sig direkte til brugeren ved at stille et spørgsmål for at høre, om brugeren har modtaget og forstået beskeden. Det svarer

brugeren bekræftende på, hvilket inviterer rådgiveren til at fortsætte.

Rådgiveren trækker også på tidligere erfaringer og samtaler. Dette bliver gjort tydeligt ved brugen af pronomenet "man", der på samme måde som i chatuddrag 1 gør det mere almengyldigt, mindre personligt og belærende.

Ekspert- og noviceroller i rådgivningen

Både hilsner og afskeder i de udvalgte chatlogs vidner om en tydelig positionering, hvor rådgiveren er ekspert, og brugeren er novice. Det er rådgiveren, som har mest erfaring i chattens ressourcer og typiske fremgangsmåde. Det ses bl.a. på, at det er rådgiveren, der byder velkommen, og det er rådgiveren, der tager det næste initiativ. Det ser vi for eksempel i chatuddrag 4:

Chatuddrag 4

01 RÅD: Jeg vil rigtig gerne lytte og tale om alle disse ting
02 for det lyder til, at det er noget, der fylder meget
03 hos dig. Dog skriver du også til livslinien her til
04 aften. Derfor vil jeg lige til at starte med, spørge
05 lidt ind til selvmordstankerne. Er det okay med
06 dig?
07 BRU: ja selvfølgelig
08 RÅD: Du skriver, at selvmordstankerne fylder enormt
09 meget. Er det sådan, at disse tanker også har
10 udviklet sig til en konkret plan om selvmord
11 hvor tid og metode er valgt? Jeg spørger kun, så
12 jeg bedre kan forstå, hvordan det er at være dig
13 lige nu.
14 BRU: hmm jeg har søgt på hvordan man begår
15 selvmord og tænkt over hvad der er smertefuldt
16 og ikke er. [...]

I uddraget starter rådgiveren med at være anerkendende og understrege sin position som lyttende og støttende, men skifter derefter footing i linje 03-04 ved at skrive: "Dog skriver du også til livslinien her til aften.". Det ændrer samtalsens

fokus ved at nævne Livslinien som platform, og derefter spørger rådgiveren ind til brugerens selvmordstanker. I turen starter rådgiveren en socialiseringsproces, hvor brugeren skal føle sig velkommen og tryk nok til at åbne op og snakke om det, brugeren har lyst til. Undervejs i samtalen leder rådgiveren brugeren ved at stille spørgsmål og komme med råd til at håndtere forskellige situationer. Derudover positionerer rådgiveren sig som ekspert ved at inddrage sig selv som Livsliniens repræsentant i linje 03-04 og bemærker, at det er brugeren, der har kontaktet Livslinien. Rådgiveren tager styring over samtalen og giver ordet til brugeren. Rådgiveren inddrager sig selv som figure i samtalen for at skabe mere nærvær, klargøre sin hensigt med samtals retning og vejlede brugeren derhen. Denne ekspertrolle accepteres af brugeren i linje 07, hvilket giver rådgiveren anledning til at fortsætte. Rådgiveren sporer sig derefter ind på brugerens selvmordstanker. Det vurderer Livslinien som det mest akutte, og derfor er det rådgiverens første opgave, når der er etableret kontakt. Dermed viser rådgiveren, hvad det er, samtalen først skal dreje sig om. Ifølge den interviewede rådgiver laver rådgiveren en risikovurdering af brugeren ved at spørge ind til brugerens selvmordstanker, og om personen har planlagt henholdsvis tid, sted og metode. Det giver rådgiveren et grundlag for at opstille et mål for rådgivningen i tråd med fem-fase-modellens struktur. I linje 14 vises det, at socialiseringsprocessen er succesfuld, da brugeren besvarer rådgiveren og fortæller om sine problemer.

En rådgivers sproglige værktøjer og registre

I vores analyse af de sproglige værktøjer, som en rådgiver gør brug af, mener vi, det er særligt relevant at kigge på rådgivernes registergørelser og skift i anvendelsen af registre. Vi vil derfor kigge nærmere på nogle sproglige fællestræk i rådgivernes sprogbrug og på de kommunikative resurser i chatten, der indikerer et skift i brugen af registre. Et over-

ordnet mønster, vi kunne se i vores gennemlæsning af chatlogs hos Livslinien, er deres brug af metakommunikation. Metasproglige vendinger som "når jeg spørger sådan" (linje 02-03 i chatuddrag 5) går igen i vores empiri. I interviewet med rådgiveren bliver denne måde at kommunikere på også kommenteret:

Uddrag 1: Interview med rådgiver hos Livslinien. Rådgiver (RÅD), Interviewer (INT). (.) angiver pauser. [...] angiver overlappende tale. Pile (>) peger på hvad der overlappes med.

01 INT: Vil du fortælle lidt om i
02 forhold til nu sagde du
03 [uddannelsen](>)
04 RÅD: [herinde](<)
05 INT: altså sådan er [der](>)
06 RÅD: [ja](<)
07 INT: hvordan den forløber altså vi
08 tænker sådan mere rent
09 sprogligt om der nogle
10 formuleringer i bliver øvet i
11 også det der med det var
12 meget tydeligt for os det
13 med anerkendelse som [hvor er
14 du stærk hvor er du god](>)
15 RÅD: [ja ja](<)
16 INT: det er godt du tager altså
17 [den der](>)
18 RÅD: [ja vi bruger meget](<)
19 meget vi bruger meget det vi
20 kalder metakommunikation
21 hvis for eksempel (.)
22 jeg siger til en eller anden
23 (.) jeg skriver med en eller
24 anden og siger øhhh (.)
25 hvordan har du det i din
26 hverdag (.) det spørgsmål det
27 er jo et okay spørgsmål
28 men bruger kan sidde i den
29 anden ende og tænke hvorfor
30 pokker vil hun vide det
31 og metakommunikation går så
32 ud på du siger jeg spørger
33 fordi og så giver jeg en

34 forklaring på hvorfor at jeg
35 spørger eller vi har det også
36 med at sige giver det mening
37 kan du mærke det har en betydning
38 for dig(.)for jeg ved ikke noget
39 det er bruger der ved noget

I eksemplet bekræftes vores observationer fra chatlogsene af rådgiveren. Metakommunikation er altså del af de sproglige, kommunikative værktøjer, som rådgiverne benytter sig af. Dette er med til at illustrere, at rådgiverne på Livslinien er bevidste om deres sprogbrug. Det skal de være, fordi de indgår i interaktioner, der omhandler meget følsomme situationer. Chatuddrag 5 viser et eksempel på, at metakommunikation er en del af rådgivernes sproglige repertoire (Agha 2007).

I vores analyse af rådgiverens sprogbrug og registre har vi valgt en sekvens fra en af chatlogsene, der illustrerer, hvordan en rådgiver typisk udtrykker sig. Da samme form for kommunikation optræder på alle de andre chats, vi har læst, kan man derfor se, at rådgiverne har retningslinjer og fremgangsmåder for, hvordan de kommunikerer:

Chatuddrag 5

01 RÅD: Jeg bliver nødt til at høre dig, om det er sådan,
02 så du har konkrete selvmordsplaner? Når jeg
03 spørger sådan, så er det for at jeg kan hjælpe
04 dig bedst muligt
05 BRU: tænker hele tiden på at gøre noget drastisk ved
06 mig selv og ved ikke hvorfor. Har tankerne men
07 ved ikke helt om jeg har inderligt ønske om at
08 dø
09 RÅD: Jeg kan godt sætte mig ind i, at det er nogle
10 meget svære og komplicerede tanker at bære på
11 - er der nogen, der ved, du bærer på disse onde
12 tanker?
13 BRU: Er meget sårbar og stresset for tiden, føler at jeg
14 ikke er god nok - Nej - Er bange for at folk
15 misforstår mig
16 RÅD: Jeg er ked af, du føler du ikke er god nok - det

17 synes jeg du er! Jeg synes du er stærk, ved at
18 skrive herind i dag, og rigtig modig!
19 BRU: ja men det hjælper jo ikke når jeg ikke selv føler
20 det. Har fået af vide i mange år af psykiatrien at
21 jeg er meget dårlig og syg og nærmest
22 ingenting kan
23 RÅD: Okay. Du kan i hvert fald formidle dine tanker til
24 mig, så jeg forstår din frustration Det synes jeg
25 er godt gået! Når jeg spørger, om du har fortalt
26 det til nogen, så er det fordi, det er meget
27 alvorligt at have selvmordstanker, og jeg bliver
28 bekymret for dig. Det er vigtigt at få noget
29 professionelt hjælp, hvis man er plaget af sådan
30 svære tanker.

For det første kan man se to eksempler på meta-kommunikation i form af "Når jeg spørger sådan, så er det for at jeg kan hjælpe dig bedst muligt" (linje 02-04) og "Når jeg spørger, om du har fortalt det til nogen, så er det fordi[...]" (linje 25-26). Det er altså vigtigt for rådgiverne at forklare sig selv og det, de skriver, så der ikke opstår misforståelser i deres kommunikation. Man kan forestille sig, at de netop gør det, fordi de skriver med brugere, der i forvejen er udsatte og som måske er på kanten af at tage meget drastiske beslutninger. Derfor skal de vælge deres ord med omhu og være konkrete i deres kommunikation. En anden vigtig ting, der indgår i en rådgivernes register, er anerkendelse, sproglig opmuntring og støtte. Det kan ses i linje 16-18: "Jeg er ked af, du føler du ikke er god nok – det synes jeg du er! Jeg synes du er stærk, ved at skrive herind i dag, og rigtig modig". Brugeren har en negativ respons på dette i den efterfølgende besked og tager ikke imod anerkendelsen (linje 19-22). Rådgiveren fortsætter alligevel den anerkendende tone i næste tur. Rådgiveren står i en situation, hvor en anden person, brugeren, skal overbevises om sit eget værd, og det eneste værktøj er sproget. Rådgiveren sørger for at holde fast i de rosende og anerkendende termer (linje 23-25), selvom det kan synes at være en udfordrende opgave at overbevise

brugeren. De rosende og anerkendende termer er altså del af rådgivernes professionelt anerkendende register. De gør brug af dem, fordi de i de fleste situationer har at gøre med sårbare eller selvmordstruede brugere. Brugere kan netop have brug for at høre disse ord, selvom de kan virke afvisende over for dem.

Rådgiverrollens kompleksitet

En rådgiver hos Livslinien skal kunne tilpasse sit sprogbrug til varierende situationer og situationer, der kan eskalere og blive alvorlige. Et eksempel på dette kan ses i dette uddrag. Forud for det valgte uddrag har brugeren fortalt, at brugeren har indtaget en del panodiler, nok til en overdosis, og uddraget viser her rådgiverens reaktion og håndtering af dette:

Chatuddrag 6

01 RÅD: Lægerne kan hjælpe dig når de ved at du har
02 taget piller og hvor mange det er en læge som
03 skal vurdere dette og ikke i morgen men nu
04 BRU: Jeg vil bare ikke indlægges eller noget :(jeg har
05 så mange eksamener i næste uge
06 RÅD: Dit helbred er afgørende – du har risiko for at få
07 men af dette – jeg er ikke læge – men jeg
08 syntes du skal kontakte XXXX
(red. vagtlægens nummer)
09 det vil vurdere dette for dig - er du der !?
10 BRU: ja jeg er her, men jeg føler virkelig ikke jeg kan
11 sige det til mine forældre!:(
12 RÅD: Ellers må du selv tage afsted til skadestuen – ring
13 til vagtlægen – du har forsøgt at tage dit liv og
14 dine forældre vil helt sikker være meget mere
15 glade for at hjælpe dig end ikke at vide
16 hvordan du har det

Rådgiveren går fra at skrive "men jeg syntes du skal kontakte XXXX (red. vagtlægens nummer)" (linje 07-08) til "ring til vagtlægen" (linje 12-13). Det starter altså med en opfordring

og et forslag, men ender med en opfordring i imperativ form. Her kan man tyde en form for skift indenfor rådgiverregistret. Situationens alvor tvinger rådgiveren til at træde ind i en anden side af rådgiverrollen. Det er et skift fra en støttende og opmuntrende tone, til en mere alvorlig og direkte tone. Man kan se på responsen (linje 04-05 og 10-11), at brugeren ikke opfatter samme alvor. Brugeren bekymrer sig om sine forestående eksamener og om sine forældre, hvorimod rådgiveren bekymrer sig om brugerens helbred. Der opstår altså en situation, hvor parterne i interaktionen ikke er enige om situationens alvor, og dette kræver, at rådgiveren justerer sit sprogbrug i et forsøg på at overbevise brugeren om den potentielle livsfare.

Livsliniens sprogideologier

Når man taler om sprogideologier, referer ideologidelen til, at man kan have et sæt ideer og opleve verden på én måde, som står i kontrast til et andet sæt af værdier (Irvine 2022). Så når man kigger på sprogideologier, kan man kigge efter forskelle i holdninger til, hvad der er den rigtige måde at tale på, inklusiv hvordan man italesætter forskellige emner.

Livslinien har deres holdning til, hvordan man skal italesætte selvmord. De har en mening om, hvordan man skal håndtere selvmordstanker, og hvordan man skal tale om det. Hos Livslinien er det ikke pinligt eller skamfuldt at tale højt og åbent om svære tanker og problemer. Det understøtter vores interview med en af rådgiverne. Vi har spurgt til, hvilket sprogbrug rådgiverne har i forhold til italesættelsen af selvmord. Rådgiveren svarer således:

Uddrag 2: Interview med rådgiver hos Livslinien, Rådgiver (RÅD), Interviewer (INT)

01 RÅD: Vi tør tale selvmord
02 (.) vi tør spørge direkte(.)
03 hvad har du tænkt dig (.)
04 har du tænkt dig at gå op på

05   loftet har du tænkt dig at
06   tage de her piller
07   har du tænkt dig at skære i
08   dit håndled altså det
09   bekymrer os ikke
10   fordi vi ved det er ekstremt
11   skamfuldt for
12   mange af vores brugere
13   om at [henvende sig](>)
14 INT: [jaer](<)
15 RÅD: eller fortælle det til
16   [familien](>)
17 INT: [hmm](<)
18 RÅD: så det viser vi dem ved at
19   bruge det så direkte at vi
20   tør godt at snakke med om de
21   her svære ord

Som Kroskrity (2004) siger, så er sprogideologier holdninger eller følelser til sprog. Livslinien/rådgiverne har en sprogideologi, der går på, at man gerne må være eksplicit og åben omkring selvmord, selvmordstanker og andre sårbare emner. Man kan binde dette op på den tilgang, der handler om, at der på gruppeniveau kan være en særinteresse i at fremme specifikke sprogideologier. (Kroskrity 2004, 501). Hvis man ser Livslinien som en social gruppe, så er de interesserede i at skabe et sprog for selvmord blottet for tabuer. Livslinien er klar over, at selvmord kan være tabubelagt. Men de ønsker at signalere til brugerne, at de ikke deler den holdning. Derfor udøver de en sprogideologi i samtalen med brugerne, der viser, at selvmord kan man tale frit om i modsætning til, hvad brugerne oplever i deres omgivelser. De forsøger altså via denne sprogideologi at skabe et trygt rum for samtalen med brugerne, der henvender sig. I vores chatlogs kan vi se mange eksempler på en anden holdning til italesættelsen af selvmord, altså en modstridende sprogideologi. Den modstridende sprogideologi består i, at selvmord er noget, man helst ikke vil tale højt om, fordi man forbinder det med noget skamfuldt. I linje 04 i chatudrag 7 referer rådgiveren til "dem". Vi går ud fra,

rådgiveren refererer til venner/familie, men vi ved det ikke med sikkerhed. Dette er dog mindre betydningsfuldt, da vores formål med eksemplet er at vise en forskel i holdningen til, hvordan man skal italesætte selvmordstanker.

Chatuddrag 7

- 01 RÅD: Du skrev, du syntes det var lidt akavet at
02 fortælle, at du også havde konkrete
03 selvmordstanker – men tror du, at du ville have
04 lyst til at bruge det specifikke ord, næste gang
05 du taler med dem?
06 BRU: Nej det tror jeg ikke. Tror fortsat ikke at jeg har
07 lyst til at tale med nogen om det, for jeg kan ikke
08 helt tage mig selv seriøst. Det er sådan lidt emo
09 og kikset. Jeg kan bedst lide bare at holde de ting
10 for mig selv, fordi jeg ikke kan finde ud af at
11 snakke om det med nogle. Måske lægen, men
12 også kun fordi det ville kunne få mig foran i
13 køen.
14 RÅD: Når jeg spørger sådan, så er det fordi
15 selvmordstanker er rigtig alvorligt, og noget man
16 skal have hjælp til fra nogle professionelle – og
17 nogle gange, kan det være nemmere at forstå og
18 rumme, hvis ordet ikke bliver "tabu", men
19 derimod bliver sagt højt. Det er nemmere at
20 hjælpe nogen, hvis man ved præcis, hvad de skal
21 have hjælp til – giver det mening for dig?
22 BRU: Det giver mening, men jeg tror ikke jeg kommer
23 til at gøre det. Men tak for råd.

I første tur i uddraget lægger rådgiveren op til, at brugeren skal bruge "det specifikke ord" (linje 04) næste gang, personen taler om det. Det interessante her er, at rådgiveren vælger at censurere sig selv ved at omtale selvmord som "det specifikke ord". Det vidner om, at der stadig er forsigtighed forbundet med at introducere ordet, måske fordi rådgiveren fornemmer usikkerhed hos brugeren i forhold til at sige det højt. Brugeren svarer nemlig, at brugeren ikke kunne finde på at sige det højt, da personen synes, det er "emo" og kikset" (linje

08-09). Emo referer her til et kulturelt fænomen, der ifølge Den Danske Ordbog dækker: "(en) subkultur udviklet af punkkulturen, hvis tilhængere dyrker død og melankoli, går i stramt tøj og bruger meget makeup." (Den Danske Ordbog, 2010). Begrebet bruges ofte til at beskrive en dyrkelse af det depressive og melankolske.

I efterfølgende tur kommer Livsliniens sprogideologi tydeligere til udtryk, idet rådgiveren skriver, "hvis ordet ikke bliver "tabu", men derimod bliver sagt højt" (linje 18-19). Til det udtrykker brugeren forståelse, men giver stadig udtryk for, at personen ikke kommer til at gøre det, altså tale højt og åbent om selvmord og selvmordstanker.

Uddraget fra interviewet og chatuddrag 7 viser, hvordan rådgiverne er nødt til at navigere i et tabufyldt felt med konkurrerende sprogideologier. De skal på den ene side lytte til brugerne og respektere deres grænser – altså forholde sig til samfundets normer om selvmord som tabu. På den anden side skal de formidle deres egen ideologi om, at det er i orden at tale om selvmord, og at det også er vigtigt, at brugerne siger det højt, når de kontakter professionelle for at få hjælp.

Linguistic Landscaping-studie

I denne del af analysen vil vi undersøge, hvordan Livslinien formidler deres mission i det offentlige rum. I analysen vil vi tage udgangspunkt i Linguistic Landscaping-studierne på Valby Station.

Vi vil benytte aksens "past" (Blommaert & Maly, 2014) til at undersøge, hvordan skiltene er fremstillet og diskutere, hvilke overvejelser der ligger bag produktionen. Skiltene hænger på 17 danske stationer. Teksten er skrevet på dansk og dermed henvendt til dansktalende borgere. På Valby Station hænger skiltene fordelt på de tre perroner, stationen består af. Der hænger fire skilte på hver af de to perroner, hvor der kører S-tog, og fem skilte på perronen for regional- og gennemkørende tog. Efter vores interview med Livsliniens

kommunikationsansvarlige ved vi, at skiltene er blevet hængt op i 2019 eller derefter.

Livslinien og DSB indgik et samarbejde om at lancere en kampagne med det formål at nedbringe selvmord begået ved personpåkørsel af tog. Dette er årsagen til opsættelsen af skiltene. Valby Station var en af de første stationer i Danmark, hvor Livslinien og DSB besluttede at hænge skilte op. Dette skyldtes ifølge Livsliniens kommunikationsansvarlige, at der havde været en højere forekomst af selvmord på Valby Station end på andre stationer. Skiltene består af en aluminiumsplade med et mål på 35 cm x 25 cm.

Aluminiumspladen er lakeret med hvid farve, der udgør skiltens baggrund.

Teksten er skrevet med sort skrift, bortset fra "Livslinien", som er skrevet med blå farve hentet fra Livsliniens eget logo. Ligeledes er den ene taleboble, som også stammer fra deres logo, blå. Derudover er alarmcentralens nummer "112" skrevet med rød farve. Ud over at være i blå er "Livslinien" fremhævet med en større tekststørrelse end resten af teksten og er "Livslinien" placeret i centrum. Dette får Livslinien til at fremstå som den primære afsender af skiltene. Selvom DSB er en del af skiltekampagnen, fremgår de slet ikke af skiltene. Dette kan skyldes flere faktorer, herunder ønsket om at fokusere på Livsliniens mission om at hjælpe selvmords-

truede mennesker og desuden skabe en direkte forbindelse mellem skiltene og Livslinien.

Vi vil bruge akser "Present" til at analysere skiltene placering på stationen og diskutere, hvordan skiltene ordlyd har indflydelse på modtageren.

Ifølge Blommaert og Maly er placering ofte et bevidst valg (2014: 4). På Valby Station hænger skiltene med forskellig afstand. Dog kan man argumentere for, at opsætningen følger en systematik. Antallet af skilte per perron varierer fra fire til fem, og de er placeret fordelt på perronerne. På perronerne for S-tog hænger der to skilte i hver ende, og på perronen for regional- og gennemkørende toge hænger der to skilte i den ene ende, et i den anden og to i midten af perronen.

Det er tydeligt, at retningen for skiltene også har været overvejet. På Valby Station hænger skiltene, så de peger mod togenes kørselsretninger. Ingen skilte peger mod den retning, man har, når man træder ud af toget. Man ser i højere grad skiltene, når man kommer gående på perronen, ikke når man stiger ud af toget. På den måde har placeringen indflydelse på, hvem der lægger mærke til skiltene.

Den kommunikationsansvarlige for Livslinien forklarer, hvilke overvejelser der ligger bag placeringen. De er baseret på

analyser fra hændelser med folk, der er sprunget ud foran et tog. I uddraget beskriver han en adfærd, hvor personer med overvejelsen om at begå selvmord går ned i enden af perronen:

Uddrag 3: Interview med Livslineiens Kommunikationsansvarlige. Kommunikationsansvarlige (KOM), Interviewer (INT)

01 KOM: Der er blandt andet den at de
02 går ned i enden af perronen
03 hvor de kan stå for sig selv
04 (.) og på Valby er der en
05 meget lang perron (.) så der
06 kan du stå rigtig meget for
07 dig selv
08 INT: mmm
09 KOM: nede i enden
10 INT: ja
11 KOM: øh så der skulle der lidt
12 mere belysning til og der er
13 selvfølgelig også sat skilte
14 op nede i de ender så når de
15 kommer derned (.) så er det
16 måske heller ikke så svært
17 at kontakte 112 for så er der
18 måske (.) eller Livslinien
19 så står der måske heller ikke
20 så mange omkring dig så der
21 kan du gøre det lidt øh
22 uforstyrret

Skiltene er bevidst placeret i enderne af perronen for at få mennesker med selvmordstanker til at undgå at springe ud foran toget. Ud over skiltene placering er der også tænkt på at oplyse enderne af perronen for at sikre skiltene synlighed. Livslinien har af forskellige hensyn valgt ikke at nævne ordet "selvmord" på skiltene. Alligevel er det muligt for modtageren at afkode, at skiltene mission drejer sig om at forhindre selvmord. Dette kræver, at modtageren kombinerer skiltene indhold ("Er livet svært") med Livslineiens mission, og den viden at selvmord kan begås på perroner. Med andre ord er det

skiltene placering og deres indhold, der skaber betydningen i et samspil.

Vi vil bruge akseren "future" til at analysere, hvordan skiltene sigter mod at påvirke modtageren og se på, om skiltene formulerer en adfærdsregulering (Blommaert & Maly, 2014).

Når Livslinien bruger pronomenet "vi", opstår der et håb om empati hos modtageren. Ved at bruge "vi" antyder Livslinien, at de er en gruppe, der står klar til at hjælpe alle dem, der har det svært. De viser altså empati og solidaritet. På den måde forsøger skiltene at påvirke modtagerens følelser, og de antyder, at der findes et fællesskab, hvor der er mulighed for at søge hjælp. Gennem den deklarative sætning "Vi er her for dig" og henvisning til Livsliniens telefonnummer, skrevet med større typer end resten, står tilbud om hjælp som skiltene centrale mål. Dette stemmer overens med Livsliniens intention. I vores interview med den kommunikationsansvarlige forklarer han det således:

Uddrag 4: Interview med kommunikationsansvarlige

- 01 INT: Og hvad med selve formuleringen
02 ved du hvad der hvad der ligger bag
03 den er livet svært øh
04 KOM: ja så er vi her for dig ja det er der
05 og der er det taget øh der er sådan en
06 skiltning i flere andre lande også og
07 vi har lænet os op af den (.) de
08 undersøgelser der er lavet på den
09 baggrund i forhold til ikke at nævne
10 ordet selvmord (.)
11 INT: mm
12 KOM: fordi det der skal highlightes i det
13 (.) det er hjælpen øh så øhm i og
14 med det hænger hvor det hænger og er
15 livet svært så kan man godt selv lave
16 forbindelsen(.) men så skal der
17 gerne være fokus på hjælpen(.) så så
18 er vi her for dig

Det har været vigtigt for Livslinien at italesætte problemet om det svære i livet, men endnu vigtigere at fokusere på hjælpen. Formuleringen er baseret på undersøgelser, foretaget i andre lande. Den kommunikationsansvarlige nævner, at de undgår at skrive ordet "selvmord", da det har været vigtigt at fokusere på hjælpen.

Blommaert og Maly beskriver offentlige steder som "[...] an instrument of power, discipline and regulation: it organizes the social dynamics deployed in that space." (Blommaert & Maly 2014, 3). Skiltene formulerer og følelsesmæssige påvirkning er DSB og Livsliniens middel til at regulere modtagere med en selvmordstruet adfærd. Med andre ord er skiltene intention at få personer med selvmordstruet adfærd til at søge hjælp frem for at springe ud foran et tog. Ifølge Livsliniens kommunikationsansvarlige er antallet af selvmord begået ved personpåkørsel af tog på Valby Station faldet efter opsætning af skiltene.

Implicit censur

I den sidste del af analysen vil vi ud fra Judith Bulters (1997) teori om censur undersøge, om der er tegn på implicit censur i skiltene formulerer. Derefter vil vi diskutere, hvad der ligger bag formuleringen. Derudover vil vi undersøge, hvordan italesættelsen af selvmord adskiller sig på skiltene over for chatlogs.

Ifølge Butler involverer alle udtryk en indbygget censur i en eller anden grad.

"[...] because all expression is always already censored to some degree, it makes no sense to try to oppose censorship, for that would be to oppose the conditions of intelligibility." (Butler 1997, 134).

Når den kommunikationsansvarlige for Livslinien fortæller, at der har været grundige overvejelser om ikke at nævne ordet "selvmord" i formuleringen på skiltene, tyder det på, at ordet er underlagt en implicit censur. Det usagte aspekt peger på

Butlers beskrivelse: "implicit operations of power that rule out in unspoken ways what will remain unspeakable." (Butler 1997, 130). Det fortæller den kommunikationsansvarlige, at Livslinien arbejder for at gøre op med:

Uddrag 5: Interview med kommunikationsansvarlige

01 KOM: Vi arbejder også med at aftabuisere
02 det at have selvmordstanker (.)
03 fordi hvis vi kan aftabuisere det(.)
04 så bliver det også lettere at snakke
05 om(.) at søge hjælp i rette tid end
06 det kommer dertil hvor man i sidste
07 ende kan udføre selvmordsforsøg

Livslinien ønsker at ændre den implicite censur, i samfundet. Gennem vores observationer fra chatlogs opdagede vi, at mange brugere har udfordringer med at bruge ordet "selvmord" og italesætte deres følelser. De beskriver det med ord som "pinligt", "akavet", "underligt" og "svært". Dette stemmer overens med, hvad rådgiveren fortalte: "Vi tør tale selvmord (.) vi tør spørge direkte [...] fordi vi ved det er ekstremt skamfuldt for mange af vores brugere".

Formuleringen på skiltene angiver som nævnt ikke ordet "selvmord". På den ene side taler dette imod Livsliniens ambition om at tale åbent og direkte om selvmord. På den anden side er der flere årsager til skiltene formulering. For det første har Livslinien indgået et samarbejde med DSB, og derfor bærer Livslinien ikke alene ansvaret for skiltene formulering. Den kommunikationsansvarlige forklarer DSB's overvejelser således:

Uddrag 6: Interview med kommunikationsansvarlige

01 KOM: Jeg tror stadig, at man fra
02 DSB og Bane Danmarks side er
03 en en lille smule betænkelige
04 ved hele projektet (.) de er
05 stadig bange for at det kan
06 fylde for meget på en ikke
07 hensigtsmæssig måde (.)Og de
08 har også nogen hensyn at tage

09 for folk der færdes på
10 perronen (.) for nogen kan
11 det godt være svært at se
12 sådan et skilt (.) det bryder
13 også lidt ind i at det ikke
14 er det samme som at se en
15 reklame for et par sko (.) og
16 det forstår vi selvfølgelig
17 også godt.

Som udgangspunkt har Livslinien og DSB samme mission med skiltekampagnen: at nedbringe selvmord begået ved personpåkørsel. Men DSB må også tage nogle andre hensyn, som påvirker skiltens formulering og placering. Den kommunikationsansvarlige fortæller, at en af årsagerne til ordet "selvmord" ikke bliver nævnt, er, at der tages hensyn til de ikke - ratificerede deltagere (jf. Goffman). Dette hensyn vidner om, at det for denne modtagergruppe kan virke "stødende" (jf. Butler 1997), hvilket er grundantagelsen for begrebet censur. For det andet er det Livsliniens bekymring, at ordet "selvmord" vil tiltrække opmærksomhed og overskygge tilbuddet om hjælp. Yderligere har de haft overvejelser om, at det ikke skulle fremprovokere selvmordstanker. Der er altså forskel på, hvordan den implicite censur optræder i chatrådgivningen og skiltens formulering. Chatrådgivningen er et lukket forum, hvor Livslinien som stifter selv har mulighed for at bestemme, hvordan de italesætter selvmord. Den implicite censur er her til stede gennem brugernes tilgang til at italesætte selvmord. Her forsøger Livslinien gennem rådgiverne at håndtere den implicite censur ved at tale åbent om selvmord samt ved at opfordre brugerne til at italesætte det. Men selvom Livslinien ønsker at tale eksplicit om selvmord, påvirker den implicite censur formuleringen på skiltene i det offentlige rum.

KONKLUSION

I denne artikel har vi beskrevet en sproglig etnografisk undersøgelse af Livsliniens kommunikation om og italesættelse af selvmord.

For at besvare vores forskningsspørgsmål har vi blandt andet kigget på kommunikationen på chatlogs fra Livsliniens onlinerådgivning. Med teori fra Goffman (1979) har vi forklaret, hvordan samtalsituationen foregår. Vi har vist, at rådgiverne agerer som animator i chatlogsene, men at Livslinjen flere steder er author og principal. Dermed udnytter rådgiveren de forskellige muligheder i production format til både at etablere en personlig relation til brugeren og konstruere sig selv som repræsentant for Livslinien – og sig selv som professionel ekspert. Dette kan knyttes til register-begrebet. Rådgiverne repræsenterer Livslinien og har fået en sproglig værktøjskasse. Derudover ser rådgiverne ud til at have en stor sproglig bevidsthed. Rådgiverne navigerer i et sprogligt komplekst register. De skal kunne forholde sig til situationer, der kræver et anerkendende, støttende og nærværende sprog, men også situationer, hvor de skal være professionelle, handlingsorienterede og stille krav til brugerne.

Vi kan også se i chatlogsene, at brugerne og rådgiverne orienterer sig imod to forskellige sprogideologier, der påvirker, hvordan de italesætter selvmord. Det knytter sig til Butlers (1997) begreb om implicit censur. Brugernes vanskeligheder ved at italesætte deres følelser og selvmordstanker vidner om en implicit censur. Dette vil Livslinien gerne ændre på. Derfor foregår der en sproglig socialisering mellem rådgiverne og brugerne. Rådgiverne forsøger at italesætte brugernes udfordringer og positionerer sig som eksperter, imens brugerne får rollen som novice. Det skal opfordre brugerne til at åbne op om deres problemer og samtidig skabe både troværdighed og tryghed. Implicit censur kommer endvidere til udtryk i Livsliniens skiltning på Valby

Station, da ordet "selvmord" bevidst udelades. Igennem vores interview med Livsliniens kommunikationsansvarlige har vi fået indblik i deres tanker om placering, fremstilling af skilte og formulering af teksterne; ingen af delene er tilfældige.

Vores Linguistic Landscape - studier og brug af Blommaert og Malys tre akser (2012) har givet os indblik i skiltene betydning i det offentlige rum. Her har vi kunnet se en kontrast i skiltene implicite censur og den direkte sprogbrug på chatten, da der er tale om forskellige modtagere. Stationen er et offentligt rum, og derfor tager man hensyn til de ikke ratificerede modtagere af skiltene. Chatten er derimod en samtale med kun to deltagere, der begge er ratificeret; derfor kan sprogbruken være mere direkte.

Sammenfattende kan man konkludere, at Livsliniens rådgivere både skal tage højde for brugernes sprogideologier og den implicite censur på samfundsniveau, imens de navigerer i deres egen deltagerrolle og professionelle registre, hvilket kræver et højt sprogligt refleksionsniveau. Vores undersøgelse kan på et mere generelt niveau være med til at illustrere, at selvmord er et enormt følsomt emne, der kan være svært at italesætte, fordi der både er mange stærke følelser i spil, og den er underlagt en implicit censur i samfundet. Men den viser også, at det rette sprog og den rette rådgivning hjælper til at åbne op for de svære tanker.

LITTERATUR

Agha, Asif (2007): *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Blommaert, Jan & Ico Maly (2014): *Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: A case study*. *Tilburg Papers in Culture Studies*; No. 100, 1-7.

Butler, Judith (1997): Chapter 4: Implicit Censorship and Discursive Agency. In: *Excitable Speech - A Politics of the Performative*. Oxfordshire: Routledge.

Den Danske Ordbog (2010): Emo. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Web. d. 26. september 2023. Lokaliseret på: <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=emo&tab=for>

Goffman, Erving (1979): Footing. *Semiotica* 25, 1-30.

Irvine, John Taylor (2022): Revisiting Theory and Method in Language Ideology Research. In: *Journal of Linguistic Anthropology*, vol. 32(1), pp. 222-236.

Kroskrity, Paul (2004): Language ideologies. In: Alessandro Duranti (red.): *A companion to linguistic anthropology*, 496-512. New Jersey: John Wiley & Sons.

Ochs, Elinor & Bambi B. Schieffelin (2011): The Theory of Language Socialization. In: Alessandro Duranti et al. (red): *The Handbook of Language Socialization*, 1-22. New Jersey: John Wiley & Sons, Incorporated.

Psykiatrifonden (no date): Selvmord. Web: d. 3. juni 2023. Lokaliseret på: <https://psykiatrifonden.dk/viden/temaer/selvord>

Rampton, Ben et al. (2015): Theory and Method in Linguistic Ethnography. In: Julia Snell et al. (red): *Linguistic Ethnography – Interdisciplinary Explorations*, 14-50. London: Palgrave Macmillan.

Aarhus Universitet (2021): Udskriftssystem. Web: <https://samtalegrammatik.dk/start-her/udskriftssystem>. Sidst besøgt 21.10. 23.

SPROG SOM EKSKLUDERENDE FAKTOR I QUEER-MILJØER

Thea Gorm Larsen

INDLEDNING

Siden jeg flyttede til København i 2020, er jeg blevet mødt af en følelse af ikke at passe ind i de allerede eksisterende queer-miljøer. Da mine queer venner efterhånden også flyttede til København, begyndte jeg at undre mig mere og mere over, hvad der skabte denne følelse af ikke at passe ind. Så da jeg startede på faget Sproglig Etnografi på Københavns Universitet i efteråret 2023, besluttede jeg mig for at undersøge denne ekskluderende følelse ud fra en sproglig etnografisk vinkel. For at blive klogere på problematikken har jeg interviewet fire af mine venner, der er flyttet til henholdsvis Århus eller København efter at være vokset op i mindre bymiljøer i Jylland.

Jeg vil undersøge, hvordan sproget udvikler sig i det danske queermiljø, hvilken betydning en bestemt sprogbrug har for personer i queermiljøer og hvordan dette sprogbrug påvirker queer-menneskers adgang og tilhørsforhold til queer-fællesskaber. Jeg vil analysere mine interviews med udgangspunkt i Judith Butlers teori om performativitet. Jeg benytter mig her af to af Butlers bøger *Gender Trouble* (1990) og *Excitable Speech* (1997) og anvender performativitetsteori til at undersøge, hvordan sprog fungerer som magtmiddel, og hvordan det kan virke ekskluderende i queer-miljøer i Danmark.

Jeg vil benytte mig af Jan Blommaerts teori om identitet fra bogen *Discourse* (2005), når jeg analyserer mine interviews på et nærsprogligt plan. Desuden vil jeg kort fokusere på de registre, både velkendte og ukendte, som mine interview-

personer giver udtryk for at blive konfronteret med, ud fra Asif Aghas teori om *registergørelse* (2007).

Med udgangspunkt i de fire interviewpersoners oplevelser og de ovenstående begreber vil jeg undersøge, hvordan sprog kan påvirke nytilkomne queer-menneskers deltagelse eller udeblivelse fra queer-fællesskaber.

DATA OG METODE

Interviewmetode og overvejelser

Mine indsamlede data består af fire interviews med forskellige interviewpersoner i alderen 22-24 år. Mine interviewpersoner er enten ikke *heteroseksuelle* (at være tiltrukket af det modsatte køn i det todelte binære kønssystem; LGBT Danmark, 2021) eller ikke *ciskønnede* (at identificere sig med det køn, man er blevet tildelt ved fødslen; LGBT Danmark, 2021) og derfor bruger jeg den overordnede term queer om dem alle. Jeg bruger begrebet som en neutral fællesbetegnelse for alle mennesker med en seksualitet eller kønsidentitet, der ikke er inden for det såkaldt heteronormative.

De fire interviewpersoner er mine venner, og jeg har haft flere samtaler med dem tidligere, som har omhandlet queerhed og det at passe ind eller føle sig ekskluderet fra queer-miljøer. På grund af vores venskab, har jeg på forhånd haft kendskab til deres holdninger. Det, at vi er venner, ser jeg som både en fordel og en ulempe i interviewene. En udfordring er, at vi i interviewene ofte bruger et internt queer-sprog. Derfor har jeg valgt at indsætte forklaringer til hver ny queer-term, jeg bruger gennem artiklen. Der ligger desuden en udfordring i, at mine interviewpersoner og jeg allerede før har snakket om netop dette emne. De kan være farvede i deres udtalelser af, at de allerede kender mine holdninger.

Det er min opgave at tage højde for dette i analysen. Der er også fordele ved at vælge mine venner som interviewpersoner. Det har været nemt at skabe et trygt og tillidsfuldt rum i mine interviews, hvilket er centralt, da de emner, jeg spørger ind til, er intime og personlige. En anden fordel er, at jeg har kunnet bruge mine egne erfaringer i mine interviews. Derfor har jeg haft nemt ved at stille opfølgende og uddybende spørgsmål, fordi jeg selv har oplevelser, der ligner dem, mine interviewpersoner forklarer mig om.

Alle interviewene er lavet individuelt. For at kunne holde min fulde opmærksomhed i samtalen har jeg lydoptaget interviewene og sidenhen deltransskriberet dem. Alle interviewpersoner bliver fremstillet under pseudonym, og de har alle underskrevet en samtykkeerklæring.

Mine interviews er meget samtalebaserede. Jeg har startet mine interviews med at introducere mig selv og min hensigt med undersøgelsen og interviewet. Her har jeg gjort det klart, at jeg ikke søger et bestemt svar på mine spørgsmål, og at det udelukkende handler om *deres* oplevelser i queer-miljøer og med queer-sprog. Da jeg har spurgt mine interviewpersoner ind til den viden, jeg har ledt efter til mit studie, kan man kalde den måde, jeg er gået til værks på, et semistruktureret interview (Heller et al. 2017: 86).

De spørgsmål, jeg stiller i mine interviews, lægger så vidt muligt op til, at de interviewede skal bidrage med fortællinger om oplevelser, de har haft sammen med andre queer-mennesker. Jeg har gennem interviewene forsøgt at lade mine interviewpersoner tale frit uden at afbryde deres fortælling for meget. Jeg har spurgt ind til de ting, jeg var mest interesseret i, og jeg har drejet samtalen tilbage på sporet, hvis den løb ud ad en tangent.

Præsentation af interviewpersoner

Min første interviewperson er Noah, som bruger pronominerne han/ham. Noah er en *transkønnet mand* (en mand,

der blev tildelt kønnet kvinde ved fødslen; LGBT Danmark, 2021) og i interviewet betegner han sig selv som *homofleksibel* (hovedsageligt at være tiltrukket af det samme køn; LGBT Danmark, 2021). På grund af den fysiske afstand har jeg lavet interviewet over et videoopkald og optaget dette.

Den anden interviewede er Karla. Karla bruger hun/hende-pronominer og er lige begyndt at betegne sig selv som *biseksuel* (at være tiltrukket af flere køn; LGBT Danmark, 2021). Karla er den eneste ciskønnede, jeg har interviewet. Dette interview foregik i hendes køkken og er blevet lydoptaget.

Den tredje interviewede er Sol. Sol er *genderfluid* (at have en flydende kønsidentitet; LGBT Danmark, 2021)) og *omniseksuel* (de har en ikke-binær kønsforståelse og kan blive tiltrukket af alle mennesker, uanset køn; LGBT Danmark, 2021). Sol bruger pronominerne de/dem og interviewet foregik på deres værelse og blev også lydoptaget.

Den fjerde og sidste interviewperson er Nynne. Nynne bruger hun/hende som pronominer, men har ellers meget svært ved at sætte ord på både køn og seksualitet, da det for hende er to flydende størrelser. Interviewet her foregik over et videoopkald, som jeg lydoptog.

I undersøgelsen bruger en af mine interviewpersoner pronominerne de/dem i stedet for han/ham eller hun/hende, så det er også sådan, jeg fortsat vil omtale dem, når jeg ikke bruger deres navn. På samme måde bruger en af de forskere, jeg trækker på i denne undersøgelse, Judith Butler, også de/dem-pronominer (jævnfør Judith Butlers online-profil fra University of Berkeley), hvilket jeg videre også vil bruge om dem.

TEORI

Sproget er i konstant udvikling. Det gælder også i queer-miljøer, hvor ord får nye betydninger, og helt nye ord og definitioner, som man kan bruge til at beskrive sit køn og sin seksualitet med, kommer til. I denne undersøgelse vil jeg se på, hvordan vores identitet påvirker og bliver påvirket af det sprog, vi bruger, de registre, vi benytter os af samt den måde, vi vælger at kategorisere os selv, vores køn og vores seksualitet og følgende *performe* netop den sociale rolle, der ligger i den kønsidentitet, man vælger. Jeg vil i min undersøgelse bruge ordet "queer" som en gennemgående term til at betegne LGBTQIA+-miljøer, -arrangementer og de mennesker, der ikke passer ind i den normaliserede heteroseksuelle og ciskønnede samfundsidé.

Jeg bygger min undersøgelse på Judith Butlers argument om, at socialt køn er en konstruktion (Butler 2006: 191). Butler taler om *sex* og *gender* som to forskellige ting, hvor *sex* er det biologiske køn, og *gender* er det sociale køn (Butler 2010: 45). På dansk skelnes der ikke mellem de to ting, og derfor bruger jeg generelt blot ordet "køn", når jeg snakker om det sociale køn, da det biologiske køn ikke spiller en stor rolle her. Jeg vil analysere mine interviews med udgangspunkt i antagelsen om, at socialt køn er en konstruktion.

I min undersøgelse vil jeg analysere mine interviews med udgangspunkt i Judith Butlers teori om *performativitet* (Butler 2006: 185), hvor jeg primært tager fat i den kønnede performativitet. Med performativitetsbegrebet viser Butler blandt andet, hvordan man konstant performer et socialt binært køn, der stemmer overens med ens biologiske køn, for at passe ind i en heteroseksuel verden (Butler 2023: 185):

Indeed, the performance is effected with the strategic aim of maintaining gender within its binary frame - an aim that cannot be attributed to a subject,

but, rather, must be understood to found and consolidate the subject.
(Butler 2006: 191)

Altså er performativer noget, som subjektet er underlagt, og netop af den grund er det interessant at se på, hvordan køn og seksualitet performes i queer-fællesskaber, da det sociale og det biologiske køn her ikke nødvendigvis følges ad. Jeg vil derfor analysere det etablerede queer-miljø, som mine interviewpersoner har oplevet, ud fra denne køns- og seksualitetsperformance. Jeg vil vise, hvordan man ikke kan komme udenom at performe et konstrueret kønsideal, selvom det kønsideal ikke nødvendigvis er binært.

Desuden vil jeg benytte Blommaerts teori om identiteter og formning af disse (Blommaert 2005: 203-232) som en metode til at analysere mine interviewpersoners udsagn og sprogbrug på et mikroplan. Blommaert ser identitetskonstruktion som et dynamisk sammenspil mellem anvendelsen og modtagelsen af træk, så som sproglige resurser, der signalerer en bestemt identitet. Jeg vil særligt bruge hans term *othering* (Blommaert 2005: 205), som henviser til, hvordan identitet ikke kun er noget, individet kan konstruere for sig selv, men også er noget, der bliver tilskrevet individet af andre (Blommaert 2005: 205-206). Gennem begrebet *othering* beskriver Blommaert også, hvordan man sprogligt kan ekskludere og fjerne sig selv fra bestemte miljøer. Det er dette mine interviewpersoner gør, når de enten ikke vil identificere sig med andre queer-mennesker eller tager afstand fra det mere heteronormative. Desuden vil jeg benytte Blommaerts begreber *rum* og *identiteter* (Blommaert 2005: 221-222), hvor rum er de fysiske steder, identitetsfællesskaber kan opstå og eksistere, det kan være queer-natklubber, LGBTQIA+-foreninger eller andre queer-arrangementer. Identiteter betegner både hvordan mine interviewpersoner vælger at identificere sig selv ud fra seksualitet og køn, men også den splittelse flere af dem giver udtryk for at have om ikke at være "queer nok". Dette kan

være i forbindelse med både deres stilmæssige udtryk, men også deres kendskab til de termer, der bliver brugt indenfor queer-miljøet.

Desuden vil jeg benytte mig af Asif Aghas begreber *registre* og *registergørelse* (Agha 2007: 146), som drejer sig om, hvordan måder at tale på bliver genkendelige og socialt betydningsfulde over tid. Registere skal ses som sociale handlemuligheder, og man ændrer sit sprogbrug afhængig af, hvilke fællesskaber man er en del af. Jeg vil analysere mine interviewpersoners måde at tale på, og hvordan flere af dem fortæller, at de ikke kender nok til registeret inden for queer-sprog. Kendskabet til et bestemt register kan være afgørende for individets adgang til bestemte sociale miljøer, og dermed kan mangel på viden om det bestemte register betyde, at man ikke føler sig hjemme i de queer-fællesskaber, man opsøger.

I forlængelse af dette vil jeg afslutningsvis også komme kort ind på Bourdieus begreb *symbolsk kapital* (Andersen, 2023), der i denne sammenhæng underbygger Aghas registerteori og viser hvordan det at mestre et bestemt sprogbrug, kan være en magtfaktor i det bestemte miljø.

ANALYSE

At forstå og skulle passe ind i et queer-miljø

Sproget i queer-samfundet er i en konstant forandring, og i de sidste år er det gået hurtigt. Mærkbart flere marginaliserede befolkningsgrupper har de sidste 10-20 år stillet krav til mere anerkendelse og bedre rettigheder, og i den proces har sproget været et centralt værktøj. Især queer-miljøer har taget sproget til sig og selv videreudviklet det for på den måde at kunne få et nyt sprog for de endeløst forskellige måder, man kan være queer på. For først når der findes et sprog for forskellighed, kan man begynde at snakke

om det. Men hvad sker der, når sproget bliver så stort og omfangsrigt, at man dårligt kan sætte sig ind i det længere? LGBT+ Danmark har eksempelvis oprettet en ordbog over de termer, man kan bruge om sig selv, sit køn og sin seksualitet (LGBT Danmark, 2021).

Når man er ny i queer-miljøet, kan det være svært at føle sig tilpas og passe ind. Man kender jo ofte endnu ikke dette register og de sproglige koder, der eksisterer. Det ser man i mit interview med Karla, som kun lige er begyndt at undersøge sin egen seksualitet og er ved at finde frem til, at hun er biseksuel. I følgende citat spørger jeg ind til Karlas tanker om ikke at opsøge et queermiljø.

Eksempel 1: Karla (K)

1 K: jeg tror bare godt at jeg kan føle
2 mig lidt intimideret af det (læs:
3 queer-miljøer) agtigt (.) fordi (.)
4 at (.) der er så mange termer og der
5 er så mange sådan forskellige kasser
6 og der er så meget sådan altså sådan
7 selvfølgelig er det virkelig vigtigt
8 at man sådan educater sig selv og
9 lærer om forskellige typer mennesker
10 og sådan men det kan bare (.) det
11 kan bare føles lidt fjernt nogle
12 gange også fra sådan min egen
13 hverdag og nogle gange sådan lidt
14 uoverskueligt nærmest (.) at der er
15 så mange labels og ord

Karla fortæller, hvordan hun oplever en forventning om, at hun skal opsøge og udvide sit sproglige register (Agha 2007: 146) for at kunne være en del af et queer-samfund, og hvad Blommaert kalder et *speech community* (Blommaert 2005: 216) altså en gruppe, der er baseret på et fælles sprog. Hun udtrykker, hvordan det er svært at blive en del af dette *speech community*, da det er et uoverskueligt arbejde for hende at sætte sig ind i de sproglige forventninger og normer, der ligger i det fællesskab.

Flere af mine interviewpersoner udtrykker et ønske om, at dette sprog slet ikke var en nødvendighed. Hverken Karla, Nynne eller Noah føler sig hjemme i dette sprogfællesskab, men i mit interview med Sol snakker de om, hvordan sprogudviklingen for dem er noget positivt. Det ses i dette citat, hvor de fortæller mig, at de for nogle år siden brugte lang tid på at sætte sig ind i queer-sproget:

Eksempel 2: Sol (S), Interviewer (I)

1 I: Sådan hvorfor hvorfor tror
2 du at terminologien er vigtig i
3 queer-miljøer?
4 S: øhm jeg tror den er vigtig fordi at
5 det også er igennem sproget at vi
6 måske kan få forståelse (.) og hvis
7 der er et ord der passer til lige
8 netop sådan man føler øhm føler det
9 så så skal man altså bare så synes
10 jeg bare man skal tage det til sig
11 I: jaer
12 S: og udleve det øhm jaer (.) og det
13 tror jeg er ret vigtigt ja på en
14 eller anden måde
15 I: hmm
16 S: selvom at sådan øhm sådan lgbt+
17 bevægelsen opstod som bevægelse med
18 sådan idealet om at sådan at skulle
19 nedbryde køn fuldstændigt og det
20 slet ikke skulle spille en rolle og
21 idealistisk set er det også min drøm
22 men men det er bare ikke den verden
23 vi lever i og det og sådan det tror
24 jeg bare ikke kan være betryggende
25 for folk som som som føler sig
26 forkerte i deres krop eller ikke
27 føler at de har et ord der passer
28 til sig derfor tror jeg også bare at
29 det er vigtigt at der er de her ord
30 til at man kan knytte sig til det og
31 identificere sig med det på en eller
32 anden måde

I dette citat udtrykker Sol også et ønske om, at der ikke eksisterede et behov for denne særlige terminologi om køn og seksualitet, men de ser det som den eneste løsning på at få skabt en større forståelse og accept både indenfor og udenfor queer-miljøet.

Selv Sol, som generelt er den mest positivt stemte overfor de sproglige identitetsmarkører, stiller sig lettere skeptisk overfor nødvendigheden i at skulle sætte sig selv i en kasse på den måde. I linje 16-32 udtaler de, hvordan deres utopiske verdensdrøm er, at ingen køns- eller seksualitetstermer ville være nødvendige. Men de siger også, at de ikke mener, at det er realistisk. Det er den samme sproglige splittelse, der er gennemgående for alle mine interviewpersoner, uanset om de er tilbageholdende overfor at gå ind i et queermiljø eller ej.

Sprog som beskrivende identitetsmarkør

I mine interviews startede jeg med at bede alle mine interviewpersoner om at beskrive sig selv ud fra deres seksualitet og deres kønsidentitet. Flere af dem havde en modvilje mod at sætte de termer på sig selv. Det ses bl.a. i følgende citat fra Nynne, hvor jeg spørger indtil netop det:

Eksempel 3: Nynne (N), Interviewer (I)

1 I: Hvilke ord plejer du at sådan bruge
2 når du skal beskrive dit eget køn og
3 din egen seksualitet?
4 N: Jeg plejer at bruge de ord der
5 hedder at jeg ikke gider at bruge
6 ord på at beskrive min seksualitet
7 jeg hader at sætte et ord på den
8 fordi jeg synes at det er for
9 flydende øh en størrelse at begynde
10 og sætte ord på fordi at at for mig
11 så er ord sådan en fast ramme (.) så
12 derfor så kan jeg ikke lide at sige
13 det er det her nu er det sådan alle
14 folk skal tænke om mig øh jeg kan

15 bedre lide at sige at jeg bare er
16 til det meste

Denne modvilje kan skyldes flere ting. Nynne forklarer selv senere i interviewet, at det skyldes en følelse af at skulle performe sin seksualitet på en bestemt måde. I linje 12-14 i eksempel 3 giver Nynne desuden udtryk for et forventningspres til en bestemt identitet, som hun ikke nødvendigvis ville føle sig tilpas i, hvis hun begyndte at bruge en bestemt label om sig selv. Præcis denne følelse af at skulle performe sin plads i et fællesskab, forhindrer flere af mine interviewpersoner fra at gå helhjertet ind i queer-miljøet, da de ikke føler sig "queer nok" på grund af deres mangel på erfaringsgrundlag, der støtter op om deres seksualitet. I eksempel 3 giver Nynne altså udtryk for, at hun ikke har lyst til at bruge en bestemt label om sig selv, fordi hun frygter, at resten af queermiljøet så forventer, at hun performer sin seksualitet eller sit køn på en særlig måde. Ifølge Blommaert er det almindeligt i fællesskaber at skulle bevise sin plads via performative handlinger. Det tyder mine interviewpersoners udtalelser på også gælder i queer-miljøer.

"What we have to remember from this is that labels that presuppose identity as a sociologically stable attribute of groups are usually less than reliable. It is safer to start from a performance perspective which emphasises that identity categories have to be enacted and performed in order to be socially salient."

(Blommaert 2005: 205)

Det er ikke kun labels, som refererer til seksualitet, der kan være svære at passe ind i. Også kønsnormer mere generelt har en betydning i mine interviewpersoners refleksioner omkring deres kønsidentitet. For selvom mine interviewpersoner ikke alle er ciskønnede, ligger der også bestemte forventninger til køn uden for det binære princip,

og de kønnede normer og fantasier er ikke til at undslippe. Man bliver mødt af dem i alle de queer rum (Blommaert 2005: 221-222), man opsøger. I alt fra mødet med dørmanden i en klub, hvor man helst skal se "queer ud" for at komme ind, til mødet med andre queer-mennesker, hvor man stilmæssigt skal passe ind i deres billede af et queer-menneske. I *Gender Trouble* argumenterer Butler for, at de to sociale køn, mand og kvinde, er fabrikerede, og at de betydninger, vi lægger i disse to køn, er uden værdi for andet end at opretholde den heteronormative samfundsorden:

That regulatory ideal is then exposed as a norm and a fiction that disguises itself as a developmental law regulating the sexual field that it purports to describe.

(Butler 2006: 185)

Butler argumenterer for, at de heteronormative værdier, der ligger i mand/kvinde-kønnene, vil blive opløst, hvis kønnene også blev opløst. Der ville ikke længere findes en forestilling om, hvordan man er en "rigtig" mand eller kvinde. I mine interviews ser det dog ud som om de kønnede forventninger, der ligger i de betegnelser, man bruger om sig selv, ikke forsvinder, selvom sproget i queer-miljøer udvider sig. Tværtimod viser de, hvordan disse kønnede forventninger, der ligger i alt fra det tøj, man skal gå i, til ens værdier og hvordan ens grundlæggende personlighedstræk skal passe ind i netop dette køn, er blevet trukket med ind i queer-miljøerne. Det ser man bl.a. i Nynnes interview, hvor hun giver et eksempel på denne følelse af at skulle performe et nonbinært køn:

Eksempel 4: Nynne (N), Interviewer (I)

1 N: jeg føler også måske den der med at
2 hvis jeg sådan (.)hvis jeg sådan
3 kaldte mig selv nonbinær og jeg bare
4 sådan (griner) du ved (.) dressede
5 girly barbiecore og

6 I: hm
7 N: på ingen måde var nonbinær og
8 scorede en eller anden cis-het
9 mand altså sådan så ved jeg så ville
10 jeg også have det sådan er jeg
11 nonbinær nok så ikke altså sådan (.)
12 fordi den side også eksisterer i mig
13 så det er sådan en det synes jeg er
14 en vildt svær flydende tilgang på en
15 eller anden måde

Nynne oplever, at man som nonbinær ikke må klæde sig som det køn, man er blevet tildelt ved fødslen. Det viser, hvordan hun føler, at hun skal leve op til de allerede fabrikerede kønsnormer (Butler 2006: 185). I eksempel 4 ser man, hvordan Nynne kobler identiteten nonbinær sammen med en bestemt ikke-feminin påklædning og en forventning til en seksualitet, der ikke kan rumme det heteroseksuelle. Ordet cis-het betyder at være både heteroseksuel og ciskønnet, og på den måde giver Nynne udtryk for, at hun ikke ser hverken cis-het eller nonbinær som labels, der kan rumme hendes kønsidentitet, og hun viser, at det ikke blot er det sproglige, men samtlige underliggende forventninger til et bestemt fysisk udtryk, der forhindrer hende i at føle sig tilpas i andet end det ciskønnede.

Også Noah giver i interviewet udtryk for en forventning til, hvordan man som type skal være, hvis man som ham er en transkønnet mand. Noah viser, at han er ukomfortabel ved at skulle passe ind i kønsforventningerne til at være ikke blot en mand, men en transmand:

Eksempel 5: Noah (NO)

1 NO: øhm (.) mest når jeg møder andre
2 transkønnede tænker jeg over det så
3 er jeg sådan åh nej åh nej åh nej nu
4 skal jeg være en af de transkønnede
5 nu skal jeg være en del af det her
6 som jeg ikke rigtig føler jeg er en
7 del af (.) jeg ved det ikke (.) jeg
8 jeg synes det er lidt sådan specielt

Man ser i dette citat et udtryk for, hvordan Noah føler sig utryk ved at skulle passe ind i et sprogligt register, han ikke er vant til at bruge. Noah fortæller senere i interviewet, at han nærmest kun har heteroseksuelle ciskønnede venner, og derfor ikke omgås andre queers særlig meget. Noah starter desuden interviewet med at fortælle, at han egentlig ikke betegner sig selv som queer. Han vil helst blot være en mand uden også at skulle forholde sig til at være en transperson. Der er mange parametre, der kan begrunde en følelse af ikke at passe ind i et queer-miljø, selvom man hverken er heteroseksuel eller ciskønnet. Noah viser i sit interview en form for selvfrastødning fra dette miljø. Denne følelse vil jeg komme mere ind på gennem et andet citat fra Noah senere i min undersøgelse.

Både Noah og Nynnes udtalelser i eksempel 4 og 5 viser deres bevidsthed om et forventningspres, der ligger til det køn, de vælger at identificere sig med. De er begge særligt bevidste om de parametre, hvor deres sproglige og kropslige udtryk adskiller sig fra de kønsnormer, de møder i queer-miljøerne.

Sprog som magtmiddel og eksklusionsmekanisme

Nynne reflekterer over, hvordan sproget er en del af den eksklusion, hun føler at blive mødt af. Hun ser sproget som noget, der kan bruges som magtmiddel. Da jeg i interviewet spurgte ind til Nynnes oplevelser af, hvordan sproget i queer-miljøer til tider kan fungere ekskluderende, begyndte hun at fortælle, hvordan sproget for hende fungerer som en form for kapital. Her peger hun på en symbolsk kapital ud fra Bourdieus kapitalformer (Andersen, 2023), hvor sproget giver en vej til mere anerkendelse i et bestemt miljø. Jo flere ord, termer og labels, man kender for forskellige seksualiteter og køn, desto større respekt og magt har man inden for de queer-miljøer, som Nynne har været i.

Eksempel 6: Nynne (N), Interviewer (I)

1 I: i forhold til sådan når du har været
2 til events som har været sådan queer
3 agtige øhm hvordan har dit møde med
4 sådan andre queer mennesker som du
5 ikke har kendt været?
6 N: altså sådan (.) øh jeg har nogle
7 gange været i situationer hvor vi
8 ligesom har lavet sådan en øh (.)
9 pronomen-runde ikke? Og øh der kan
10 jeg huske der var engang i Berlin
11 hvor mig og Rasmus var på en klub
12 hvor at vi gjorde det med andre hvor
13 at han øh lavede en
14 (imiterer) bare kald mig alle
15 pronominer call me queen
16 griner) og jeg sagde til ham efter
17 jeg var sådan ej prøv lige at hør
18 prøv lige at tænk over dine
19 pronominer inden du siger det altså
20 sådan måske lige have lidt sådan
21 refleksion inden fordi jeg har
22 aldrig hørt dig sige de her ting før
23 så jeg føler lidt du bruger det som
24 en kapital lige nu for at virke mere
25 queer end du er og sådan fair hvis
26 du er det men (.) jeg føler ikke
27 lige helt du har refleksionen fordi
28 vi er bedste venner og du har aldrig
29 sagt det her før

Her udtrykker Nynne, hvordan sprog kan bruges som et magtmiddel. Gennem de pronominer som vennen Rasmus præsenterer sig med, bliver Nynne utilpas ved situationen, da hun ikke kender til sin vens pronomenrefleksioner. Nynne giver også udtryk for usikkerhed ved ikke selv at bruge andet end hun/hende-pronominer og måske blive opfattet som mere ciskønnet og dermed "mindre" queer end sin ven. Hun ser brugen af flere pronominer som en vej til mere anerkendelse i dette ukendte queer-miljø, og dermed en symbolsk kapital.

Judith Butler peger også på sproget som en magtfaktor gennem sin analyse af Bourdieu:

“Bourdieu argues that the “force” of the performative is the effect of social power, and social power is to be understood through established contexts of authority and their instruments of censorship.”
(Butler 2021: 141).

Videre skriver de:

“For Bourdieu, then, the distinction between performatives that work and those that fail has everything to do with the social power of the one who speaks: the one who is invested with legitimate power makes language act; the one who is not invested may recite the same formula, but produces no effects. The former is legitimate, and the latter, an imposter.”
(Butler 2021: 147).

Eksempel 6 viser hvordan Nynne, i en bestemt situation og et særligt rum, ikke havde social magt (Blommaert 2005: 221-222), til at få samme opmærksomhed, som hun opfattede at vennen Rasmus fik, ved at kalde sig et andet køn end det, hun kender til, at han identificerer sig med.

Efterfølgende forklarer hun grundigere om sin oplevelse af situationen. Hun følte at flere mennesker på klubben snakkede mere med vennen Rasmus end med hende. Nynne udtrykker en usikkerhed med hele sit diskursive udtryk. Ikke blot i forhold til det sprog hun bruger, men i forhold til den måde hun går klædt på, og den måde hendes krop ser ud på - se eksempel 4. Det tyder på at de kønnede forventninger, som Judith Butler skriver om, findes lige så meget i de queer-miljøer, der prøver at bryde med kønnet, som i den heteronormative verden. Når de binære

køn bliver opløst, skabes der også forventninger til de nye køn, der opstår. Dog bliver disse kønnede forventninger sværere at finde rundt i, da de er så nye i vores repertoire.

De kønnede forventninger gør, at flere af mine interviewpersoner til tider enten helt undgår arrangementer, der er annonceret til at være queer-venlige, eller undgår at snakke om deres køn, når de er til sådanne. Det skaber en frygt for ikke at klæde sig og opføre sig, som der implicit ligger forventninger til, at man skal i queer-sammenhænge. Som man kan se i flere af de tidligere uddrag fra interviewet med Nynne, specielt eksempel 3, gør denne forestilling om, hvordan man er "rigtig queer", at Nynne sprogligt tager afstand fra at putte en label på sig selv.

I sprogets udvikling kommer der til at ligge en forventning om en ekstrem selvindsigt, hvor der er forskel på at være bi-, pan- eller omniseksuel. Denne forventning til hvordan man skal opføre sig "rigtigt queer", som flere af mine interviewpersoner fortæller om, kan være udtryk for en frygt for at skulle performe en identitet, de måske ikke engang selv er sikre på de passer ind i. Der ligger implicit performative forventninger i de ord, man bruger til at beskrive sig selv. Blommaert beskriver denne identitetsskabelse som noget, der først bliver etableret gennem udefrakommendes syn og forventninger:

In order for an identity to be established, it has to be recognised by others. That means that a lot of what happens in the field of identity is done by others, not by oneself. (Blommaert 2005: 205).

Disse forventninger kan være ukendte for det individ, der prøver at beskrive sin seksualitet eller køn. Derfor kan det virke endnu mere skræmmende for mine interviewpersoner at skulle deltage i forummer, hvor de kan frygte ikke at passe ind. I mit interview med Noah ser man, hvordan den ekskluderende mekanisme kan udvikle sig til en

selvfrastødning fra miljøet og en afstandtagen til de mennesker, der benytter sig af disse termer:

Eksempel 7: Noah (NO), Interviewer (I)

1 I: Hvordan har du reageret når du er
2 blevet konfronteret med et queer
3 term du ikke kendte?
4 NO: Jeg tror jeg tror inderst inde at
5 jeg nogle gange er blevet lidt
6 irriteret på en eller anden måde (.)
7 og det er jo heller ikke sådan helt
8 retfærdigt eller sådan men jeg tror
9 nogle gange godt jeg kunne blive
10 lidt sådan lidt sådan
11 NO: (imiterer sig selv) hvorfor skal
12 alting hedde noget er det ikke lidt
13 (.) er det ikke lidt lige meget og
14 sådan (.) hvorfor fylder det her så
15 meget for dig og sådan har du ikke
16 noget altså hvorfor har du så meget
17 behov for sådan at sætte ord på på
18 dig selv eller sådan hvad er det du
19 mangler hvad er der galt med dig
20 eller sådan underlig sådan hvad
21 handler det her egentligt om tror
22 jeg og sådan det er måske også (.)
23 bare mig der har der er i verden på
24 en anden måde øhm (.) men (.) øhm
25 jeg tror jeg har haft sådan en
26 følelse af øhm (.) sådan sådan lidt
27 lidt halvirriteret undren og så
28 sådan en følelse af at at (.) den
29 følelse var gengældt i dem

Noah viser sig her uforstående over for nødvendigheden af overhovedet at bruge termer og ord til at beskrive sin seksualitet og sit køn. Han har tidligere i interviewet givet udtryk for sin holdning til, at seksualitet især er meget privat for ham. I linje 16-19 giver han desuden udtryk for at være uforstående over for de queer-mennesker, der har et "behov" for at sætte en label på sig selv. Han ser det som om, der er noget "galt" med dem. Noah bruger her en othering

(Blommaert 2005: 205), han lægger afstand til identiteten som queer ved at distancere sig fra de mennesker, der bruger labels om sig selv. I linje 25-29 giver han desuden udtryk for, at de queer-mennesker, han har mødt, og som han ikke identificerer sig med, har det på samme måde omkring ham. Han møder dem med "en lidt halvirriteret undren" og siger, at de møder ham med den samme distance. Denne distancering giver også mening sprogligt, da Noah giver udtryk for ikke at have lyst til at sætte ord på sit køn og sin seksualitet, og derfor ikke føler, at han passer ind i miljøet ift. sine sproglige praksisser og normer.

AFSLUTTENDE REFLEKSIONER OG KONKLUSION

I min analyse er jeg nået frem til, at sproget kan fungere ekskluderende for nytilkomne i et queer-fællesskab. Men sproget har også den modsatte virkning for andre menneskers adgang til miljøet. Det sprog, man kan bruge om sig selv, sin seksualitet og sit køn, er i en så hurtig udvikling, at det kan afkoble de queer-mennesker, der ikke kan følge med. Sproget er et magtmiddel og en symbolsk kapital til at opnå større respekt og anerkendelse i disse miljøer. Det at have en identitet som queer skaber en forventning om en bestemt måde at performe sin queerhed - og dermed også til ens sprogbrug - som ikke alle kan leve op til. Tvivlen og usikkerheden, der opstår, handler bl.a. om ikke at kende det register (Agha 2007: 145-189), der eksisterer i miljøet, godt nok.

Sprog er en form for symbolsk kapital og derfor en magt, men hvad gør man, hvis man ikke har denne kapital i et miljø, hvor den er forventet? Netop dette ville være spændende at gå mere i dybden med. Det ville man kunne ved at følge mine interviewpersoner over længere tid, og se om disse mennesker, der ikke sprogligt kan finde sig til rette i

de allerede eksisterende queer-miljøer i deres nærområde, over tid kan ændre deres tilgang til at finde ligesindede gennem sproglige ressourcer. Det ville være relevant at undersøge om denne flok mennesker lærer mere om det register, der eksisterer i queer-miljøer, jo længere tid, de er i miljøet, og dermed vil komme til at føle sig mere tilpas i det. Eller om sproget kan medvirke til at give den modsatte effekt, så de vælger at trække sig fuldstændigt fra queer-fællesskaberne, fordi de føler sig ekskluderet – som vi så hos Noah.

I starten af artiklen undrede jeg mig over, at sprog kan have en ekskluderende magtfunktion i queer-miljøer, og at det kan have en indvirkning på nytilkomne queer-menneskers deltagelse eller udeblivelse fra queer-fællesskaber. Det, jeg er nået frem til gennem mine interviews og min analyse, er, at man i flere queer-fællesskaber bliver mødt af en forventning om en bestemt performance, både i sit sprog, sine holdninger og sin stil. Sproget har stor magt i queer-fællesskaber, og det ses i mine interviews, hvordan de, der ikke behersker det eksisterende register, ikke føler sig velkomne i flere queer-miljøer. Enten lærer de så registret, eller også tager de afstand fra de miljøer, som ellers burde kunne rumme dem. Kort sagt har min undersøgelse vist, at de samme sprogforandringer, der virker omfavnende for nogen, kan være en ekskluderende faktor for andre.

LITTERATUR

Agha, Asif (2007): Language and social relations. Cambridge University Press.

Blommaert, Jan (2005): Discourse: Cambridge University Press.

Butler, Judith (2006): Gender Trouble: Routledge
(Originaludgave 1990).

Butler, Judith (2010): Kønsballade: Forlaget THP
(Originaludgave 1990).

Butler, Judith (2021): Excitable Speech: Routledge
(Originaludgave 1997).

Heller, Monica, Sari Pietikäinen og Joan Pujolar (2017):
Critical sociolinguistic research methods: studying language
issues that matter: Taylor & Francis Group.

Hjemmesider

Andersen, Heine (2023): Pierre Bourdieu.
[https://denstoredanske.lex.dk/Pierre_Bourdieu#-
Social_kapital](https://denstoredanske.lex.dk/Pierre_Bourdieu#-Social_kapital). D. 5/6-2023.

Butler, Judith: Judith Butler, Distinguished Professor in the
Graduate School, Dept of Comparative Literature.
<https://vcresearch.berkeley.edu/faculty/judith-butler>. D. 5/6-
2023.

LGBT+ Danmark ordbog (2021). <https://lgbt.dk/ordbog/>. D.
5/6-2023

Transskriptionsnøgle

(.)	markerer kort pause
(tekst)	markerer, at der er tale om en forklarende metakommentar
?	markerer spørgende intonation

AT LEGE ER ET BARNES ARBEJDE – ET SPROGLIGT- ETNOGRAFISK STUDIE AF SPROG I BØRNS LEG

Laura Mølgaard

INTRODUKTION

”Må jeg være med?” er et almindeligt spørgsmål i børnegrupper. Et skrøbeligt spørgsmål, da barnet står over for en mulig afvisning. Børn og leg hænger sammen. At lege bringer glæde. At lege er nemt. At lege er frit og uskyldigt. Eller er det? Denne artikel tager afsæt i en etnografisk undersøgelse, hvor jeg ser på børns forhandlinger om legedeltagelse. Min analyse peger på, at deltagelsesforhandling ikke er en smertefri proces, men derimod involverer mange anstrengelser og strategiske sproglige og ikke-sproglige handlinger – og det kan ovenikøbet ende med en afvisning.

Jeg er interesseret i, hvordan børn skaber deres egen kultur, dvs. udvikler et sæt af normer og skaber sociale strukturer, der – måske - adskiller sig fra dem, som voksne skaber og praktiserer (James & James, 2017).

I artiklen viser jeg tre eksempler på, hvordan børn forhandler om legedeltagelse og fordeler roller inden og under igangværende leg. Jeg illustrerer bl.a., hvordan børnene benytter forskellige strategier, sproglige såvel som ikke-sproglige, for at få lov til at deltage i lege, og hvordan disse strategier både er med til at danne og viser et socialt hierarki i aktiviteten. Mine analyser tager udgangspunkt i video- og lydoptagelser fra en 0. klasse på en skole i Nordsjælland. Jeg gør også brug af mine observationer af børnenes kropssprog og mimik, som ikke er fanget på optagelserne. Mit undersøgelsesspørgsmål er: Hvordan forhandler børn legedeltagelse? Med afsæt i det sproglige etnografiske udgangspunkt *making the familiar strange* vil jeg undersøge de sociale normer og strategier, der er indlejret i

børns interaktion i og omkring leg. Det er aktiviteter, der på sin vis er meget velkendte, men som vi samtidig kan få nye perspektiver på ved at stille spørgsmål til dem. Mit studie lægger sig i forlængelse af en række andre studier og bidrager med at kunne fortælle os om, hvordan danske børn forhandler legedeltagelse inden for nogle særlige sociale rammer, her fx en specifik skole. Studiet viser også, hvordan kampen om legedeltagelse afspejler det sociale hierarki. Det er med andre ord naivt at tro, at ideen om at "alle skal være med" gør børn lige i legen.

TEORETISK RAMME

For at beskrive og forstå hvordan børn bliver en del af et praksisfælleskab gennem leg i skolen, har jeg trukket på en række teoretiske perspektiver. Først og fremmest har jeg til min analyse af deltagerforhandling benyttet William A. Corsaros (1979) forhandlingsstrategier. Jeg har brugt Erving Goffmans (1979) footing-teori for at kunne beskrive, forklare og forstå de positionelle skift, der sker i interaktionen mellem børnene. Slutteligt har jeg anvendt CA's turtagningsbegreb i undersøgelsen af børnenes etablering af roller i et magthierarki, som det foregår tur for tur.

Deltagerforhandling i leg

Leg kan være svært at afgrænse. James & James (2017) skriver, at leg består af en række aktiviteter, som ligger uden for vores almindelige hverdagsliv, og som vi frivilligt og glædeligt deltager i. Når vi hører ordet "leg" knytter vi det ofte til børn, om end også voksenaktiviteter som fx sport kan ses som leg. Men børns leg indeholder dog andre sider end voksnes (ibid., 2). Børns leg bliver betragtet som centralt for børns udvikling, da man blandt andet kan danne nye venskaber, dyrke mere motion og udforske sit kreative sind. Og med dette aspekt er

leg pludselig ikke kun et frivilligt og glædeligt fænomen, men bliver en obligatorisk del af deres sociale udvikling (ibid.). Det er dog ikke denne vinkel på leg som udviklende, jeg interesserer mig for, men snarere hvordan leg praktiseres, og hvad den betyder i børnenes egne fællesskaber. Jeg ser dermed både på børn som deltagere i et bestemt kulturelt praksisfællesskab og som skabere af deres egen kultur, deres *peer culture* (Corsaro 1992). Et praksisfællesskab vil sige, at en gruppe af deltagere deler en forståelse af, hvad man gør i en given gruppe. For at blive en del af et praksisfællesskab skal man gradvist tilegne sig de færdigheder, værdier og normer, som fællesskabet har. Denne udviklings- eller tilegnelsesproces foregår desuden gennem selve deltagelsen i praksisfællesskabet (Lave & Wenger 1991).

William A. Corsaro (1979) præsenterer en række sproglige og ikke-sproglige adgangsstrategier, som børn benytter, når de vil deltage i leg. Corsaro beskæftiger sig særligt med børns legekultur og interaktioner med jævnaldrende (1979, 1992). Hans arbejde kredser om de interaktive rammer, hvor børnene selv må navigere, og altså selv må finde ud af, hvordan de bliver accepterede deltagere (ibid.).

Strategierne for deltagelsesforhandling i leg er mangeartede og sværhedsgraden for at opnå deltagelse varierer med den sociale aktivitet og de andre deltagere (Cromdal 2001). Som Karrebæk viser i sin artikel *At blive et børnehavebarn* (2011), møder drengen Suliman lige såvel udfordringer med at få lov at være med. Artiklen viser, at det kræver visse færdigheder for at blive optaget i leg, og desuden afhænger det af legens karakter og de andre børns behov (Karrebæk 2011).

Et er at anmode om at få lov at være med, et andet er, hvordan der responderes på det. Ifølge Corsaro (1979) beskytter børn gerne deres leg mod afbrydelser og komplikationer. Det sker ved at gøre det svært for andre at opnå deltagerstatus.

Deltagelsesforhandling er altså ikke en simpel affære. Den kan desuden forløbe over flere ture og længere sekvenser, og hvordan en anmodning om deltagelse besvares, er afgørende for det anmodende barns næste handling.

Deltagelsesroller

Interaktionelle møder har altid deltagere, der handler, og deltagere disse handlinger er rettet mod. Ofte ser man det opdelt i rollerne *speaker* og *hearer*. Goffman nuancerede ideen om deltagelse med begrebet *participation framework*, herunder *footing* (Goffman 1979, 6). Footing beskriver, hvordan deltagere i en samtale skifter imellem forskellige positioner ift. hinanden og til det, der kommunikeres. Forandringer kan demonstreres sprogligt såvel som ikke-sprogligt. Goffman skelner mellem dem, som en taler henvender sig til eller ser som deltagere (*ratified hearer*) og andre, der evt. overhører, men som sådan set ikke er accepterede som del af en situation (*unratified hearers*). Selvom barnet har status af ratificeret deltager, er det ikke altid, at barnet hverken lytter eller deltager med identificerbare handlinger. Omvendt kan uratificerede deltagere følge interaktionen på tæt hånd. (ibid., 8). Begreberne ratificeret og uratificeret er relevante her, fordi de kan bruges til at pege på og etablere sociale hierarkier.

I denne artikel optræder som minimum fire deltagere i hver legeaktivitet. Det er derfor muligt for taleren at adressere flere på én gang, men oftest er ytringerne i nogle perioder rettet mod én enkelt deltager. Man skal således blandt de officielle lyttere skelne den adresserede lytter fra de uadresserede (ibid., 9). Goffman understreger her vigtigheden af visuelle signaler, som er relevante for analysen af deltagerroller i større grupper.

Samtaleanalyse

Min analyse af eksemplerne har fokus på turtagning og overlap. Turtagning drejer sig om konstruktion af ture og overgang mellem ture (Sacks et al 1974). Turtagning handler ikke blot om at tage næste taletur. Det handler om et samarbejde mellem deltagerne om at nå frem til et fælles mål. Modtageren har motivation for at lytte efter, hvad taleren siger, for på bedste vis at finde frem til, hvad taleren forventer af modtageren, både i forhold til indhold og turovergang (Beck Nielsen 2005, 37). Turovergang kan indeholde overlap og afbrydelser. Det er ikke alene et brud på den sekventielle orden, men kan også betragtes som et forsøg på at dominere den anden taler, fordi det kan signalere en trang til at kontrollere samtalen eller prioritere egne synspunkter over den andens. Dette aspekt ses tydeligt i analyserne.

En anden væsentlig pointe er, at børnene viser hinanden fælles forståelse gennem deres interaktionelle handlinger. Det drejer sig både om, hvordan handlingerne designes, og hvordan de responderes på, men det væsentligste er, hvordan børnene viser hinanden, hvilken handling de ser en tur som udtryk for. Den efterfølgende respons kan endvidere være præfereret eller dispræfereret, og det kan produceres på forskellige måder; sproglige som ikke-sproglige (ibid., 67). Et præfereret svar er en måde at opretholde en enighed mellem talerne, fx ved at anerkende eller godkende talerens ytring. Dispræfererede svar, er svar, der skaber uenighed, fx ved afslag eller nulrespons af talerens ytring – og netop muligheden for dispræfererede svar kan være en årsag til, at børn vælger deres adgangsstrategier med omhu, jf. Corsaro (1979).

EMPIRI OG METODE

Sproglig etnografi søger at forklare sprogets betydning i menneskers liv. Den etnografiske metode anvendes til at undersøge sociale og kulturelle betydninger i sproglig praksis og forståelse og til at analysere, hvordan sproglige praksisser afspejler og påvirker sociale strukturer og hierarkier (Heller et al., 2017a, 8-9). Etnografi er vigtigt, fordi det er gennem etnografi, at vi lærer konteksten at kende og derfor forstår handlinger på linje med de andre deltagere, hvis liv og verden vi interesserer os for (ibid.). Jeg har anvendt både deltagerobservation, video- og lydoptagelser for at kunne lave deltagerorienterede analyser af de sproglige og ikke-sproglige praksisser i børns deltagelsesforhandling og rollefordeling i leg.

Deltagerobservationen hjalp mig med at forstå konteksten og børnene. Der er 22 børn i den undersøgte klasse, og de er på undersøgelsestidspunktet lige startet i 0. klasse. En stor del af børnene har ældre søskende på samme skole og mange af børnene havde i forvejen relationer til en eller flere i klassen fra deres tid i børnehave. Jeg har i forvejen kendskab til både børnene og skolen. Videoptagelserne er samlet 1,5 time og gav mulighed for at se mønstre i børnenes deltagelsesstrategier og tildeling af roller, jf. Heller et al. (2017b, 81). Desuden kan man bagefter dokumentere det, der sker. Ulempen er, at man risikerer at overse, hvad der ellers finder sted på samme tid, men bag kameraet (ibid.). Både video- og lydoptagelserne er indsamlet ved hjælp af min telefon. Jeg har transskriberet data, derefter udvalgt bestemte dele og til sidst foretaget en interaktionsanalyse af eksemplerne. Alle deltagere har givet samtykke.

Heller et al (2017b) understreger vigtigheden i at interagere med sine informanter, men også at reflektere over sin egen rolle. Jeg blev hurtigt involveret i børnenes skoleliv, så jeg skulle konstant gøre mig selv bevidst om, at jeg var der for at lave en undersøgelse og ikke for at deltage i det daglige

arbejde på skolen. Jeg deltager selv i en af aktiviteterne, som jeg analyserer, og jeg er klar over, at det har påvirket børnenes opførsel. Lyd- og videoptagelserne er foretaget i klassens klasseværelse samt skolegården. De tre eksempler i denne opgave stammer fra to forskellige legeaktiviteter. Børnene er 6-7 år gamle; alle deltagere er anonymiseret.

Skolen lægger stor vægt på at lære børnene tolerance, respekt og forståelse for andre og andres behov. Skolen vægter særligt elevernes trivsel og fællesskab i hverdagen højt, og derfor introducerer de gensidig respekt som en særlig del af deres værdier. Respekten gælder ikke kun børnene imellem men en stor del af respekten handler også om de voksnes respekt for børnenes frirum til selv at udfolde sig kreativt. SFO'ens aktiviteter er netop kun tilbud, som børnene kan tage imod eller vælge fra, som de vil. Det giver således børnene en mulighed for selv at kunne organisere lege og skabe deres egen kultur uden for de voksnes. Men med den gensidige respekt og forståelse for andre følger også social inklusion. Den sociale inklusion indebærer, at man skal opsøge de børn, der ikke har nogen at lege med og samtidig må man ikke se nej, hvis en kammerat anmoder om deltagelse. Trods børnenes mulighed for selv at organisere lege, er de stadig begrænset af et sæt regler og rammer for, hvordan og hvornår man er en god kammerat.

ANALYSE

Min analyse består af to dele. Først ser jeg på børnenes deltagelsesforhandlinger gennem Corsaros adgangsstrategier og respons. Efterfølgende undersøger jeg børnenes fordeling af roller til sig selv og hinanden. Goffmans footing og CA's turtagnings-begreb ligger til grund for analysen af rollefordeling. Skolens norm om social inklusion spiller en væsentlig rolle i analysen, og jeg vender tilbage til den i den efterfølgende diskussion.

Ønsket om optagelse

At blive en del af en leg kan ske på forskellige måder. I det følgende vil jeg præsentere tre forskellige børns forsøg på at komme med i en igangværende leg. De to drenge Fabian og Louie spiller spillet *Vildkatten* sammen med mig i deres klasselokale. *Vildkatten* er et brætspil, hvor man trækker en billedbrik og derefter skal finde det tilsvarende billede på spillepladen så hurtigt, man kan. Spillet har ikke en begrænsning på antal deltagere. Drengene sidder rundt om et bord og samler spillepladen og holderen til brikkerne. Ella opdager spillet og anmoder om at "være med til at lege". Uddraget er et eksempel på en vellykket forhandling om at få lov at være med. Jeg fokuserer på Ellas og min interaktion.

Eksempel 1: Må jeg være med til at lege?

Deltagere: Ella (E), mig selv (LM)

- 1 E: må jeg godt være med til at lege
- 2 vildkat
- 3 LM: ja selvfølgelig må du være [med]
- 4 E: [må] jeg
- 5 godt være [med]
- 6 LM: [ja:] selvfølgelig

I dette eksempel vil Ella gerne deltage i spillet, og det forsøger hun at få lov til gennem den sproglige anmodning (*request for access*): "må jeg godt være med til at lege vildkat" (linje 1). Den direkte og meget eksplicitte anmodning lægger op til et direkte ja/nej-svar, og det gør det til et sårbart valg. Ella gentager sin anmodning, da hun ikke opfanger min respons. Det er interessant, at Ella ikke behandler den respons, hun ikke hører, som en antydning af, at der kommer et afslag, men udelukkende som om hun ikke er blevet hørt. Derimod kan det skyldes, at hun godt ved, at man ikke må sige nej. Og med det at hun antager, at jeg – i modsætning til de andre børn – måske ikke kunne finde på at overtræde denne norm.

Anmodningen bliver mødt med et præfereret svar: "ja selvfølgelig må du være med" (linje 3). Når jeg responderer med "selvfølgelig", viser jeg Ella, at det er taget for givet, at hun må deltage. Eksemplet er således en illustration af, hvordan den simple, sproglige og direkte anmodning om legedeltagelse kan udfolde sig.

Deltagelseslabirinten

Mens Ella havde succes og sekvensen var relativt simpel, støder Sofus i det følgende eksempel ind i større problemer i sit forsøg på at spille *Vildkatten* sammen med de andre. Jeg fokuserer på Sofus, Carl, August og Fabian. August og Robert skal til at spille *Vildkatten* med Fabian og Louie (som dog ikke indgår i uddraget). Carl og Sofus leger med en kasse bogstaver ved et lille bord, da Carl vender sig om og ser drengene spille.

Eksempel 2:

Deltagere: Sofus (S), Carl (C), August (AU), Fabian (F), Robert (R)

- 1 C: jeg er også med! ((sætter sig
- 2 på en stol og hæver
- 3 sig over spillepladen))
- 4 R: ♪drengene skal vinde (.)
- 5 drengene skal vinde♪
- 6 S: ((begynder at skrig))
- 7 C: ((vender sig om og kigger på
- 8 Sofus))
- 9 S: hahaha
- 10 ((får øjenkontakt med August))
- 11 AU: hahaha ((kigger på Carl og
- 12 Sofus))
- 13 S: ((kommer hen med en kasse
- 14 bogstaver til august))
- 15 xxx
- 16 AU: nej
- 17 S: ((går tilbage til det

18 lille bord))
19 F: ((lægger en brik på pladen))
20 vi kan ikke overleve uden
21 toiletrullen
22 R: nej vi kan ikke overleve uden
23 toiletrullen
24 S: ((gentager))
25 vi kan ikke overleve uden
26 toiletrullen

Dette eksempel viser to forskellige måder at forhandle om deltagelse. Det viser også to forskellige resultater. Carls tur (linje 1) "jeg er også med" viser, at han er interesseret i at deltage i legen, også selv om han på det tidspunkt er i gang med en anden aktivitet. Desuden viser det en helt særlig strategi for at opnå deltagelse. Han anmoder ikke eksplicit om deltagelse, men erklærer sig i stedet som deltager og møder ingen afvisning. Carl understreger sin rolle som ratificeret deltager ved at hæve sig over spillepladen og snakke højere end de andre deltagere (linje 1-3). At de andre accepterer Carl, kan skyldes legens igangværende kamp om brikken, og de andre deltagere måske derfor ikke er lige så optagede eller opmærksomme på udefrakommende faktorer som nye spillere. Sofus benytter en anden strategi: han begynder at skrig (linje 6). Motivationen for det kan forstås på mange måder, men i hvert fald er det en måde at gøre opmærksom på sig selv. Det virker – både August og Carl vender sig og griner. Sofus ser ud til at opfatte drengenes grin som en åbning til at blive inviteret med i legen.

Mens de griner, begynder Sofus langsomt at henvende sig til August ved at holde kassen med bogstaver frem foran ham. Jeg kan ikke høre, hvad Sofus siger, men August responderer med et højlydt "nej" (linje 16), og det ser ud til at have været Sofus' forsøg på at invitere August med i sin egen leg. Augusts afvisning resulterer i, at Sofus forsøger med en ny strategi – han gentager Fabians tur: "vi kan ikke overleve uden toiletrullen" (linje 20). Sofus' gentagelse af Fabians ytring viser, at han har observeret, at Fabian har haft succes ved at

sige dette, og derfor kopierer han Fabians udsagn i håbet om at opnå lignende resultater – og dermed blive ratificeret deltager. Selvom Sofus egentlig 'taler' med de andre deltagere, og at det i sig selv er en form for deltagelse, så opnår han ikke den status, som han formentlig ønsker. Gentagelsen kan være et forsøg på at øge sin egen status ved at indtage en position i gruppen, hvor han accepteres som vigtig.

Ingen af Sofus' strategier er succesfulde. Han forsøger sprogligt en enkelt gang at blive optaget i legen. Ikke ved at producere en direkte eller indirekte anmodning, men ved at gentage Fabian. Eksempel 1 og 2 illustrerer således, at det kræver færdigheder at kunne blive optaget i leg.

Bare skydeleg

I følgende eksempel møder vi endnu et mislykket forsøg på at deltage i leg gennem en sproglig, indirekte deltagelsesansøgning. Asger, August, Louie, Walder (drengene) og Vilde (pige) står sammen udenfor i skolegården og har lige fået fri legetid inden SFO'ens aktiviteter starter, da drengene finder på at lege skydeleg. De beslutter, at der skal være to hold med to deltagere på hvert hold. Vilde bliver ikke inkluderet.

Eksempel 3:

Deltagere: Vilde, (V), Asger (AS), August (AU), Louie (L), Walder (W). Vilde, Asger, August, Louie og Walder står i en cirkel i et hjørne i skolegården og snakker. Jeg står for langt væk på dette tidspunkt til at høre, hvad de snakker om, men jeg kan se, at Asger pludselig vender ryggen til Vilde og begynder at fortælle de andre drenge noget.

- 1 V: ((til drengene)) men hvad er det i
- 2 leger
- 3 AS: ba:re îskydeleg ((tager skuldrene
- 4 til ørene)) (.)

5 ((henvender sig igen til
6 drengene))
7 så bliver det sådan at man skal
8 skyde to gange og så i døde

Vilde starter med at være en del af fællesskabet i gruppen, inden Asger alene orienterer sig mod drengene. Vildes spørgsmål: "men hvad er det i legen" (linje 1) skyldes nok, at hun ikke umiddelbart adresseres i samtalen om skydelegen – og at hun egentlig er startet som deltager, men u-annonceret er blevet udmeldt af fællesskabet - og hun viser sig interesseret i legen ved at spørge. Dette er altså formentlig en implicit anmodning om at få lov at være med. Vilde adresserer ikke sit spørgsmål til en bestemt deltager, men Asger vælger at tage taleturen. Asger og Vilde er gode venner, så det kan være, at de andre forventer, at han tager 'ansvaret' over for Vilde. Asger skynder sig imidlertid at tale videre (med de andre drenge), efter han har svaret. Asgers nye taletur (linje 7) følges også af en kropslig ændring - han vender ryggen til Vilde. Det er et skift i footing, som viser, at han projicerer en bestemt rolle som magtfuld. Vilde opfatter tydeligvis Asgers respons og efterfølgende orientering væk fra hende som en afvisning. Hun trækker sig fysisk tilbage fra drengene, men observerer dem nøje. Hun stiller sig ved at træ med en skovl i hånden, noget de andre også har. Dette er interessant, da hun viser, at hun stadig er interesseret i legen, og at hun forstår, hvad den går ud på.

Der kan være flere grunde til, at Asger ikke inviterer Vilde med i legen. Hvis hun bliver optaget som ratificeret deltager og ender på hold med Walder og August, er de i overtal, og Asgers rolle som magtfuld i legen kan blive undermineret. Modsat ved han, at hvis Vilde kommer på hans eget hold, vil det være uretfærdigt (fordi de så er i overtal). Det kan føre til, at Walder og August ikke vil deltage i legen alligevel. Ved at afvise Vilde kan han beskytte legen og samtidig bevare eller etablere bestemte roller i den sociale gruppe. I de følgende eksempler skal vi se mere på, hvordan magtpositioner og social organisering i leg foregår.

Pigerne mod drengene

Følgende eksempel falder i forlængelse af eksempel 2 med *Vildkatten*. Carl forlader spillet uden sproglig markering for at vende tilbage igen senere – det såkaldte *unmarked withdrawal with later return* (Corsaro 1979). Det er en kompleks strategi, som kan skabe stor uro i legen, fordi det så bliver uklart, om personen deltager eller ej. Det kan også være en af grundene til, at Fabian er imod Carls pludselige opførsel som deltager. Eksemplet herunder illustrerer, hvordan Carls status i drengegruppen giver ham adgang til deltagelse og medbestemmelse i legens organisering, til trods for at han også er i gang med at lege noget andet sammen med Sofus.

Eksempel 4:

Deltagere: Fabian (F), August (AU), Carl (C), Ella (E), mig selv (LM)

- 1 F: August du er på vores hold
- 2 AU: okay
- 3 C: ((deltager i spillet igen,
- 4 rækker ind foran Fabian
- 5 og tager brikker))
- 6 F: ne:j ↑ stop Carl
- 7 C: men jeg er på jeres hold
- 8 ((peger på Fabian))
- 9 ((sidder på knæ på stolen))
- 10 pigerne mod drengene
- 11 E: e:j hvorfor
- 12 AU: pigerne mod drengene
- 13 LM: okay så pigerne mod drengene
- 14 E: nå men så nå men [drengene]
- 15 F: [drengene] er virkelig gode
- 16 E: okay værsgo
- 17 ((lægger en brik på pladen))
- 18 F: ne:j ↑ vi ik ↓begy:ndt
- 19 ((fjerner brikken igen))
- 20 E: ((læner sig ind over pladen))
- 21 F: Ella sæt dig ne:d ↓
- 22 E: ((sætter sig ned))

Carl vender tilbage til spillet med en handling, der placerer ham som ratificeret deltager: han tager nogle brikker (linje 4-5). Det reagerer Fabian på med en afvisning, da han selv er i gang med at lave hold (linje 1) og samtidig at han ikke entydigt er en del af legen. Carl responderer ved at hævde, at han faktisk allerede er med på et eksisterende hold. Carls "men" skal ses som modsætning til Fabians benægtelse af hans ret til at handle inden for spillet. Uden at Fabian egentlig har sagt det, tager Carl altså Fabians tur som et udsagn om, at Carl slet ikke er med, og desuden ignorerer han Fabians igangværende aktivitet at lave hold. Carls "men jeg er på jeres hold" falder desuden i forlængelse af Fabians irettesættelse af Carl, da han forsøger at tage brikker og styre spillet (linje 4-5). Carl får lov at fortsætte og kommer så med et bud på, hvordan holdene skal se ud: "pigerne mod drengene" (linje 10). Carl kigger ned på spillepladen, mens han siger det. Han adresserer altså ikke sin ytring mod en bestemt deltager. Carls blikretning indikerer, at han godt er klar over, at han er provokerende. Havde han rettet blikket mod én bestemt, ville det blive en magtkamp mellem ham og den anden deltager – og det undgår han på denne måde. Ved blot at sige "pigerne mod drengene" skaber han et fællesskab mellem drengene samtidig med, at han skaber en gruppe (som han selv tilhører), inden for hvilken der er loyalitet. August bekræfter Carls forslag og positionerer sig dermed som magtfuld. Resten af legen bliver også bygget op omkring "pigerne mod drengene". Ella er derimod uenig i holdfordelingen og sætter spørgsmålstejn ved den, men ingen kommer med en motivering – som hun ellers beder om. Til gengæld genbekræftes organiseringen først, da August gentager "pigerne mod drengene" (linje 12) og så af mig (linje 13). Ella accepterer så organiseringen – som også indebærer, at pigerne ender med at være i undertal. Ella forsøger derefter at forhandle en aktiv rolle i spillet ved at lægge en brik på spillepladen, men bliver afbrudt af Fabian (linje 18-19): "ne:jt vi ik ↓begy:ndt". Ellas handling kan være et udtryk for at vise,

at hun også vil have lov til at handle af egen drift som de andre.

Selvom alle deltagerne i *Vildkatten* i princippet er lige centrale inden for spillets nedskrevne regler, så forhandler de stadig om magtpositioner. Det fremgår tydeligt af mine analyse herover. Det er også tydeligt, at børnene ikke orienterer sig entydigt mod skolens norm om, at alle må være med. Carls orientering væk fra Sofus viser, hvordan han positionerer sig i forhold til Sofus og samtidig, at han ikke ønsker at give Sofus en stemme i legen.

Shotgun død!

I følgende eksempel ser vi, hvordan leg forløber, når der ikke er en fælles forståelse for normerne, rollefordeling og samarbejde.

Eksempel 5:

Deltagere: Asger (AS), August (AU), Louie (L), Walder (W)

- 1 AS: så bliver det sådan at man skal
- 2 skyde to gange og så i døde
- 3 og det er mig der har shotgun
- 4 AU: og jeg har også shotgun
- 5 AS: ja du har også shotgun
- 6 ((Walder og August begynder
- 7 at skyde hinanden))
- 8 skal vi gå i gang med hold
- 9 Louie vi to mod dem
- 10 ((ingen respons, begynder at
- 11 skyde))

Asger orienterer sig mod August, Walder og Louie. Asger tager første taletur og fortæller de andre drenge, hvad reglerne i legen er og tildeler sig selv en shotgun (linje 3). På den måde giver han udtryk for dominans. August bekræfter Asgers forslag ved også at tildele sig selv en shotgun (linje 4). Dermed bekræfter han samtidig magtfordelingen. Asger bekræfter med "ja du har også shotgun" (linje 5).

Efterfølgende forsøger Asger at dele hold, men Walder og August er allerede gået i gang med at skyde. Asger fortsætter sin taletur og etablerer et "os" og dem" i linje 9. Han går i gang med at skyde Walder og August. Louie gør det samme, og det understreger enighed. Eller gør det? Det viser sig nemlig, at den manglende respons ikke nødvendigvis var accept af Asgers forslag, især hvad angår holdfordelingen. August opfatter nemlig senere, at han er på hold med Walder – og det har han ikke lyst til at være:

- 12 L: [i på hold]
13 ((peger på Walder og August))
14 AU: ((undrende ansigtsudtryk))
15 AS: [i begge to] er døde
16 mig og Louie vandt
17 ((kigger på Louie))
18 AU: hey! ((går mod Asger og Louie))
19 L: vi på hold vi på hold
20 ((tager fat i Asgers arm))
21 AU: faktisk var jeg på hold med Louie
22 AS: nej det var [jeg]
23 L: [ja] vi to vi på hold
24 ((kigger på Asger))
25 AS: ja mig og dig fordi vi skal have
26 en legeaftale snart

August udfordrer Asgers autoritetsrolle ved at italesætte, at det var ham, der var på hold med Louie. Inden han når det, tager Louie fat i Asgers arm og gentager "vi på hold vi på hold". Louie viser altså, han er glad for at være på hold med Asger og gerne vil blive ved med dette. Denne opfattelse kan skyldes det, som Goodwin & Kyratzis præsenterer: "[...] through social roles they allocate to one another in pretend play [...] children construct their peer group social positions relative to one another" (Kyratzis et.al, 2007: 281). Gennem de sociale roller, som de tildeler hinanden, konstruerer de en social position i deres peer group, som også gør sig gældende udenfor legen. Samtidig er det værd at bemærke, at Asger argumenterer for sin plads som Louies holdmakker ved at inddrage en privat

legeaftale som en gyldig måde at knytte sig til ham på (linje 25). Det gør han muligvis for at forstærke sin position i det sociale hierarki i legen eller for at vise, at de har en fælles forståelse, der gør dem velegnede som holdkammerater. Det kan altså styrke hans argument for, hvorfor netop de to skal være på hold, da han forsøger at påpege en allerede eksisterende forbindelse mellem dem, som de muligvis kan drage nytte af i legen. Walder ignorerer uenigheden og skyder videre. August følger trop.

Tilsyneladende har drengene udfordringer med at komme til enighed om legens organisering, og det forhindrer dem i at opnå en fælles forståelse for de sociale normer. Det kan skyldes, at legen her nærmere bliver et medium, hvor netop rollefordelingen agerer som arena for forhandling om magtpositionerne i børnehierarkiet, der dermed bliver mere central end legen selv. Det kan pege i retning af, at legen og dens interaktioner er indlejret i en bestemt (børne)kultur, der rækker ud over den givne leg, som analysen også stedvis har påpeget. Det vil derfor være relevant at diskutere integreringen af bestemte normer, organiseringer og børnehierarkiers betydning for børnenes udvekslinger og deltagerpositioner for at give interaktionerne yderligere mening og kontekst.

DISKUSSION OG KONKLUSION

Børnene stilles over for nogle normer for leg i SFO. Disse normer handler om social inklusion, respekt og forståelse for andre. Eleverne opfordres til at orientere sig mod dem hele skoletiden. Som det fremgik af analysen, har ikke alle børn samme muligheder for at få lov at være med i de sociale lege i skolen. Eksemplerne viser, at forhandlinger om legedeltagelse afspejler forhandlinger om en placering i det sociale hierarki, og samtidig er de med til at konstruere det samme hierarki. De forskellige typer af aktiviteter, som

børnene indgår i, påvirker også mulighederne for deltagelse. Fx kan *Vildkatten* have mange deltagere, og skolen har også fastsat nogle normer for at "alle skal være med". Det kan være nogle af grundene til, at Carl har mulighed for at gå ind og ud af legen. Men der kan være andre. Carl har gennem legen forsøgt at give sig selv en særlig stemme, som fx når han afbryder Fabians holdfordeling. Carls holdddeling bliver mødt med jubel, og da det skaber en form for fællesskab mellem drengene, kan det være Carls forsøg på at positionere sig selv som vigtig deltager. Carls tilkæmpede status i hierarkiet kan således også være en grund til, at han overhovedet har mulighed for at deltage i legen.

Det er i øvrigt ikke altid, at de voksens idé om at "alle skal være med" resulterer i accept af anmodninger om legedeltagelse. Tværtimod viser *Vildkatten*-eksemplet, at leg ikke nødvendigvis er så frit og lettilgængeligt. I eksempel 2 får Ella ikke lov til at være medbestemmende, men bliver korrigeret af Fabian. Fabian etablerer på den måde et hierarki, hvor han bestemmer rollefordelingen, og hvem der må og ikke må have indflydelse på legen. I eksempel 5 er Walders fysiske bevægelse væk fra legeområdet et tegn på, hvordan magtpositionerne i hierarkiet kan overskygge selve indholdet i legen. Når børnene afviser anmodninger, er det lige så meget et udtryk for at de selv positionerer sig. Ikke alene handler det om at give sig selv en særlig rolle, men også hvorvidt man synes, at de andre skal have det. Når børn leger sammen, er det ofte en form for forhandling af roller, legeobjekter m.m. Når et barn afviser en anmodning fra et andet barn, kan det bl.a. skyldes, at barnet ønsker at påtage sig en rolle, som det ikke ønsker skal blive forstyrret af en anden. Det kan være en måde hvorpå barnet forsøger at etablere en bestemt rolle eller magt i legen. Men det kan også handle om, hvordan barnet ser på det andet barns ret til at få en rolle, stemme og position i legen. Ved at afvise anmodningen kan det deltagende barn beskytte sin egen opfattelse af legen og samtidig sørge for, at de andre børn i legen ikke får magt.

Til trods for skolens normer om social inklusion, respekt og forståelse for andre, viser eksemplerne i min analyse, at eleverne ikke altid følger dem. Tværtimod finder de måder hvorpå de kan snige sig uden om normerne. Når Asger i eksempel 3 implicit afviser Vildes anmodning om legedeltagelse, viser han, at han har evnen til at anvende egne sociale strategier for at bevare sin magtposition i forhold til sin forståelse af de sociale normer. Det samme gælder i eksemplet med Sofus og *Vildkatten*. Både Carl og Fabian forsøger gennem legen at positionere sig som dem, der har mest magt. Det gør Fabian ved at irettesætte både Carl og Ella, og Carl gør det ved at afbryde Fabians holdfordeling og ikke reagere på Sofus' anmodninger. Børnene lader nærmere kampen om en plads i hierarkiet være medium for en ellers fredelig leg. Eksemplerne viser altså, at børnene her ikke tager højde for skolens normer. Det gælder både med hensyn til deltagelsesanmodninger og internt mellem de ratificerede deltagere.

Med dette studie har jeg vist, at børns legekultur er et komplekst fænomen. Det er nyttigt at lave undersøgelser som denne for at afdække, hvordan børn fungerer blandt andre børn og for at forstå, og hvilke udfordringer de kan møde. Jeg har demonstreret børnenes interaktionelle kompetencer i leg. Jeg har analyseret forhandlinger om legedeltagelse og rollefordeling og har derigennem set på den pågældende skoles sociale rammer. I forhandlingen om legedeltagelse begiver børnene sig på jagt efter social status, og dette gøres bl.a. via sproget.

Der er visse forventninger til børnenes organisering af lege, som er etableret på forhånd af skolen. Men i børnenes frie legerum orienterer de sig ikke nødvendigvis mod disse forventninger. De har deres egne regler for leg. Leg er kilden til både glæde og begejstring, men samtidig også frustration og fortvivlelse. Eksemplerne viser, at børns interaktioner er komplekse, og de kan sågar være 'farlige' for ens face og position i det sociale hierarki. Interaktionerne er strukturerede; det er ofte de samme strategier, de bruger, når

de kæmper om en plads i legen og det sociale hierarki. Samtidig viser analysen også, at skolens norm om social inklusion, og at "alle skal være med" er et paradoks ift. fri leg.

LITTERATUR

Corsaro, W.A. (1979): We're friends, right? Children's use of access rituals in a nursery school: I *Language in Society*, vol. 8, no. 2-3, 315-336

Corsaro W.A. (1992): Interpretive Reproduction in Children's Peer Cultures. I: *Social Psychology Quarterly*, Vol, 55, No, 2, 160-177

Cromdal, J. (2001): Can I be with?: Negotiating play entry in a bilingual school. *Journal of Pragmatics*, vol. 33, no. 4, 515-543

Goffman, E. (1979): Footing. I: *Semiotica*, Vol.25 (1-2), 1-30

Goodwin M.H. & Amy Kyratzis (2007): Children Socializing Children: Practices for Negotiating the Social Order Among Peers. I: *Research on language and social interaction*, Vol.40 (4), 279-289

Heller M. et al. (2017a): Kap. 1: Studying language issues that matter: Introduction. I: *Critical socio-linguistic research methods*

Heller M. et al. (2017b): Kap. 3: Studying language issues that matter: Generating your data. I: *Critical sociolinguistic research methods*

James, A. & Adrian James. (2017): *Play. I Key Concepts in Childhood Studies*, SAGE Publications

Karrebæk, M.S. (2011): At blive et børnehavebarn - en minoritetsdrengs sprog, interaktion og deltagelse i børnefællesskabet. Københavns Universitet

Nielsen, M.F., & Søren Beck Nielsen (2005): Grundlæggende analytiske begreber. I Samtaleanalyse, 1. udg., 31–39. Samfundslitteratur

Sacks, Harvey, Emanuel A. Schegloff, og Gail Jefferson. (1974): Linguistic Ethnography: Collecting, Analysing and Presenting Data. I: Langauge, 696–735, URL: <https://www.jstor.org/stable/412243>

TRANSSKRPTIONSNØGLE

- [ ] overlap i tale
- (( )) kommentarer til gestik, mimik m.m.
- xxx tryk
- ♪ syngende
- ↑ stigende intonation
- ↓ faldende intonation
- xxx ikke hørbart
- : lang vokal
- (.) kort pause
- ! ytring med udråb

GRAVSTEDET – HVOR VI MINDES DE DØDE

Cathrine Balslev

INTRODUKTION

Én ting i livet er sikkert - det varer ikke evigt. Vi skal alle dø, og mange vil på et tidspunkt skulle gøre sig overvejelser om de praksisser, der relaterer sig til dødsfald og til, hvordan vi mindes dem, der ikke længere lever. Gravsteder fungerer som en måde at give afdøde en fysisk tilstedeværelse i denne verden og kan være med til at videreføre fortællingen om den mistede. Gravsteder, ofte samlet på kirkegårde, er udtryk for sociale og kollektive praksisser samtidigt med, at de er personlige udsagn. Kirkegårde indeholder et stort og varieret antal eksempler på familiers og enkeltindviders ønsker til udformningen af det sidste hvilested.

Jeg vil i denne artikel undersøge, på hvilke måder gravsteder og gravsten som socialt konstruerede steder kommunikerer, og hvilke semiotiske ressourcer der bringes i spil i den forbindelse. Artiklen taler ind i en sproglig etnografisk tradition, idet jeg søger at anskueliggøre, hvordan kulturelle praksisser relateret til døden kommer til udtryk her. Hymes skriver, at formålet med sproglig etnografi er "To explain the meaning of language in human life ... and not in the abstract, not in the superficial phrases one may encounter in essays and textbooks, but in the concrete, in actual human lives." (Hymes, 1972: 41). På gravsteder ser vi eksempler på, hvordan mennesker bruger sproget til at vise og konstruere betydning.

Artiklen præsenterer først de teorier og begreber, som har dannet baggrund for undersøgelsen, herefter de anvendte data og mine indsamlingsmetoder. Jeg anvender derefter datasættet til at belyse, hvilken kommunikativ og social betydning der produceres ved besøg på et gravsted, og

jeg vil i dele af analysen fokusere på, hvordan betydningen kommer til udtryk gennem konventionelle og individualiserede træk på gravsteder. Endelig indeholder artiklen en sammenfatning af undersøgelsens indsigter.

TEORETISK RAMME

Linguistic Landscape Studies

Linguistic Landscape Studies (herefter LLS) er ifølge Blommaert og Maly (2014) en tilgang, som kan benyttes til at undersøge tegn og deres betydning ud fra, hvor de optræder. De skriver, at man gennem observation af tegn, som er anbragt på et givent sted, og forståelse af den lokale og historiske kontekst, vil kunne opnå en viden om de sociale mønstre og praksisser, som udfoldes der (Blommaert og Maly, 2014: 22).

Tidlige tilgange til LLS inkluderede typisk kun sproglige tegn og havde overvejende et kvantitativt fokus (Blommaert og Maly, 2014: 1). De kunne derfor ikke i tilstrækkelig grad belyse, hvordan social ageren relaterer sig til specifikke steder. Nyere studier har en bredere semiotisk tilgang, som både inddrager sproglige og ikke-sproglige tegn samt ser på det enkelte tegns specifikke træk og betydning såvel som den kontekst, tegnet optræder i (Blommaert og Maly, 2014: 3).

Jeg benytter denne semiotiske synsvinkel i mine analyser, hvor jeg ud over sprog også inkluderer materialitet som fx blomster, lys og andre elementer. Disse bidrager til at etablere et socialt og kommunikativt rum på gravstedet – et rum som både er offentligt og privat, og som er dannet gennem forskellige sociale aktørers handlinger (Shomahy, Ben-Rafael og Barni, 2010: xiv).

Rum og sted

Cresswell (2014) argumenterer for, at et sted konstrueres af mennesker gennem den betydning stedet tillægges. Han benytter *space* 'rum' til at referere til en lokalitet, der alene betragtes som en geografisk position, mens *place* 'sted' anvendes om lokaliteter, som er tillagt betydning (Cresswell, 2014: 15). Et rum kan omdannes til et sted i takt med, at mennesker tillægger det værdi og skaber et tilhørsforhold til stedet. "When humans invest meaning in a portion of space and then become attached to it in some way (naming is one such way) it becomes a place." (Cresswell, 2014: 16).

I bogen "Deathscapes" (Maddrell og Sideaway, 2010) ser forfatterne på sammenhængen mellem sted og død og på, hvilken betydning der tilskrives et gravsted:

(...) death and dying are intensely anchored in space and place. Death and dying draw attention to the meanings that we invest in space and place, in as much as spaces and places offer a lens through which to understand death and dying. The ability of spaces and places associated with death and dying to evoke the deepest of memories and to stir an intensity of emotions (...) (Maddrell og Sideaway, 2010: xv).

Gravstedet bliver for de pårørende et sted, hvor de føler sig tæt forbundet med den person, de har mistet, og hvor minderne om afdøde kan fastholdes. Samtidig kan det at have et fysisk sted hjælpe de efterladte med at forholde sig til døden og tabet af en nærtstående. Det er således vigtigt for dem at have et sted, som er relateret til den afdøde, og de har afdøde med i tankerne om stedets udformning og brug:

In many instances it seems that family members seek ways of placing their dead, and managing their losses, that they judge 'fitting'. In working out what

and where the final disposal might be, it is clear that many bereaved people think long and hard. They take into account the past life of the deceased, their relationships with those who have died and those who survive and the places in which these associations have been enacted (Kellaher et al., 2010: 174).

Materialitet

Studiet af materialitet beskæftiger sig med fysiske genstande, og hvordan disse kan tilskrives betydning i forskellige sammenhænge (Newby et al., 2019: 1). Kjærsgaard (2019) skriver om den materialitet, der knytter sig til gravsteder, og hun ser især på gravstenen, som hun mener associeres med afdøde i en sådan grad, at den kan virke som en fysisk erstatning for den mistede: "Gravestones as a sort of stand-in for the body provide the dead with a continued material presence in the world." (Kjærsgaard, 2019: 112).

Gravstedets materialitet giver de pårørende mulighed for at interagere med afdødes *stand-in* gennem fysiske handlinger som fx at klappe eller kysse stenen eller at indtage medbragt mad og drikke på gravstedet. Kjærsgaard beskriver, at disse handlinger medvirker til, at grænserne mellem stenen og den afdøde person sløres: "The gestures, in particular the kiss, therefore express an intimate relation with the gravestone and blur the line between the inanimate object and the dead person." (Kjærsgaard, 2019: 109).

Gennem det at kysse og klappe stenen søger de efterladte at genskabe en nærhed med den afdøde, og således kan gravstedet være mere end et sted, der forbindes med død og savn: "What the mourners seek to find at the gravestone is not only a grave containing the remains of a dead and absent person; more than anything else they seek a living relation at the grave." (Kjærsgaard, 2019: 112). Den levendegjorte relation er, hvad de efterladte søger gennem

Besøg på gravstedet og gennem den materialitet, det indeholder.

Kjærsgaard understreger, at gravstenens betydning forstærkes af dens bestandige karakter, og at dens uforgængelighed giver de pårørende en følelse af tryghed i, at den vil bestå, samt at relationen knyttet til stenen opretholdes (Kjærsgaard, 2019: 112).

Indeksikalitet

Indeksikalitet betegner, at et tegn kommunikerer et betydningsindhold, som afkodes på baggrund af betragterens tillærte associationer og erfaringer (Peirce, 1955: 109). Tegn peger på noget for den, der ser dem.

Ser man en buket blomster på et gravsted, kan dette indekseres, at der har været besøgende, og at de har haft en relation til den afdøde. Det, at indeksikale tegn afkodes på baggrund af individuelle erfaringer, betyder naturligvis, at mennesker ofte har forskellige forståelser. Jørgensen (2012) giver et eksempel på indeksikalitet i form af den personafhængige fortolkning af gravstenen som tegn:

Betydninger eksisterer således ikke selvstændigt, uafhængigt af mennesket, men bliver til i det øjeblik, "et noget" betyder noget for nogen i en bestemt situation. På den måde vil en gravsten, som beskues af den sørgende, formentlig betyde et minde, mens gravstenen for kunsthistorikeren er historisk interessant (Jørgensen 2012: 66).

METODE OG DATA

Min dataindsamling foregik på Vestre Kirkegård ved Carlsberg Byen i København. Kirkegården har været i brug siden 1870, og med sine 8.500 gravsteder er den Danmarks største

(Københavns Kommune 2022). Dens placering i en storby medfører en høj grad af diversitet, og den rummer flere forskellige afdelinger fx en grønlandsk, en katolsk og en muslimsk. Denne undersøgelse forholder sig ikke komparativt til disse forskelle eller til den historiske udvikling i gravstedspraksissen, men til kommunikative udtryk på konventionelle og personliggjorte gravsteder og gravsten. Dette sker med antagelsen om, at konventionelle gravsteder vil afspejle en skik, som i Danmark overvejende baseres på en kirkelig og kristen begravelsestradition (Folkekirken 2022). Dog fokuseres der i artiklen på, hvordan afdødes og pårørendes valg kommer til udtryk på gravstedet.

Under dataindsamlingen har jeg besøgt andre kirkegårde for at få indblik i den generelle praksis, men jeg har i analysen valgt at begrænse mig til data fra Vestre Kirkegård. Jeg forholder mig heller ikke til begravelsessteder uden for kirkegården.

I tillæg til at have foretaget linguistic landscaping, hvor jeg har observeret og taget billeder af gravsteder, har jeg foretaget semistrukturerede interviews med relevante personer. Interviewdeltagerne udgøres dels af pårørende, og dels af to bedemænd og to stenhuggere, som har professionelt kendskab til dødsfald og gravsteder. Bedemænd og stenhuggere er i kontakt med mange pårørende, hvilket giver dem indsigt i de overvejelser, efterladte gør sig ved et dødsfald, ligesom de kan identificere generelle tendenser i de valg, der træffes.

De pårørende er en 85-årig kvinde, som mistede sin mand for tre år siden efter 57 års ægteskab, samt en 57-årig mand, der mistede sin hustru for 9 år siden. I begge tilfælde fandt dødsfaldene sted efter forudgående sygdom. Ægtefællernes viden om den forestående død gjorde det muligt, at de i fællesskab kunne beslutte udformningen af gravstedet.

I analysen af de indsamlede data er jeg opmærksom på, at min egen involvering er en faktor. Jeg er bevidst om, at der er tale om min fortolkning af, hvad jeg har observeret, og

hvad en gravsten kommunikerer, samt at jeg ikke har kendskab til de tanker og overvejelser, som de enkelte pårørende og den afdøde har haft vedrørende de udvalgte gravsteder.

Indsamlingen af data har resulteret i et datasæt bestående af:

- Billeder fra Vestre Kirkegård fra perioden 05.05.23 til 04.06.23
- Lydfiler med interviews af to bedemænd fra Københavnsområdet (B1 for bedemand et og B2 for bedemand to)
- Lydfiler med interviews af to stenhuggere fra Københavnsområdet (S1 for stenhugger et og S2 for stenhugger to)
- Lydfiler med interviews af to pårørende (Agnes og Christian)

I analysen er udvalgte interviewdele transskriberet. Stednavne er bibeholdt, mens navne på personerne er anonymiseret. På de udvalgte gravsteder er navnene fjernet af diskretionshensyn.

ANALYSE

Mit hovedfokus er, hvordan kommunikation på konventionelle og personliggjorte gravsteder kommer til udtryk, hvor det konventionelle ses som det at følge flertallets gravstedspraksis:

Eksempel 1

```
01 S2:   men de gør(.)det(.)de har set  
        på kirkegården  
02 INT:  ja  
03 S2:   oftest
```

Samtidig er der mange, som ønsker, at gravstedet skal referere tydeligere til den afdøde, hvilket karakteriserer de gravsteder, der har flere personliggjorte træk.

I min analyse undersøger jeg først gravstedet som helhed, herunder dets materialitet og brug, hvorefter jeg fokuserer på én af gravstedets materialiteter: gravstenen. Stenen er det element, som mest direkte knytter sig til den person, der ligger begravet (Kjærsgaard, 2019: 103), og den er ligeledes central for at genkende gravstedet som et gravsted.

Gravstedet

Gravstedet har den praktiske funktion at være det sted, hvor man anbringer de fysiske rester af en afdød, men det har tillige funktioner, som rækker ud over dette. I interviewet med B1 nævnes, at mange gør sig overvejelser om, hvorfor de ønsker at etablere et gravsted:

Eksempel 2

- 01 B1: (host) og samtidig så synes jeg også jeg oplever at der er en tendens til at (.) at mange ønsker sig et gravsted fordi at et gravsted jo ikke bare er et sted for sorg og savn, men det er også et fortællerum
- 02 INT: mh
- 03 B1: hvor man kan folde fortællinger om det liv, der er levet ud (.) og det ser vi jo så på mms mange forskellige udtryk for

Gravstedet kan altså fungere som et fortællerum, hvor historier om levede liv kan udtrykkes og udfoldes gennem gravstedets udformning.

Gravstedets udformning og placering

Gravsteder indrettes traditionelt, så de fremstår afgrænset, typisk adskilt fra et fællesareal med en hæk eller anden beplantning som på billede 1.

Billede 1: Indrammet gravsted

Billede 2: Fælles urnegravsted

Dette ses fx på familiegravsteder, hvor flere generationer er begravet, og det at gravstedet er fysisk afgrænset fra de omkringliggende, kan tolkes som et udtryk for, at familiemedlemmerne ønsker at fastholde et tilhørsforhold til hinanden også efter døden. Indramningen kommunikerer, at de personer, som deler dette gravsted, forbliver en enhed.

En anden type gravsted er en fælles urnegrav, som består af en plæne, hvor gravene er placeret tæt på hinanden uden en egentlig afgrænsning mellem de enkelte grave, hvilket ses på billede 2. Gravstedet markeres med en liggesten, så den enkelte afdødes sted indrammes, dog indgår hver grav som en del af et fælles område, hvilket kan tolkes som en måde at illustrere, at ingen skal være alene i døden.

Af mit interview med Agnes fremgår det, at gravstedets placering kan være af væsentlig betydning. Hun fortalte, at det for hende og hendes afdøde mand var vigtigt, at gravstedet kom til at ligge på et sted, som de begge havde en tæt tilknytning til:

Eksempel 3:

- 01 Agnes: han havde faktisk også
skrevet det ned
- 02 INT: mm
- 03 Agnes: han havde skrevet ned (.)
hvad der (.) skulle øhm
synges i kirken til be hans
begravelse og hvad der
skulle læses (.) og så også
hvordan (.) hvor gravstedet
skulle ligge
- 04 INT: ja
- 05 Agnes: den skulle ligge sådan at at
øh (.) de de (.) det stødte
op til præstegårdshaven

Agnes' mand ligger begravet ved den kirke, hvor han havde været sognepræst i 24 år og tæt på den præstegårdshave, hvor ægteparret havde deres gang i en stor del af deres liv. Agnes udtrykte, at det var naturligt for dem at vælge en begravelsesplads tæt på det sted, hvor de følte, at de hørte til i livet. Hun fortalte desuden, at netop dette gravsted kan ses fra prædikestolen, hvor hendes mand havde stået adskillige gange:

Eksempel 4:

- 01 Agnes: det er et et dejligt sted
for det (.) og så er der for
øvrigt (latter) en en anden ting
også det er (.) at (.) hvis
man står på på prædikestolen
(.) inde i kirken (.) og
kigger ud ad et vindue, så
ser man (.) lige ned på

Gravsteder kan således gennem udformning såvel som placering indekser et tilhørsforhold til familie og til steder. Ligeledes kan de medvirke til at markere samt fastholde relationer til personer og det levede liv. Agnes' udsagn knytter an til tanken om, at gravstedet som rum bliver til et sted gennem den betydning, hun og hendes mand tillagde

præstegården. For ægtefællerne følte det rigtigt, at de skulle ligge netop på et sted med betydning for dem begge.

Gravstedets materialitet

Materialiteten på et gravsted kan bidrage til at personliggøre det og vil ofte bestå af konventionelle elementer som fx gravsten, som har en permanent karakter, samt blomster og lys med mere kortvarigt og omskifteligt præg. Alle materielle elementer medvirker til at fortælle, hvem afdøde var og til at indikere, hvilke relationer der eksisterer mellem afdøde og pårørende.

De observerede gravsteder med overvejende konventionelle træk har et enkelt og beskedent udtryk. Stenen har en central placering, og der ses ganske få yderligere materielle genstande. Bedemændene nævner som en af overvejelser omkring gravstedet, at det ikke skal være krævende for de efterladte at vedligeholde. B2 siger:

Eksempel 5:

- 01 B2: ja fordi der er også mange familier der ikke ønsker at det skal være et sted
- 02 INT: mm
- 03 B2: nogen skal have besvær med at (.) gå hen eller have den der dårlige samvittighed
- 04 INT: mm
- 05 B2: at nu har jeg et gravsted (.) og (.) det skal de ikke have dårlig samvittighed over, at de ikke får besøgt

I samtalen med B1 beskrives på tilsvarende vis, at:

Eksempel 6:

- 01 B1: og det er jo også det der med at man skal jo heller ikke have en kvadratmeter dårlig samvittighed
- 02 INT: nej (latter)

03 B1: som det jo er for nogen
04 INT: ja

Uddragene viser, at det ved indretningen af gravstedet overvejes, hvorvidt det vil være let at passe og ikke medfører dårlig samvittighed. Det kan tolkes som et ønske om, at et besøg skal ske for at mindes afdøde og føle samhørighed med vedkommende og ikke være udløst af et praktisk behov for pasning af gravstedet.

På flere af gravstederne er der træk, som går igen fx blomster, beplantning og lys, ligesom der nogle steder var en bæk. Konventionelt plantes der buske, træer og stedsegrønne planter på gravstedet, hvilket kan skyldes, at denne form for beplantning ikke kræver meget pasning, men det kan samtidig ses som kommunikation af livets tilstedeværelse på et sted tilegnet døden.

Hvad angår brugen af blomster, fortæller Christian, at han ønsker at blive ved med at give sin afdøde hustru blomster på samme måde, som han gjorde, da hun levede. I tillæg nævner han, at blomsterne gerne må sende et signal til de forbigående:

Eksempel 7:

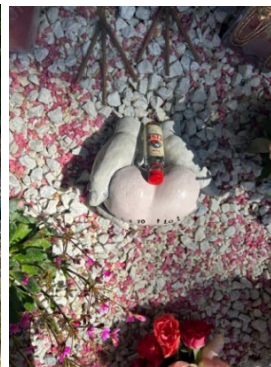
01 Christian: (.)men lige når det
så handler om at lægge
(.)blomster på gravstedet så
er der faktisk også det i
det
02 INT: ja
03 Christian: at jeg kan godt lide tanken
om (.) at (.) når nogen går
forbi gravstedet nogen andre
passerer forbi så kan de se
at hvis der ligger blomster
mh
04 INT: så signalerer det ligesom at
(.) her ligger der en (.)
som betyder noget for nogen

Christian ser altså også blomsterne som noget, der kommunikerer om en relation til de andre kirkegårdsbesøgende. Tilstedeværelsen af friske blomster indekserer, at gravstedet er blevet besøgt fornyligt, og at det har værdi for de pårørende at aflægge og markere disse besøg. Det samme gør sig gældende for tændte lys. Ligesom friske blomster viser tændte lys, at det for mange har en betydning at efterlade et synligt tegn på et nyligt besøg på gravstedet.

Bænken har en værdifuld kommunikativ funktion, idet den opfordrer den besøgende til at sætte sig og bruge tid på afdødes sted. På billede 1 ses et eksempel på, at bænkens placering understøtter denne funktion. Bænken er med til at understrege, at et besøg kan bruges til at finde ro og mindes afdøde.

Billede 3: Lyserødt gravsted

Billede 4: Gravsten på lyserødt gravsted

Et eksempel på en mere personliggjort brug af materialitet ses på billede 3. Der bliver stadig gjort brug af konventionelle elementer som blomster og lys, men de indgår her som en del af et lyserødt tema, der adskiller dette gravsted fra andre. Perlestenene er blandet op med lyserøde sten, der er valgt en stor lanterne i samme farve, og desuden er blomsterne holdt i røde og lyserøde toner. Man kan formode, at denne farve havde en væsentlig betydning for afdøde, da den benyttes til

gravstedets mere permanente bestanddele som perlesten, gravsten og lanterne. Det lyserøde tema indgår på den måde i en fortælling om, hvem afdøde var.

Temaet indekserer formentlig for de pårørende en betydning relateret til den, de har mistet. Idet den materialitet, som de besøgende medbringer, fx blomster og udsmykning, er i overensstemmelse med gravstedets lyserøde tema, kunne det tolkes som om, at de også forbinder denne farve med den afdøde.

Dette falder godt i tråd med, hvad S2 fortæller om, hvordan valg af farver associeres med den afdøde persons kvaliteter, og at man gennem materialiteten kan udtrykke dem:

Eksempel 8:

- 01 S2: så er der også mange der
lægger (.) vægt på (.)
farven i stenen altså
- 02 INT: mm
- 03 S2: så finder de en sten med
rigtig mange farver (.) fordi
(.) de synes
- 04 INT: mm
- 05 S2: vedkommende var (.)kunstnerisk
eller
- 06 INT: ja
- 07 S2: rigtig sådan farverig og
- 08 INT: mm
- 09 S2: en (.) en person med gang i
- 10 INT: ja
- 11 S2: og det skal der også være i
stenen

På billede 4 er der placeret en shotflaske ved gravstenen. Dette kan ses som et eksempel på den sløring mellem gravstedet og afdøde, som Kjærsgaard beskriver (Kjærsgaard 2019: 103), altså som et udtryk for ønsket om at bibeholde relationen til afdøde gennem fysiske handlinger. Grundet flaskens placering, samt at den er tom og efterladt, kan det tolkes som om, at de pårørende og afdøde har haft et ritual, en tradition eller en fælles oplevelse, som de ønsker at

bibeholde, nu ved gravstedet. Man kan altså tale om at pårørende, gennem den materialitet de medbringer, opretholder og forstærker deres relation til afdøde.

Gravstedet i brug

Billede 5: Fødselsdag på gravstedet

På gravstedet på billede 5, som jeg fotograferede d. 23. maj 2023, var der placeret flag, gule balloner og en stor gylden 6-talsballon. Af gravstenens inskription fremgår datoen 23. maj 2017, men selv uden denne oplysning ville man kunne udlede, at det var afdødes fødselsdag. Flagene og ballonerne viser, at fødselsdagen er blevet markeret. Det kommunikerer, at der er tale om en betydningsfuld dag for de efterladte, og kan forstås som, at de fastholder og viderefører relationen til den mistede gennem besøget.

Fejringen af fødselsdagen sammen med ballonen med 6-tallet kommunikerer, at afdøde stadig er en del af familien. Den måde, hvorpå familien bruger gravstedet som centrum for fødselsdagsfejringen fortæller, at mindet om afdøde er tæt knyttet til dette sted.

Den samme form for tilknytning mellem materialitet og afdøde kan komme til udtryk, når pårørende klapper eller taler til en gravsten. Det fortæller Agnes om:

Eksempel 9:

- 01 Agnes: jeg jeg snakker til stenen
og jeg klapper den (.)
- 02 INT: mh
- 03 Agnes: jeg kan ikke komme ned og
kysse den (latter)
- 04 INT: nej (latter) hvad snakker
I så om
- 05 Agnes: jmn (.) dd det kan det kan
være meget forskelligt
- 06 INT: mh
- 07 Agnes: altså (1.3) jj (2.1) det
kan jeg faktisk ikke
rigtig sige noget om
- 08 INT: nej nej
- 09 Agnes: fordi det (.) altså (1)
det er ikke det er ikke
sådan de store ting, det
- 10 INT: nej
- 11 Agnes: det er bare, at jeg siger
n kan du nu have det godt
[navn på afdøde]
- 12 INT: mm
- 13 Agnes: og vi har det godt, og jeg
klarere mig (.) og
- 14 INT: ja
- 15 Agnes: og og sådan nogle ting

Agnes fortæller, at hun ved besøg på gravstedet taler til stenen på samme måde, som hun talte med sin mand før hans død. Med en vis selvironi nævner hun, at hun pga. sin alder ikke er i stand til at kysse stenen, som hun kyssede ham, men også at hun ikke kan gå fra gravstedet uden at klappe stenen, hvilket fungerer som en farvelhilsen til hendes mand. De handlinger, som efterladte foretager ved et gravsted, kan således være med til at konsolidere relationen til afdøde og bidrage til, at den mistede bibeholder en plads i de pårørendes liv.

Gravstenen

Personlige aftryk i fonten og i stenen

På Vestre Kirkegård har jeg kunnet konstatere, at der er stor forskel i størrelse og form på de observerede gravsten, men fælles er, at de er lavet af netop sten. Der er en metaforisk pointe i, at vi i gravstedspraksissen benytter en sten som den centrale materialitet. Den har tyngde og soliditet, og når erindringen om afdøde knyttes til stenen, opstår en association mellem dens uforgængelighed og et evigt minde. Hvor der ikke er stor variation i det valgte materiale til gravstenen, kan valg ift. stenens udseende, gøre en stor forskel. S2 forklarede, at især fonten er noget, som pårørende bruger lang tid på, før de træffer en beslutning:

Eksempel 10:

- 01 S2: så der var nogen forleden
dag og (1.1) og så ville hun
se hvordan (.) hendes mor var
ikke død endnu hendes far var
død (.) og der var noget
genkendeligt i den skrift
- 02 INT: ja
- 03 S2: da jeg viste den og da hun
så så a'et, hendes mor hed
Anne
- 04 INT: ja
- 05 S1: øhh så var hun sådan helt
jamen det var lige nøj lige
sådan hendes mor skrev det
- 06 INT: mh
- 07 S1: så de lægger rigtig meget i
det der at det må godt være
en skrift (.) der siger dem
noget

For pårørende kan der være et ønske om genkendelighed i fonten og de tillægger det værdi, at den kan knyttes til mindet om afdøde.

Billede 6: Gravsten med konventionelle træk

Billede 7: Håndmalet gravsten

På billede 6 og 7 ses forskellige valg, hvad angår gravstenens form, størrelse og font. Billederne viser en gravsten med overvejende konventionelle træk, og en blå gravsten med et mere individualiseret udtryk på samme gravsted. Den store sten er en upoleret natursten, som indeholder en kortfattet inskription med afdødes navne samt årstal for fødsel og død, hvilket er konventionelle træk. Den lille gravsten har et personliggjort udtryk, men indeholder også konventionelle elementer som fødsels- og dødsdato samt navnet på afdøde. Stenen er håndmalet, og den barnlige håndskrift kunne tyde på, at det er afdødes børn, der har udsmykket stenen. Dette underbygges af, at der er tilføjet "Mor" øverst på stenen. Der bliver altså lagt betydning i at følge nogle af de mere konventionelle praksisser, såsom angivelse af datoer og det fulde navn, samtidig med at der antydes en relation mellem afdøde og hendes børn på en mindre konventionel og standardiseret måde ved, at børnene selv har malet stenen. Det kan tolkes som et ønske om, at de gerne har villet give deres mor en sten, hvis udformning de har brugt tid og overvejelser på.

Gravstedet som helhed kan ses som et eksempel på, hvordan konventionelle og mere individualiserede træk kan

medvirke til at muliggøre et fortællerum med et forskelligartet kommunikativt udtryk.

Inskription - mejslet i sten

Inskriptionerne på gravsten består typisk af afdødes navn, fødselsdato samt dødsdato. Nogle vælger at supplere med oplysninger om fx vedkommendes erhverv, familietilhørsforhold eller særlige særkender, mens andre inskriptioner benyttes til at understrege, hvad afdøde betød for de pårørende:

Eksempel 11:

- 01 S2: fordi der er også mange
der synes det er så
standardiseret
- 02 INT: ja
- 03 S2: og de har gået rundt så har
de set elsket og savnet på 90
- 04 INT: ja
- 05 S2: ud af 100 gravsten ikke
- 06 INT: mm
- 07 S2: og så som jeg siger jamen jeg
synes jo det ville være
vidunderligt hvis I selv
kunne komme
- 08 INT: ja
- 09 S2: med noget
- 10 INT: ja
- 11 S2: som virkelig siger noget om
vedkommende
- 12 INT: mm
- 13 S2: så jeg havde da også en
familie fra Hvidovre der kom
og sagde jamen det var så
deres (.) far, der var død
(.) eller mand og far
- 14 INT: mm
- 15 S2: der var død (.) øhm (1.1)
og han sagde altid sluk lyset
- 16 INT: ja
- 17 S2: så det kom der til at stå på
hans gravsten

S2 fortæller, at anvendelsen af en emotionel og personlig efterskrift er udbredt. Der virker til at være et særligt register i Aghas forstand (2007) bestående af genkendelige sproglige træk. Udtryk som "Elsket og savnet" og "Hvil i fred" er eksempler på sproglige konstruktioner, som associeres med gravstedet og med det at miste, og de anvendes sjældent uden for dette domæne.

Når efterskriften "Elsket og savnet" kan findes på "90 ud af 100 gravsten", kan det være et udtryk for, at for mange, der står i en svær og følelsesmæssigt udfordrende situation, vil det være mest overkommeligt at støtte sig til faste og etablerede udtryk. S2's samtale med familien fra Hvidovre illustrerer dog også, at for nogle pårørende er det vigtigt, at efterskriften bliver mere personlig. I dette tilfælde var det væsentligt, at stenen kom til at indeholde det samme sproglige udtryk, som familien forbandt med deres mand og far. Det var karakteristisk for ham at sige "Sluk lyset", mens han var i live, og derfor skulle det samme udtryk fremgå af den sten, der repræsenterer ham efter døden.

Når en inskription tilføjes en gravsten, opnår den samme uforgængelighed som stenen selv. Den kommunikerer vægt og betydning, for når noget er 'mejslet i sten', får det evig gyldighed.

Gravstenens historik

Gravsten kan pege på tid på andre måder end gennem de datoer, der måtte fremgå af en inskription idet stenen kan indeholde elementer, som indikerer, at afdøde og pårørende har tænkt på tidens gang.

Billede 8: Gravstens inskription som proces

Gravstenen på billede 8 tyder på, at en familie har italesat et ønske om at bevare et fællesskab efter døden. Navnet på den tidligst begravede er placeret højt på stenen, og der er gjort plads til at kunne tilføje yderligere navne. Det indikerer, at der er tale om et familiegravsted, hvor øvrige familiemedlemmer kan tilføjes samme sten og dermed forsat signalere fællesskab.

- 05 S1: ikke (1.2) for (.) at det bliver
ved med at være den sten
- 06 INT: ja
- 07 S1: fordi der er nogen, der har
ment noget (.) den gang hvor
man investerede i den sten

På billede 9 kan man se en forskel i fonten til de to navneinskriftioner, hvilket indikerer, at det har været vigtigere at benytte den oprindelige sten end at opnå et ensartet udtryk. Det kan tolkes som en bevidst beslutning om at respektere de valg, der tidligere er truffet. Samtidig understreger det tanken om, at de pårørende knytter sig til stenen, da den repræsenterer de afdøde.

Hvem taler, afdøde eller pårørende?

Billede 10: Gravsten med tydelig afsender

Et interessant aspekt ved gravsten er, at man i nogle inskriptionsvalg kan have vanskeligt ved at afgøre, hvem afsenderen er; til tider kan man undre sig over, om det er den afdøde selv eller pårørende. Dog kan nogle inskriptioner indeholde en tydelig angivelse af en relation, som kan være med til at afklare afsenderen.

Første linje i inskriptionen på gravstenen på billede 10 lyder: "Min kære mand og far", hvor "Min kære mand" identificerer afdødes hustru som afsender, mens "og far" tilføjer hans børn. Ved hustruens senere dødsfald fremstår børnene som eneafsendere i inskriptionen "Vores kære mor". Begge inskriptioner er udformet af de efterladte, som taler til eller om den afdøde og fremhæver familierelationen. Da moderen døde, har børnene fastholdt, at inskriptionen skulle formuleres fra de efterladte til den afdøde. De har desuden fravalgt at skrive afdødes navne, hvilket indikerer, at relationen til de afdøde er af væsentligere betydning end navnene for dem.

KONKLUSION

Ved at kigge på konventionelle og personliggjorte gravsteder har jeg bemærket, hvordan selv de personliggjorte trækker på traditionen. Konventionen er altså så rodfæstet i vores gravstedspraksis, at selv om man træffer personlige valg vedrørende gravstedets udformning, trækkes der alligevel på vigtige elementer for overhovedet at kunne skabe et gravsted. Disse materielle elementer kommunikerer om relationer til stedet og til stenen samt viser, hvordan man kan bruge et gravsted til at erindre den mistede i det levede liv.

Der kan dog være tegn på, at gravstedspraksissen er under forandring. Under mine interviews med bedemændene bemærkede de, at der er en stigende tendens til at vælge andre typer af begravelsessteder end dem, jeg har inkluderet i min undersøgelse fx skovbegravelser, askespredning eller at blive begravet under et træ. Valget af sådanne gravsteder rejser spørgsmålet om, hvorvidt kommunikationen ændres, og om den vil adskille sig fra eller minde om den eksisterende gravstedspraksis. Uanset hvilke valg, der træffes vedrørende gravsteder, vil den sociale

praksis fortælle om, hvordan vi kommunikerer om og mindes dem, der ikke længere lever.

LITTERATUR

Agha, Asif (2007). *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Blommaert, J., & Maly, I. (2014). *Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: A case study*. *Tilburg Papers in Culture Studies*; No. 100.

Cresswell, T. (2014). *Place: An Introduction*. Somerset: John Wiley And Sons Ltd.

Folkekirken (2022). *Begravelse i folkekirken*. Besøgt d. 5. juni 2023
<https://www.folkekirken.dk/om-folkekirken/folkekirken-i-tal/begravelse>

Jørgensen, S. M. K. K. (2012). *Den nødvendige gravsten - om gravstenen som sproglig fordring*. *Kirkegårdskultur*, (1), 66–73. Hentet fra
<https://tidsskrift.dk/kirkegaardskultur/article/view/126620>

Kjærsgaard, Anne. *Talking with a cold grey stone: the life and death of gravestones in contemporary Denmark* i Newby, Z. og Toulson, Ruth E. (2019). *The Materiality of Mourning - Cross-Disciplinary Perspectives*. Oxon: Routledge

Københavns Kommune (2022). *Vestre Kirkegård*. Besøgt den 1. juni 2023 på (<https://www.kk.dk/brug-byen/byens-groenne-oaser/koebenhavns-kirkegaarde/vestre-kirkegaard/oplev-vestre-kirkegaard-paa-egen-haand>)

Maddrell, A og Sideaway, James D. (2010). *Deathscapes Spaces for Death, Dying, Mourning and Remembrance*. Oxon: Routledge

Peirce, C. S.; Buchler, Justus (ed.) (1955). *The Philosophical Writings of Peirce*. New York: Dover.

Rampton, B., Maybin, J., Roberts, C. (2015) *Theory and Method in Linguistic Ethnography* i Copland, F., Shaw, S., & Snell, J. (Eds.). (2015). *Linguistic ethnography : Interdisciplinary explorations*. Palgrave Macmillan UK.

Shohamy, E., Ben-Rafael, E., Barni, M (2010). *Linguistic Landscape in the City*. MPG Books Group

Transskriptionsnøgle:

- (.) markerer kort pause mindre end 0.5 sekunder
- (2.9) markerer pause i sekunder
- (tekst) markerer, at der er tale om en forklarende metakommentar
- [ ] markerer henvisning til en afdød persons navn

INTERAKTION BLANDT PENDLERE – EN SPROGLIG ETNOGRAFISK UNDERSØGELSE I S-TOGET

Lotte Thanning Lemming Andersen

INTRODUKTION

Hver dag transporterer S-toget 350.000 mennesker rundt på strækninger i hovedstadsområdet, som rækker over 170 kilometer, og som dækker 86 togstationer (Transportministeriet, 2022). S-toget er derfor et transportmiddel, som mennesker fra mange forskellige steder mødes i. Det at S-toget er et samlingssted, gør det særligt interessant at kigge på interaktionen mellem pendlerne. For har de mange mennesker en fælles norm for interaktion i S-toget? Hvordan etableres den? Kan en så blandet gruppe overhovedet komme frem til en sådan norm? Med udgangspunkt i et af etnografiens centrale formål *making the familiar strange* vil jeg kigge på sproglige og ikke-sproglige handlinger i S-toget, herunder respons på handlinger. Ud fra disse betragtninger har jeg formuleret følgende forskningsspørgsmål: Hvordan fungerer S-toget som offentligt rum, og hvordan foregår sproglig og ikkesproglig interaktion blandt pendlerne i dette rum?

Mine data består af feltobservationer fra tre S-togslinjer. Dertil inddrager jeg udvalgte opslag fra en facebookgruppe for S-togspendlere, som bidrager med et metapragmatisk aspekt. Jeg vil benytte Scollon & Scollon (2003 & 2004) til at undersøge, hvad der karakteriserer S-toget som offentligt rum i forhold til dets muligheder og begrænsninger. Jeg vil endvidere inddrage Pennycook & Otsuji (2014) i analyser af, hvordan semiotiske resurser har indflydelse på interaktionen i S-toget. Derudover trækker jeg på Goffman (1959, 1967, 1969, 1972 & 2014) til at undersøge interaktion mellem pendlerne.

TEORI

Stedet som faktor

Scollon & Scollons (2004) *nexus analysis* er en måde at identificere sociale handlinger, som foregår bestemte steder. Ifølge Scollon & Scollon finder sociale handlinger sted som et skæringspunkt mellem det, de kalder *historical body, discourse in place* og *the interaction order*. Ved *historical body* forstås, at deltagerne trækker på kropsliggjorte erfaringer i deres handlinger. *Discourse in place* berører kommunikative handlinger, både dem, der siges, og dem, der fremgår af fx skilte. Scollon & Scollon trækker på Goffmans forståelse af interaktionsorden (1967 & 1969). Interaktionsorden inkluderer alle de måder, hvorpå vi er sammen med andre mennesker. De skriver:

"Our bodies as humans cannot fail to anchor us in real, physical world in which we are performing as social actors. Whether we are actively trying to communicate a particular idea or position for ourselves or just trying to be nearly invisible, a 'fly on the wall' to some other social interaction, our bodies take up space, they take up particular postures, they make movements or are expressively still." (Scollon & Scollon, 2003, s. 45).

Hvad end vi er alene eller sammen med andre, og om det er fremmede eller bekendte, projicerer vi relationer og positioner, som placerer os i forhold til andre, til det sted og den type aktivitet, vi udfører (Scollon & Scollon, 2003, s. 45).

Som led i en nexusanalyse er det relevant at kigge på deltagerens *medierede handlinger*, altså hvordan kulturelle redskaber anvendes i handlinger og til at formidle og skabe betydning. Hvad der opfattes som medierende, kulturelle

redskaber, spænder vidt – fra verbalt sprog til sociale medier (Scollon & Scollon, 2004, s. 4).

Scollon & Scollon (2003) præsenterer en analyse af sprog i den materielle verden. Dette perspektiv følges yderligere i Scollon & Scollon (2004), hvor de ser på diskurser som led i nexus-analysen. Forfatterne fremhæver tre måder, hvorpå sproget kan lokaliseres: *interaktionsorden* (inkluderer tale, gestik og bevægelser), *visuel semiotik* (inkluderer tekst og billeder) og *stedsemiotik* (inkluderer alle de andre ikke-sproglige symboler, der direkte eller indirekte repræsenterer sprog. De forklarer, at stedsemiotik handler om, hvordan forskellige elementer indgår i at skabe betydning. Det omfatter alt fra inskriptioner og farver til placeringer, som alle bidrager til stedets betydning. (Scollon & Scollon, 2003, s. 13). For Scollon & Scollon er *stedet (place)*, afgørende for, hvordan sproget skal fortolkes. Sted defineres som "the human or lived experience or sense of presence in a space." (Scollon & Scollon, 2003, s. 214). Sted bruges ofte i kontrast til *rum (space)*, som dækker de objektive, fysiske karakteristika, et område kan tilskrives (Scollon & Scollon, 2003, s. 212). Disse perspektiver vil jeg benytte til at undersøge, hvad der karakteriserer S-toget som sted, og hvordan dette spiller ind i pendlernes interaktionsorden.

Pennycook & Otsuji (2014) viser, hvordan sprogbrugere anvender de resurser, som stilles til rådighed i byens rum, når de kommunikerer. Forfatterne interesserer sig især for, hvordan mennesker med forskellige sproglige baggrunde interagerer sprogligt i deres hverdagsliv. Pennycook & Otsuji undersøgte to restauranter i hhv. Sydney og i Tokyo. Her erfarede de, at deltagerne i et rum er med til at forme et specielt *sted* (jf. Scollon & Scollon *place*), og at stedet samtidig former deltagerens interaktion. Det er fx gennem sproget, at man kan definere, hvilke borde i restauranten der skal spises ved, og hvilke der kan arbejdes eller snakkes ved: "it is speech and social interaction that construct the meaning of a place." (Pennycook & Otsuji, 2014, s. 180). Betydningsdannelsen er dynamisk, og den sker som en samkonstruktion mellem sted

og individer. Jeg vil benytte dette perspektiv til at analysere, hvordan S-toget præsenterer semiotiske resurser, og hvordan de anvendes af pendlerne.

Interaktion i det offentlige rum

Når vi bevæger os i offentlige rum, forsøger mennesker at handle ud fra det pågældende rums indretning og normer knyttet til det. Vi handler med henblik på at fremstå i det bedste lys for vores omgivelser. Dette fænomen kaldte Goffman for *indtryksstyring* (Goffman, 2014). Derudover skrev Goffman, at vi besidder evnen til at *idealisere* vores bidrag i interaktioner, fordi vi forsøger at få dem til at fremstå bedre, end de muligvis er. Idealisering er en fortolkning af, hvad der er rigtigt og forkert i det offentlige rum. Træder et menneske uden for denne fortolkning, risikerer vedkommende at blive *stigmatiseret* (Goffman, 1959, s. 35).

Goffman sammenlignede social interaktion med et teaterstykke. Med teatermetaforen skildrer Goffman, at menneskers *selver* ikke udelukkende er et indre anliggende. Han viste dette med studier af, hvordan menneskers positive selvbilleder opretholdes eller udfordres. Disse processer kaldte han for *facework*. Her inddrager Goffman de to begreber *face* og *line*. *Line* er et mønster af verbale og nonverbale handlinger, som udtrykker et menneskes mening og opfattelse af en situation. *Face* refererer til den positive værdi, som et menneske påkalder sig gennem sin *line* (Goffman, 1967, s. 5). Problemet er dog, at menneskers *lines* ikke altid tilskrives positive værdier, og der er derfor brug for *face saving*, hvor vi arbejder for at opretholde vores *face*. Goffman diskuterer tre strategier for at redde ansigt – såkaldte *face saving strategier*. Den første og mest effektive strategi er ved at undgå truende situationer, hvor vi kan risikere at tabe *face*. Den anden strategi er at benægte, at en situation er facetruende. Den tredje strategi er ofte kun i brug, når de to andre strategier ikke fungerer. Denne strategi handler om at udrede facetruslen ved at gøre opmærksom

på, at nogens opførsel har truet ens *face*, og skaden kan dernæst udbedres (Goffman, 1967, s. 6).

En tredje af Goffmans beskrivelser af social adfærd fokuserer på, hvordan mennesker kan opretholde eller krænke hinandens såkaldte *territorier* i offentlige rum. Goffman opererer med en bred forståelse af territorier. Ifølge Goffman findes der *faste* territorier, fx ejendomme, *situationelle* territorier som parkbænke eller restaurantborde, hvor vi har midlertidigt ejerskab, og *egocentriske* territorier, som bæres rundt af individet. Goffman interesserer sig mest for de sidste to typer. Disse territorier optræder som forskellige *rum*. Jeg vil redegøre for fire af disse rum: 1. *Det personlige rum* er pladsen omkring os. Krænkelser af det personlige rum kan observeres ved, at en person trækker sit hoved tilbage eller flytter sin krop, hvis vedkommende føler, at en anden kommer for nær. Dette eksemplificerer Goffman med, hvordan mennesker placerer sig i forhold til hinanden i elevatorer. 2. *Båsen* er et rum, som en person midlertidigt kan tage ejerskab over ved hjælp af resurser, fx en stol. 3. *Rækkefølge* beskriver en etableret orden for, hvem der kommer efter hvem, fx ved kødannelse. 4. *Samtalereservatet* omhandler et individs ret til at indlede eller afvise en samtale. Det dækker også over, at en gruppes samtale er beskyttet mod, at andre indtræder i eller overhører denne samtale (Goffman, 1972, s. 52-64). Krænkelser af individets rum kan ske på forskellige måder. Mennesker markerer retten til at fastholde en plads ved at hænge deres trøje ved denne, mens de er væk, og vi bliver stødt eller vred, hvis andre ikke respekterer denne markering. Vreden skyldes, at selvets rum er blevet krænket. Ifølge Goffman sker disse krænkelser dog jævnlige, fx i køkkenet når vi tager et redskab, som en anden skulle til at bruge, eller i trafikken, hvor en anden bilist kører ind foran (Goffman, 1972). Goffmans behandling af territorier, interaktionsorden og *facework* kan anvendes til at undersøge pendlernes interaktion i S-toget.

METODE OG DATA

Artiklens genstandsfelt er interaktion blandt pendlere i S-toget, og etnometodologi er en relevant og brugbar metode at arbejde ud fra. Etnometodologi beskæftiger sig med, hvordan mennesker skaber og opretholder social orden. Grundantagelsen er, at mennesker forsøger at kategorisere handlinger med målet om at etablere en fælles forståelse. Derved er den sociale orden i balance. Mennesker orienterer sig mod hinanden ud fra en viden om normer og praksisser, som tilhører et specifikt sted. Garfinkel beskrev det som "[s]een but unnoticed background of common understanding" (Garfinkel, 1967, s. 41). Han siger, at disse regler ikke er nedskrevet, men alligevel har vi mennesker en fælles viden og forståelse for den tilhørende kultur, som mennesker trækker på i sin ageren. Derfor er disse "regler" substansen i en etnometodologisk analyse (Garfinkel & Livingston, 2003).

Netop det at observere er en fortrukket metode i etnometodologi. Det kan give analytikeren indblik i samspillet mellem mennesker på mikroniveau, men samtidig uden at forstyrre undersøgelsen (Lystgaard, 2019, s. 198). Mine data er noter baseret på observationer i S-toget. Jeg skrev samtidig med, at jeg observerede, men nogle af de interaktioner, som jeg analyserer, har jeg dog observeret og først efterfølgende nedskrevet. Detaljegraden i feltnoterne varierer derfor.

Jeg har lavet feltobservationer på tre forskellige hverdage på tre forskellige S-togslinjer. Først var jeg på C-linjen, hvor jeg tog toget fra Frederikssund St. kl. 7.43 til Klampenborg St. kl. 8.51. Efterfølgende tog jeg toget fra Klampenborg St. kl. 8.54 tilbage til Frederikssund St. kl. 10.02. Den anden linje, hvor jeg foretog observationer, var E-linjen, hvor jeg tog toget fra Køge St. kl. 7.25 til Holte St. kl. 8.35, hvorefter jeg igen tog fra Holte St. kl. 8.42 for at være på Køge St. kl. 9.52. Til sidst undersøgte jeg B-linjen, hvor jeg kl. 15.05 tog fra Høje Taastrup St. til Farum St. kl. 16.05. Herefter tog jeg fra Farum St. kl. 16.11 og var tilbage på Høje Taastrup St.

kl. 17.17. Jeg valgte togafgange i både morgenmyldretiden og eftermiddagsmyldretiden for at sikre, at der var mest mulig interaktion mellem pendlerne.

Foruden feltobservationerne vil jeg inddrage opslag fra facebookgruppen *S-tog Pendlere*. Det er en lukket gruppe med 2800 medlemmer. Gruppen har eksisteret siden 2013, og om dens formål står: "I denne gruppe deler vi spørgsmål, svar, oplevelser, ideer og meget andet vedrørende S-toget som transportform." (S-tog Pendlere, 2023). Jeg har udvalgt to opslag, hvor medlemmer kommenterer på deres interaktion med andre pendlere. Disse opslag giver en metasproglig dimension, der supplerer mine feltobservationer fra S-toget. Jeg foretager en nærsproglig analyse af opslagene.

ANALYSE AF INTERAKTIONER I S-TOGET

Min analyse består af tre dele. I den første del vil jeg beskrive S-toget som rum. Omgivelserne og de semiotiske resurser i toget giver en forståelse for pendlernes interaktionelle muligheder. I anden og tredje del vil jeg analysere pendlernes interaktioner. I anden del fokuserer jeg på, hvordan pendlere handler i overensstemmelse med de normer, der gælder i et S-tog. I tredje del undersøges pendlernes handlinger, når der opstår brud på disse normer, hvortil jeg inddrager to facebookopslag. Gennem denne opdeling kan jeg tegne et billede af interaktionsordenen i S-toget.

S-toget som rum

S-toget er siden indførelsen i 1934 blevet skiftet ud med nye tog fire gange. De tog, som kører nu, kaldes derfor fjerdegenerations-S-tog; de blev indsat i juni 1996. Togene skulle kunne rumme flere passagerer. Derfor er de produceret med særligt brede vogne, så der kan sidde tre

passagerer på sæderækkerne i hver side, samtidig med at der er gennemgang gennem toget. I togene vender sæderne mod hinanden på nær den tredje sæderække. S-tog har DSB's ikoniske røde farve og indvendigt blåmønstrede sæder. Både indvendigt og udvendigt optræder DSB's logo mange steder. S-togene kører i to udgaver – en lang med otte vogne og en kort med fire vogne (Laine, 2021). Alle tog er udstyret med en stillekupé i hver ende, flexrum til cyklister og særlige indgange for barnevogne. Disse rum er markeret med skilte med tekst og piktogrammer. Hver togkupé har en elektronisk tavle, som viser, hvilke stationer toget stopper ved, og hvor langt der er til næste stop. Samtidig informeres der over højtaleren 30 sekunder, før toget stopper, hvilken station toget ankommer til. Denne information indledes med DSB-jinglen.

I togene er der stadig skilte med opfordringer og påbud fra coronatiden. På vinduerne, hvor sæderne vender mod hinanden, er der mærkater med ordene "Tak, fordi du viser hensyn | Thank you for showing consideration" med et piktogram, som illustrerer to personer med et hjerte imellem (billede 1) og mærkater formet som fodspor, hvor der står, "Sid venligst her" og "God rejse" (billede 2). Mange af disse klistermærker er dog meget slidte, og de fleste steder er de helt forsvundet.

Billede 1. Coronamærkat på vindue

Billede 2. Coronamærkat på gulv

Som jeg har beskrevet, indgår der mange forskellige former for stedsemiotik og visuel semiotik, som er med til at karakterisere S-toget som rum. Disse forskellige semiotiske tegn vil spille ind, når jeg yderligere analyserer de forskellige interaktionsmønstre, som jeg har observeret.

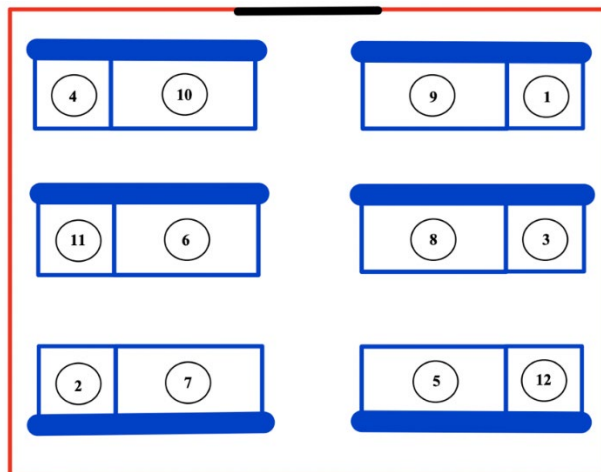

Interaktionelle normer

I det følgende vil jeg vise eksempler på interaktionelle normer i S-toget. Første eksempel er en observation fra C-linjen med afgang fra Frederikssund St. Observationen viser, hvordan pendlerne typisk fordeler sig på sæderækkerne, når de løbende stiger på toget. Som nævnt har S-toget kørt i mange år. Dermed har pendlere gennem tiden udviklet *historical bodies* tilknyttet S-tog, idet de har tilegnet sig erfaringer om normer for, hvordan man som pendler handler. Disse normer viser sig blandt andet i måden, pendlere fordeler sig på sæderne, når de kommer ind i toget.

"Jeg sætter mig som den første i kupeen og placerer mig ved en vinduesplads med udsyn til hele kupeen. Den næste person som stiger på, sætter sig i den anden ende af kupeen i den modsatte side. Den tredje og fjerde person sætter sig på rækker, som er ubesatte - alle ved vinduespladsen. Femte og sjette person sætter sig på de sidste to ubesatte rækker, men ved sæderne ud mod gangarealet, da der sidder nogen på pladserne, som vender mod dem." (Baseret på feltnotat, maj 2023).

For at få et overblik over, hvordan pendlerne fra feltnoterne placerer sig i kupeen efter kronologisk indstigning, har jeg lavet en illustration. Jeg udgør selv nummer et på illustrationen (se figur 1).

Figur 1: Pendlernes placering efter indstigning

Figuren illustrerer, hvordan pendlere placerer sig, og viser hvordan pendlere handler med et mål om ikke at krænke andres personlige rum. Goffmans begreb rækkefølge kan her bruges til at forklare den systematiske fordeling af pladser i kupeen. Rækkefølgen dikterer, at først når alle sæderækker er besat, kan pendlere sætte sig ved siden af hinanden uden at risikere at krænke deres personlige rum.

Som nævnt blev de nuværende S-toge lavet med henblik på at rumme tre personer på hver sæderække. Under mine observationer opdagede jeg, at pendlere normalt kun sad to på hver række, sjældent tre. I disse tilfælde kendte personerne hinanden, og grænsen for det personlige rum forholder sig derfor anderledes. Et eksempel kan ses i det nedenstående uddrag:

”Toget er stoppet ved Ballerup. Der er ikke flere tomme sæderækker i kupeen. To piger, som kender hinanden, stiger på. De kommer ind i kupeen, fortsætter videre til næste kupe for at finde en siddeplads. De vender om og kommer tilbage i kupeen, hvor jeg sidder. Den ene pige peger på en

række, hvor der sidder en anden person i forvejen og spørger, om de skal sætte sig der. De to piger sætter sig tæt op af hinanden og langt ud mod gangarealet, så der er plads mellem dem og personen, som i forvejen sad der." (Baseret på feltnotat, maj 2023).

Sæderækkerne indgår i togets stedsemiotik. Sædernes intenderede funktion tilsidesættes i overvejende grad af pendlere; selv i myldretiden, hvor der er mange pendlere, sidder der to på sæderækker beregnet til tre. I stedet for at rykke sammen på sæderne står mange pendlere på gangarealet. En forklaring kan være, at covid-19 har rykket grænsen for pendlernes personlige rum. Under covid-19 blev der kaldt over højtalerne i togene, at man skulle holde afstand til de andre pendlere og ikke sidde over for hinanden. Denne meddelelse er fjernet, men tegn i form af (rester af) mærkater forekommer stadig i togene (se billede 1 og 2) og minder pendlere om at holde fysisk afstand. De restriktioner, som blev indført under covid-19, kan dermed være en del af forklaringen på pendlernes placering. Denne interaktion illustrerer Pennycook & Otsujis pointe om, at stedets semiotiske tegn er med til at konstruere et steds muligheder og krav. Sproget i S-toget har skabt en ny norm for fysiske handlinger i forhold til antal pendlere på sæderækkerne og viser dermed, at togets semiotiske resurser er dynamiske, idet sæderækkerne ikke længere fungerer til tre personer, men kun til to.

En anden norm, jeg observerede i S-toget, er, hvordan pendlere gør krav på et sæde som et territorielt rum i forhold til Goffmans kategori båsen. Mine observationer startede ved togstrækningernes endestationer, og jeg kunne derfor se udviklingen i, hvordan pendlernes båse ændrede sig i takt med, at flere og flere personer steg på toget. Nedenfor ses et eksempel på, hvordan båsen er en dynamisk størrelse i togene:

"I kupeen sidder tre personer foruden mig selv på hver sin sæderække. Alle tre personer har bagage med. To unge drenge sidder med rygsække, som de begge placerer på sædet ved siden af dem. Den tredje person er en ung kvinde, som har en lille hund i en taske. Tasken er også placeret på sædet. Ved de første tre stop (Værløse St., Hareskov St. og Skovbrynet St.) stiger flere pendlere på toget, og de sætter sig på de ubesatte rækker. De tre personer med bagagen har stadig deres tasker stående på sædet ved siden af dem. Ved næste stop (Bagsværd St.) kommer yderligere to personer. Ved dette stop flytter de to drenge begge deres tasker fra sædet og sætter dem mellem benene på gulvet, hvilket de gør, idet skydedøren til kupeen åbner sig. En af dem som lige er steget på, sætter sig ved siden af kvinden med hunden, og idet vedkommende sætter sig, flytter kvinden tasken med hunden op på sit skød." (Baseret på feltnotat, maj 2023).

Uddraget er fra en observation på B-linjen, hvor toget kørte fra Farum St. med retning mod Høje Taastrup St. Selvom der var plads til, at taskerne fortsat kunne stå på sædet, vælger alle tre personer at fjerne taskerne og stille dem enten på gulvet eller på skødet. Denne handling giver udtryk for, at pendlere ikke vil overskride grænsen for, hvad der accepteres som en personlig bås, når der er flere personer med toget. Som en høflighedshandling fjerner pendlere deres tasker, og på den måde undgår de at krænke andres båse ved at minimere deres fysiske plads på sæderækkerne.

En tredje norm i S-togene vedrører strategisk interaktion, når pendlere skal stige af toget. Jeg opdagede specifikke mønstre for, hvordan pendlere giver tegn til hinanden for at vise, at de skal af. Langt de fleste gange sker dette ved fysiske handlinger. En af disse måder er ved, at pendlere løfter deres tasker og drejer kroppen cirka ti grader ud mod gangarealet og på den måde gør tegn til at

Jeg vil nu undersøge et eksempel, hvor en person ikke følger denne norm, og jeg vil se på, hvilken reaktion det medfører. På forrige side ses en figur, som illustrerer, hvor pendleren vælger at sætte sig i forhold til de andre i kupeen. Jeg selv udgør nummer et på illustrationen. Det er pendler to og tre, hvis interaktion analyseres.

”Pendler 3 vælger at sætte sig over for pendler 2. Der er ikke nogen personer på tre af sæderækkerne i kupeen, idet pendler 3 stiger ind. Pendler 3 vælger ikke at sætte sig skråt over for pendler 2, men altså på sædet lige overfor. Da pendler 3 sætter sig ned, retter pendler 2 sig op i sædet, trækker benene til sig og drejer kroppen, så vedkommende sidder lidt skråt ud mod gangarealet.” (Baseret på feltnotat, maj 2023).

I feltnotatet fremgår det, at pendler 2 ændrer sin kropsholdning, da pendler 3 sætter sig. Dette er formentlig udtryk for, at personen føler sit personlige rum truet eller ligefrem krænket på grund af pendler 3's handling. Inden pendler 3 satte sig, havde pendler 2 en afslappet kropsholdning.

Handlingen at sætte sig foran en anden pendler i et S-tog er i sig selv ikke krænkende for det personlige rum. Men det at vedkommende sætter sig på denne plads, når der er frie pladser på de andre rækker, strider mod rækkefølgen for, hvordan pendlerne typisk fordeler sig i kupeen. Når der er flere med toget, indskrænkes menneskers personlige rum, og omvendt når der ikke er mange med, udvides det personlige rum.

Jeg observerede også et andet eksempel på krænkelse af selvets territorier. Der skete følgende: En person sidder med sine tasker på sædet ved siden af sig. Alle andre sæder er optagede, og der står tre personer på gangarealet, som ikke har en siddeplads. Den ene spørger, ”Kan jeg få lov til at sidde her?“, mens hun kigger på taskerne på sædet.

Spørgsmålet er en indirekte talehandling, som henstiller til, at personen skal fjerne sine tasker. Spørgsmålet indikerer desuden, at der er uenighed om, hvor grænsen for pendlernes båse går. Personen, som spørger om lov til at sidde, hvor taskerne står, kræver, at den anden indskrænker sin bås. Personen med taskerne sætter den ene taske ned på gulvet, og den anden taske rykkes tættere ind mod kroppen, men står stadig på sædet. Personen flytter taskerne uden at svare verbalt på spørgsmålet; responsen består kun af den fysiske handling. Det at en fremmed person kræver, at vedkommende flytter sine tasker, er en facetruende handling. Særligt når dette foregår i et offentligt rum med mange deltagere. Reaktionen kan derfor læses som en strategi til at minimere skaden på personens negative *face*, idet vedkommende forsøger hurtigt at komme videre fra situationen og dermed undgå yderligere trusler.

Netop båsen er et territorialt rum, som ofte bliver genstand for uenigheder mellem pendlere. I facebookgruppen *S-tog Pendlere* omhandler flere opslag diskussioner om sædepladser. Figur 3 viser et eksempel.

Figur 3: Opslag i facebookgruppen *S-tog Pendlere*

Afsenderen af opslaget beskriver en situation, hvor en anden pendler, som hun omtaler som "den ældre dame", optager meget plads i toget. Kvinden indleder opslaget med at skrive "OPDATERING" med versaler, hvorefter hun fortæller, at hun

bliver chikaneret af pendleren. Tekstens overskrift giver indtrykket af, at afsenderen slår opslaget op i gruppen, mens episoden udspiller sig: "Nu har den ældre dame overfor mig sparket til mig konstant i 19 minutter". Facebookopslaget er en medieret handling, hvor kvinden kan få afløb for sin frustration i stedet for at tage konflikten i toget og risikerer at skade sit eget og den anden pendlers *face*. Med opslaget på Facebook er kvinden i højere grad i stand til at kontrollere situationen, da hun, som Goffman beskriver det, kan idealisere sin egen rolle i interaktionen, fordi den udlægges fra hendes synspunkt. Samtidig bliver opslaget en måde, hvorpå brugeren kan positionere sig som et fuldbyrdet medlem i rummet, som er S-toget, idet hun kender til interaktionsnormerne. Kigger man på interaktionen, som beskrevet i opslaget, har de to pendlere forskellige opfattelser af sæderne som båse. Den ældre dame, hvis bås bliver korrigeret af, at en anden sætter sig på sædet overfor, reagerer med en udredende strategi til at redde sit *face*. Strategien viser sig ved, at hun fysisk markerer sin utilfredshed over, at den anden pendler overskrider grænsen for hendes bås.

Som det kan ses på figur 3, har opslaget affødt 26 kommentarer fra facebookgruppens medlemmer. I kommentarfeltet skriver flere, at de også har oplevet, at personer optager meget plads på sæderne. Seks medlemmer kommenterer, at hun burde sige noget til damen. Tre medlemmer skriver, at hun burde sparke igen. Reaktionerne i kommentarfeltet viser, at krænkelser af båse i offentlige rum ofte finder sted og har stor betydning for menneskers interaktioner og *facework*.

I toget observerede jeg et eksempel på, at en pendler bryder med de regler, som toget eksplicit fremsætter, og hvordan andre pendlere reagerer på denne overtrædelse.

"I stillekupeen sidder tre personer foruden mig selv. Vi sidder i hver vores sædegruppe. En af pendlerne tager sin telefon op til øret og begynder at tale i den.

Idet vedkommende begynder at tale, vender alle kort hovedet over mod ham. Efter cirka 30 sekunder rømmer en kvindelig pendler sig. Hun sidder i samme side som ham, og de to sidder med ansigtet mod hinanden. De får øjenkontakt, og hun peger på et skilt på vinduet, hvor der står "Stillezone". Manden svarer "Orv, undskyld", og han tager sin taske og går ud af kupeen." (Baseret på efterfølgende notater fra en togtur, maj 2023).

Eksemplet i stillekupeen viser, hvordan *discourse in place* spiller ind. De andre personer i kupeen reagerer med det samme på, at reglen om ikke at tale i stillekupeen overtrædes. S-toget er fyldt med semiotiske tegn, som gør opmærksom på reglerne. Det er derfor ofte tydeligt, når disse regler ikke overholdes. Stillekupeen er et samtalereservat, hvor andre pendlere har retten til at lukke samtaler ned, som det sker i ovenstående eksempel. I interaktionen benytter kvinden skiltet, hvor der står "Stillezone" til at irettesætte den anden pendler. Kvinden henleder mandens opmærksom på DSB's regler, så han kan handle efter disse. Kvindens handling er facetruende, idet hun irettesætter ham, samtidig med at dette sker i et rum med andre deltagere. Manden vælger i situationen at reagere med en udredende strategi for *facework* ved at undskylde over for den kvindelige pendler, som gør ham opmærksom på, at det er en stillekupe.

I facebookgruppen *S-tog Pendlere* er der et medlem, som laver et opslag om en oplevelse i stillekupeen, hvor hun oplever, at reglerne brydes.

Figur 4: Opslag i facebookgruppen *S-tog Pendlere*

Opslaget er en medieret handling udført på Facebook. Dette afspejler sig i brugerens sprog. Brugeren benytter versaler ved enkelte ord og gentagende emojis i opslaget. I opslaget beskriver brugeren en oplevelse, hvor en dreng sætter sig ind i stillekupeen med fødderne på sædet og lyd på sin telefon. Brugeren beskriver drengen som en "taber-"hvalp"" og vurderer ham til at være 14 år. Ordet "hvalp" er skrevet i situationstegn, hvilket udtrykker en distance til pendleren. Brugeren forklarer, at ingen ("8 andre voksne (blandet køn) mennesker") kommenterer på dette, hvilket ifølge hende måske skyldes, at den unge pendler kan have en kniv. I opslaget stigmatiserer brugeren drengen i kupeen baseret på hans *line*, og på baggrund af denne stigmatisering konkluderer hun, at ingen tør at sige noget. Brugeren peger derudover på, at der er sket en forandring med S-toget som sted, da denne hændelse, ifølge hende, ikke var sket for "20 år siden".

I kommentarsporet skriver flere medlemmer, at de ville reagere på den unge pendlers opførsel. Andre medlemmer skriver, at de ligesom opslagets afsender ikke ville turde sige noget. Dog er der blandt medlemmerne enighed om, at drengens opførsel er en krænkelse af stillekupeen som samtalereservat, hvilket vækker forargelse over brud på S-togets regler. I et par af kommentarerne reagerer brugere på

afsenderens stigmatisering af drengen i stedet for at reagere på episoden i S-toget.

Jeg har i min analyse vist, at S-toget som sted fremsætter en række normer og regler, hvortil jeg har givet eksempler på, hvordan disse normer påvirker interaktionen blandt pendlerne, men også hvordan interaktionen forløber sig, når der opstår brud på disse.

OPSAMLING

Jeg vil i denne opsamling kort forholde mig til, hvorfor det er interessant at undersøge pendlers interaktion i S-tog, som jeg har gjort i artiklen. Først og fremmest er det interessant, at en så blandet gruppe af pendlere sammen kan komme frem til en fælles kultur for det at køre i tog. En antagelse i sproglig etnografi er, at mennesker organiserer kulturelle praksisser gennem sprog. Sproglig etnografi søger en forståelse for disse praksisser frem for en objektiv sandhed, hvilket mine data kan bidrage med. Gennem mine analyser af observationer fra S-toget fandt jeg frem til, hvordan de mange forskellige pendlere følger en fælles kulturel praksis for det at køre i S-tog. Dette skete ud fra de tre parametre; *historical body*, *discourse in place* og *interaction order*. *Historical body* viser sig ved pendlernes erfaringer og forståelse for normer i S-togene. *Discourse in place* består af visuelle resurser, som opfordrer pendlere til fysisk afstand, audiovisuelle resurser i form af højtalerne i toget, samt hvordan DSB-jinglen, dørenes automatiske åbning bliver behandlet og reageret på som meningsfulde tegn. *Interaction order* viser sig ved pendlernes territoriale grænser, herunder personlige rum og båse.

Mennesker er fællesskabsorienterede, så selvom den relation, der skabes mellem pendlere, er kortvarig, så forsøger pendlere alligevel at gøre dette til en positiv relation, ved at indordne sig den tilhørende kultur. Det er

derfor samtidig interessant at se på de tilfælde, hvor pendlere bryder med normerne for stedet. Når en pendler bryder med normerne, kan reaktionerne på dette enten være verbale, non-verbale eller medierede reaktioner. Det bliver derved tydeligt, hvem der står inde og ude for fællesskabet og kulturen i S-toget.

LITTERATUR

Garfinkel, H. (1967): *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.

Garfinkel, H. & Livingston, E. (2003): Phenomenal field properties of order in formatted queues and their neglected standing in the current situation of inquiry. I: *Visual Studies*, 18(1), s. 21-28.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/147258603200010029>.

Goffman, E. (1959): *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor Books.

Goffman, E. (1967): *Interaction ritual: essays in face-to-face behavior*. Chicago: Aldine Publications.

Goffman, E. (1969): *Strategic interaction*. New York: Bellantine Books.

Goffman, E. (1972): *The Territories of the Self. I: Relations in Public – Microstudies in the Public Order*, s. 51-87. London: Pelican Books.

Goffman, E. (2014): *Hverdagslivets rollespil*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Laine, T. (2021): Myldretid. Lokaliseret 23.05.23 på <http://myldretid.dk/artikler/nr/74>.

Lystgaard, B. (2019): Etnometodologisk analyse. I: Nielsen, M. & Skriver, S. (red.) *Metodekøgebogen*, s. 198-200. København: U Press.

Pennycook, A. & Otsuji, E. (2014): Metrolingual multitasking and spatial repertoires: 'Pizza mo two minutes coming'. *Journal of Sociolinguistics*. 18(2), s. 161-184.

Scollon, R. & Scollon, S. W. (2003): *Discourse in Place – Language in the Material World*. London: Routledge.

Scollon, R. & Scollon, S. W. (2004): A practical fieldguide for mediated discourse analysis. I: *Nexus Analysis: Discourse and the Emerging Internet*, s. 3-21. London: Routledge.

S-tog Pendlere (2023): Facebook. Lokaliseret 03.03.2023 på <https://www.facebook.com/groups/1375094456062060>.

Transportministeriet (2022): Statsbanen. Lokaliseret 21.05.23 på <https://passagertal.dk>.

FRA VENNER TIL VINDERE - EN SPROGLIG ETNOGRAFISK UNDERSØGELSE AF TRANFORMATIONEN FRA VENSKAB TIL HOLDKAMMERATSKAB PÅ ET FODBOLDHOLD

Elias William Mindegaard

INDLEDNING

Teambuilding og sociale sammenkomster uden for arbejdstiden er alment kendt som middel til at føre kollegaer sammen og styrke samarbejde. Dette bygger på ideen om, at det er optimerende for et team, at dets medlemmer indgår med hinanden i andre typer fællesskaber end det professionelle. Men hvad sker der, hvis det forholder sig omvendt, og der skal etableres hierarki og udvikles mere professionelle relationer inden for en gruppe af individer, der allerede har et dybt følelsesmæssigt bånd, og hvordan afspejler dette sig i selve sprogbrugen?

Det vil jeg se nærmere på i denne undersøgelse af en gruppe af venner, der sammen har oprettet et københavnsk fodboldhold med store ambitioner om at være oprykker i sin pulje.

Der er allerede foretaget etnografiske undersøgelser af amatørsportshold. I opgaven *SG Mojn København - Hele Sønderjyllands håndboldhold i København* (Hansen, 2017) undersøger Sisse Hansen, hvordan et københavnsk håndboldhold bestående af spillere, der oprindeligt kommer fra Sønderjylland, kombinerer sporten med deres relation til hinanden på baggrund af en sønderjyske tilknytning. Mere specifikt undersøger hun, hvordan bl.a. dialekt og interne referencerammer skaber tilhørsforhold og sammenhold på holdet. "Interne referencerammer" dækker over de oplevelser og erfaringer, som medlemmer af gruppen deler og dermed kan referere til.

I min analyse kommer jeg også ind på interne referencerammer, og hvordan de kan være væsentlige elementer i et fællesskab. Men min undersøgelse fokuserer på, hvad der sker i omklædningsrummet, og hvilke problemer der kan opstå, når venner sætter et fælles mål som førsteprioritet.

TEORI

”Sprog er aldrig bare struktur og form; sprog gives mening i konkrete situationer af bestemte sprogbrugere, og det formes af – og former – de forestillinger, der til enhver tid gøres gældende om både sprog og sprogbrugere.” (Daugaard, 2017). Som citatet siger, er sprog mere end blot struktur og form. Man bliver derfor nødt til også at tage konteksten og sprogbrugeren i betragtning. Sproglig etnografi er en tilgang, der fokuserer på, hvordan sproget og kommunikationen konstruerer de sociale og kulturelle praksisser. Dermed er forståelsen for konteksten essentiel.

Denne opgave er sproglig etnografisk, da den gennem undersøgelse af sprogbrug vil forsøge at forstå den sociale praksis, der udspiller sig mellem holdkammerater i omklædningsrummet.

Frontstage og backstage

Til at undersøge hvordan holdkammeraterne konstruerer et ”socialt rum” omkring sig, inddrager jeg Erving Goffman (1956), der har udviklet begreberne: *rammer* og *scenemanagement* til at beskrive menneskers konstruering af kommunikation i bestemte kontekster. I dette ”sociale rum” caster individerne både sig selv og andre til at ”optræde” på særlige måder for at fremstå med et bestemt ”selv”. Goffman præsenterer begreberne *backstage* og *frontstage*. *Frontstage* dækker over den del af menneskers sociale interaktioner, hvor individer er bevidste om, at de bliver observeret, og hvor

de tilpasser deres adfærd efter dette, så de fremstår på særlige måder. Ved *backstage* fremstår individet mere autentisk, da der ikke er behov for at opretholde det samme niveau af selvkontrol eller sociale normer. Begreberne er med til at understrege, at mennesker handler afhængigt af den sociale situation, hvilket rummet er med til at sætte rammerne for. Fysiske elementer i rummet, eller selve dets form, er variabler, der ændrer dynamik i rummet og derved påvirker både adfærd og interaktion mellem mennesker.

Forskellige gruppetyper

Forskellige typer af grupper har bestemte dynamikker og udfordringer. Den tyske sociolog Tönnies skelner mellem to forskellige former for sociale grupper – *Gemeinschaft* og *Gesellschaft*. *Gemeinschaft* indebærer, at individers interaktioner er baseret på personlige relationer, der er præget af samhørighed og solidaritet. I et *Gesellschaft* er individerne mere uafhængige, og relationerne bygger mere på selve det fordelagtige i at have dem, hvilket betyder, at individerne i en større udstrækning forholder sig til hinanden på grundlag af økonomiske og institutionelle strukturer.

Ved at anvende disse begreber kan jeg opnå en mere nuanceret forståelse for de karakteristiske og interpersonelle træk på holdet samt en dybere indsigt i holdets organisatoriske struktur. Tönnies brugte begreberne til at beskrive forskellene på det traditionelle samfund og det moderne samfund (Tönnies, 1887). Jeg bruger dog begreberne på en noget mindre skala, når jeg analyserer de sociale relationer og interaktioner på et fodboldhold.

Praksisfællesskaber

Etienne Wenger definerer *praksisfællesskaber* som former for fællesskaber, der er "skabt over tid gennem langvarig udøvelse af en fælles virksomhed" (Wenger, 2004, s. 59). *Praksisfællesskab* er altså en bred betegnelse, der ikke kun indbefatter grupper med formelle rammer, men også de uformelle grupper.

Wenger beskriver forekommende processer, der opstår, når en gruppe mennesker arbejder mod et fælles mål. Han definerer tre aspekter, hvor praksis er nøglen til sammenhæng i fællesskabet: *gensidigt engagement*, *fælles virksomhed* og *fælles repertoire* (Ibid. s. 90).

Gensidigt engagement er vigtigt, da fællesskab kun er, hvad medlemmerne gør det til. Det handler om at skabe fælles normer for, hvordan man er en del af *praksisfællesskabet*, og især at man hele tiden viser hinanden den gensidige forpligtelse. Det kræver, at medlemmerne deltager aktivt og gør ting sammen – skaber tilhørsforhold. Men motivationsgrundlaget, for det man gør, kan forhandles indbydes. Alle skal altså ikke hele tiden være enige. Uoverensstemmelser og konflikter er lige så meget en del af engagementet, som tilhørsforholdet er. Derudover er medlemmer og deres roller forskellige, som betyder, at man kan have forskellig tilknytning til praksisfællesskabet.

Fælles virksomhed opstår, når folk arbejder sammen på en opgave inden for visse rammer og kontekst. Der er større mål, som alle tilpasser sig. Disse rammer skaber en følelse af fællesskab og formål. Individene involveret har forskellige synspunkter og forståelser af opgaven, som de løbende diskuterer. Når de føler ejerskab og giver mening til opgaven, opstår samtidig en gensidig forpligtelse mellem dem.

Fælles repertoire er ressourcer til betydningsforhandling. Der dannes i et *praksisfællesskab* fælles normer for sprog, rutiner, værktøjer, diskurs, osv. og også fælles brug af konkrete udtryk og måder at handle på. *Det fælles repertoire* er i en konstant udvikling. Oplevelser og den fælles historie skabes undervejs og lægger hele tiden nyt til repertoiret. Det fælles repertoire er i familie med Aghas (2007) teori om *registergørelse*. *Registre* og *registergørelse* hjælper med at gøre klart, hvordan sprogbrugen varierer ift. hvilken kontekst individet befinder sig i. *Det fælles repertoire* viser socialt tilhørsforhold.

Kapitalformer

I "The Forms of Capital" identificerer Pierre Bourdieu fire kapitalformer, man som individ kan besidde, der afgør rolle, muligheder og position i samfundet (Bourdieu, 1986).

Den mest traditionelle kapitalform, man kan være i besiddelse af, er den økonomiske. *Økonomisk kapital* giver muligheden for at købe tjenester eller varer og åbner op for muligheden for mere indflydelse og magt - fx ved at investere i projekter. *Kulturel kapital* er viden, erfaringer, præferencer og de færdigheder, individet er i besiddelse af. Det indebærer formelle uddannelser og den kulturelle viden, som man er blevet rustet med gennem opvæksten. De sociale bånd og netværk er *den sociale kapital*. Dette inkluderer gensidighed og tillid, som kan føre til tjenester, øget samarbejdsvillighed og gode muligheder i både sociale og professionelle kontekster. *Symbolsk kapital* er på et niveau over de andre kapitalformer. Det beskriver anerkendelsen, som individet får på baggrund af de øvrige kapitalformer og måden at bruge dem på.

Kapitalformerne er indbyrdes forbundne og påvirker hinanden. De er essentielle begreber i forhold til at forstå sociale dynamikker og ulighed i samfundet.

I analysen vil disse former hjælpe med at give en forståelse for kompleksiteten i magtfordelingen på holdet.

Navigation mellem roller

Det kan for individet være vanskeligt at navigere mellem "roller" i fællesskabet, hvis fællesskabet er i flere forskellige sociale arenaer.

Jeg bruger Erving Goffmans begreb *footing*, da det bidrager til forståelsen af processen, hvor individet skal navigere i roller afhængigt af den sociale kontekst (Goffman, 1979). Ifølge Goffman er *footing* den proces, hvor individet skifter rolle i en interaktion, som fx fra taler til lytter eller fra mere observerende til at være aktiv. Goffman anerkender, at interaktionerne er dynamiske. *Footing* kan også være, når fx individet bevidst vælger at indtræde i en mere frembrusende

rolle i en interaktion, for at opnå indflydelse, eller når individet indtager en mere passiv rolle for fx at virke interesseret.

Footing kommer til at være relevant i en af mine analyser, hvor begrebet bruges til at vise, hvordan en holdleder udfordres.

DATA OG METODE

Jeg har udført etnografisk feltarbejde i en fodboldklub. Jeg har fokuseret på et specifikt hold, som jeg selv er en fast del af. Jeg har derfor godt kendskab til holdets spillere. Det har af samme grund været udfordrende, spændende og specielt at arbejde efter den metodiske tilgang *making the familiar strange*, da denne forvridning af mit perspektiv har fået mig til at se på mit vante miljø helt anderledes.

Jeg analyserer i artiklen lydoptagede data fra interaktioner i omklædningsrummet mellem spillere inden kampstart. Analyserne understøttes af et interview, som jeg har foretaget af én udvalgt person, da denne person fylder meget på holdet.

Mine feltobservationer er foretaget over fire gange under omklædningsseancen inden kampstart. Dog har jeg kun lydoptagelser fra tre gange, da en bragende Soundboks gjorde, at jeg den ene gang opgav. Jeg valgte ikke at afbryde Soundboksen og minde deltagerne om mit projekt, da jeg hellere ville gå på kompromis med min lydoptagelse end med autenticiteten af stemningen og den igangværende samtale.

Baggrundsinformation

Det er et lukket hold bestående af 15 faste spillere, der alle enten var med til at starte holdet eller senere er blevet lukket ind ved allerede at have en tilknytning til holdets spillere. I starten var holdet åbent, hvilket betød, at det var et krav fra klubbens side, at alle kunne spille med. Men de, som kom

udefra, blev ikke længe, da det allerede eksisterende kammeratskab byggede på meget mere end at være et fodboldhold. Det var altså svært som udefrakommende at indtræde i fællesskabet. En enkelt spiller er 29, resten i alderen 22 til 25 år.

I forhold til trænerrollen benyttes der en utraditionel praksis. I stedet for én træner, samt eventuelt en assistenttræner, der står for træning og taktik, er trænerrollen delt mellem tre af holdets kernespillere, der sammen har ansvaret. I mine analyser finder jeg ud af, at netop denne løsning er med til at skabe spændinger mellem holdkammeraterne. Jeg finder også ud af, at der faktisk er en stor variation i forløbet op til kampstart. Lydoptagelserne er nemlig, imod mine forventninger, vidt forskellige.

Som en naturlig begrænsning har jeg valgt kun at fokusere på omklædningsrummet for en mere målrettet dataindsamling.

Billede 1

Billede 1 viser det faste omklædningsrum, som benyttes, når der spilles på hjemmebane. Uden badet er lokalet ikke meget større end 20 kvadratmeter. Dette bidrager til en intim atmosfære, da man på bænkerne sidder tæt, og det er nærmest umuligt at undgå kropskontakt, når man bevæger sig. Derudover er der en unik subtil aroma i omklædningsrummet. Om aromaen skyldes en langvarige eksponering for surt tekstil, der har implementeret sig ind i bænkenes træ, er ikke til at sige.

Ét af rummets primære semiotiske træk er, at farven blå går igen. Knagerækkerne, knagestativet og endda døren er malet i farven blå. Det er spillertøjet også. Det skyldes, at klubben har blå som officiel temafarve. Holdet viser derved sit tilhørsforhold til klubben.

Fremgangsmåde og overvejelser

For mest muligt brugbare lyddata placerede jeg mikrofonen i midten af omklædningsrummet på en knagerække. Inden optagelse var jeg i tvivl om, hvorvidt jeg skulle "skjule" mikrofonen ved fx at optage på telefonen i håb om, at den fyldte mindre i lokalet for derved at opnå højere grad af autenticitet. Med det fokus jeg har på selve omklædningen som rum, frygtede jeg, at en stor mikrofon ville påvirke den dynamik og atmosfære, jeg ville undersøge. Det viste sig dog ikke at være et stort problem. Min oplevelse var, at mine holdkammerater ikke ændrede adfærd i forhold til hvordan de normalt er - ud over et par kommentarer, da de første gang trådte ind i lokalet og fik øje på mikrofonen.

En anden overvejelse var i relation til min egen tilstedeværelse og rolle i gruppen. Spørgsmålet var, hvor meget jeg selv skulle engagere mig under forløbet i omklædningen. Almindeligvis er jeg som fast spiller en aktiv del af interaktionerne, men jeg havde selv svært ved at ignorere mikrofonen, og det betød, at jeg selv konstant var opmærksom på ikke at fremstå kunstig. På den anden side ville det være usædvanligt, hvis jeg slet ikke talte. Løsningen var, at jeg svarede og deltog i interaktioner, når hold-

kammeraterne henvendte sig til mig. I disse øjeblikke glemte jeg fuldstændig mikrofonen.

Jeg kunne have undgået overvejelserne om hvorledes, at jeg selv skulle deltage i interaktioner, hvis jeg havde undersøgt et fremmed fodboldhold, hvor jeg kun ville være der i en forskerrolle. Men det at være en fast del af holdet og have den baggrundsinformation, som jeg har, er en stor fordel, da jeg selv besidder meget insiderviden om holdet.

Alle deltagerne er tildelt falske navne for at sikre dem anonymitet.

Mit interview blev foretaget umiddelbart efter omklædningsseancen og omfattede både planlagte og improviserede spørgsmål, der berører det at være holdleder. Citaterne fra det semistrukturerede interview skal primært understøtte de analytiske pointer i analyseeksemplerne.

ANALYSE

Interaktionerne i omklædningsrummet

Det kan diskuteres, om omklædningsrummet skaber rammerne for *frontstage*- eller *backstage*-interaktion. Da interaktionerne foregår i en offentlig sfære med forholdsvis mange mennesker, og der er forventninger til, at man orienterer sig mod at vise en adfærd, der overholder de sociale normer, er der godt belæg for, at der er tale om *frontstage*. Fx er der på holdet specifikke regler for, hvordan etiketten i omklædningen overholdes: man må ikke tisse i badet, sidde i bar numse, tage underbukser af før strømper eller bruge telefon under taktikmøde. Til at håndhæve reglerne er der en bødekasseformand, der noterer eventuelle normbrud.

Samtidig er det ikke alle interaktioner i omklædningsrummet, der foregår *frontstage*. Der er øjeblikke, hvor individerne virker mere afslappede og mindre opmærksomme på selvfremsstilling. Jeg vil påstå, at disse *backstage*-

interaktioner formentlig er endnu hyppigere i dette fællesskab, da det er grundlagt på venskabsrelationer, hvor man er mere tilbøjelig til at indtræde i interaktionerne med en mere afslappet tilgang.

På kampdag møder én eller flere af holdlederne op som nogle af de første. Som holdleder Rasmus formulerer det, kan de kan nemlig godt se en mening med at "preppe" lokalet inden de øvrige spillere kommer:

Interviewudrag 1: Interviewer (Int), holdleder Rasmus (R). (Store bogstaver understreger talers stigende toneleje)

1 Int: jeg så spillertrøjerne var hængt
2 op i nummereret rækkefølge i dag
3 (.) hvordan kan det være at (.)
4 i lige tager jer tid til det
5 R: Altså vi har faktisk snakket om
6 i BESTYRELSEN (.) om at (0.2)
7 om måder på at vi som(.) at vi
8 som holdledere faktisk viser vi
9 er seriøse med hele holdet (.)
10 så det er faktisk dybt seriøst
11 (.) når vi lige prepper op til
12 drengene
13 Int: {mhm}
14 R: så tænker vi (.) eller håber(.)
15 at det smitter af på hele holdet
16 (.) så de faktisk også tager det seriøst
17
18 Int: det vel også derfor i har fået
19 fat i den store taktiklavle dér
20 R: ja præcis

Som det kan ses i uddrag 1 fra mit interview med en af holdets ledere, er selve lokalet og dets udtryk en prioritet blandt holdets ledere. De er opmærksomme på at skabe en atmosfære, der udstråler seriøsitet. Det gøres fx ved at hænge spillertrøjerne op i rækkefølge, før spillerne kommer. Dette betyder både, at spillerne tildeles faste pladser, og at de træder ind i et lokale, hvor deres egen spillertrøje er med til at personliggøre det. For den enkelte spiller er denne handling med til at skabe en fornemmelse af tilhørsforhold, som gavner hele holdet ved, at spilleren føler ansvar i kraft af sin position.

I interviewet nævner jeg taktiktavlen. Taktiktavlen er en stor hvid magnetisk tavle med henholdsvis røde og blå magneter, der symboliserer holdets spillere og spillerne fra modstanderholdet. Det ved man imidlertid kun, hvis man er en del af klubben. Taktiktavlen er altså ikke bare en almindelig tavle, hvis betydning kan forstås isoleret. Man er nødt til at have kendskab til den større kulturelle kontekst, den er del af, før man kan forstå dens betydning.

Når tavlen er i lokalet, er den placeret i centrum. Den tages dog kun frem, når den skal bruges – og så viser den spillerne, at det er tid til at være seriøse. Holdlederne veksler mellem et par forskellige startformationer, som for nogle enkelte spillere afgør, om de starter med at spille eller ej. Det vil sige, at når fx magneterne er placeret i formationen: 4-4-2, går det op for dem på vippen til at være udskifttere, om de starter inde eller ej. Formationen afgør nemlig den enkeltes spillers funktion på banen. Allerede inden holdlederne har sagt noget, fremkalder tavlen en reaktion. De fleste på holdet har en holdning til, hvilken af formationerne der er bedst. Sidst da formationen 3-4-3 blev formet på tavlen, igangsatte det en vældig debat i lokalet, inden holdlederne overhovedet havde præsenteret den. For det betød nemlig, at der kun ville være tre forsvarsspillere i stedet for fire.

Taktiktavlen fylder altså meget i rummet, når man ser på opmærksomheden, den tiltrækker.

Holdlederne kan bruge omklædningsrummet og deres faste genstande til at skabe en struktur for forløbet inden kampstart. Men selve stemningen og atmosfæren er ikke kun i deres hænder. Man kan sige, at lokalet nærmest "bygges" på ny, hver gang holdet indtræder i det, da flere væsentlige genstande i rummet er genstande, som nogen skal sørge for at medtage hver gang. Dette gælder fx: taktiktavlen, spillertøjet, lægetasken og boldene, der alle er nogenlunde faste dele af oplevelsen i omklædningen. Derudover er der uforudsigelige genstande og variable, der kan være med til at opbygge lokaleoplevelsen – som fx da en holdkammerat medbragte sin Soundboks, hvilket fuldstændigt ændrede atmosfæren.

Holdet som praksisfælleskab

På dette fodboldhold indgår der elementer af både *Gemeinschaft* og *Gesellschaft*. Da man som venner i sin tid startede holdet ved at samles om en fælles interesse, er der tale om en *Gemeinschaft-situation*. Det vil sige at relationerne var af personlig karakter, og der var et socialt fællesskab, som rakte ud over interessen for fodbold. Sådant forholdet det sig stadig. Men efter at holdet som fast enhed begynder at tage form, begynder der at komme træk fra *Gesellschaft*. Der opstår et behov for struktur, som fx afspejles i faste træningsdage, fastlagte kampe og et træner-team. Dette gør relationerne mere formelle, da spillernes roller og ansvar bliver mere definerede.

Da der kommer kamp om pladserne, i takt med at seriøsiteten stiger, er der et øget fokus fra spillerne på egne præstationer, som betyder, at der opstår mere individualisme i gruppen – den enkelte prioriterer sin egen indsats.

På holdet kan man have forhåbninger om, at *Gemeinschaft* og *Gesellschaft* optimalt set vil supplere hinanden, så det styrker samarbejdet i hold-fællesskabet. De tætte relationer - jf. *Gemeinschaft-aspektet* - kan gavne det fælles arbejde

Eksempel 1 viser et uddrag fra en interaktion mellem nogle af de første fremmødte spillere:

Eksempel 1

Yakub (Y), Jonathan (J), Markus (M), holdleder Karl (K).

1 Y: Hvad så boys er vi klar i dag eller
2 hvad
3 J: ja tak (.) mangler bare at have
4 tømmerbobs (0.3)
5 M: det (.) det faktisk rigtigt (.) man
6 spiller altid bedst med tømmerdennis
7 (.) så er man bare iskold
8 K: det er det vildeste jeg har hørt det
9 der (0.3) i har forhåbentlig spist
10 pasta i går så I er klar til at løbe
11 en hel kamp
12 J: selvfølgelig coach (.) og i seng
13 21:30 selvfølgelig (0.5) ej vil sige
14 du heldig at fange os på en onsdag
15 K: det har fandeme aldrig holdt jer
16 tilbage før
17 ((latter fra flere i lokalet))

I uddraget bliver der på sarkastisk vis lavet sjov med, at der inden kampdag er strenge sengetider, og at man ikke indtager alkohol. Det kan ses, når Jonathan bygger videre på holdleder Karls bemærkning om, at man spiser pasta inden kampdag, ved at sige, at man selvfølgelig også går i seng 21:30. Dette er sjovt og sarkastisk, da alle i rumme godt ved, at faste sengetider ikke er en del af normen på holdet. Men på den anden side positionerer Karl sig som holdleder ved at udtrykke sit ønske om, at spillerne tager holdet mere seriøst.

Ved hjælp af Wengers tre aspekter kan situationen i eksemplet undersøges nærmere:

Gensidigt engagement: Som sagt er det gensidige engagement vigtigt i fællesskabet, da det at vise hinanden en engageret adfærd er med til at bekræfte den fælles motivation. Selvom tonen i uddraget ikke er alvorlig, er det

alligevel tydeligt, at der er forskellige forventninger til, hvor meget hensyn man tager, når der skal spilles kamp dagen efter. Karl påtager sig rollen som holdleder i interaktionen og viser utilfredshed med, at de andre kan finde på have tømmermænd på kampdagen. Når ikke alle i gruppen viser samme dedikation i forhold til at nå det fælles mål, ser forpligtelsen ikke ud til at være lige stor. Der er altså ikke 'gensidighed'. Det kan være til stor frustration for de mere dedikerede, have en negativ effekt på gruppedynamikken og i sidste ende gå udover både resultater og relationer. Der kan internt opstå tvivl om, hvorvidt at spillerne arbejder mod samme.

Når engagementet er ulige, kan det påvirke *fælles virksomhed* negativt. Man kan ud fra eksemplet endda sætte spørgsmålstejn ved, om alle på holdet faktisk arbejder mod det samme. Holdledernes førsteprioritet er, at holdet rykker op, hvor andre tilsyneladende har samværet som det vigtigste mål. Spillerne bliver imidlertid ofte mindet om det fælles mål – nok for at holdet ikke skal tabe fokus. Fx står det på holdets Instagram-profil, at oprykning er en målsætning. Det bliver ofte også italesat, at en af holdlederne har indgået en aftale med en potentiel sponsor af udstyr og spillertøj, hvis holdet vinder puljen.

Det fælles repertoire kommer til udtryk i uddraget som særligt sprogbrug. Her ser vi det i "tømmerbobs" og "tømmerdennis", der begge er slang for tømmermænd. Især "tømmerdennis" er et af de meget interne slangudtryk, som kan spores tilbage til en periode, hvor der blevet lavet sjov med en bestemt karseklippet stereotypi, som ikke sjældent blev kaldt Dennis. Dette udviklede sig til, at det var sjovt lave sammensætninger med "Dennis". Tømmerdennis" er det eneste Dennis-ord, som er hængt ved.

Når Markus vælger at trække på sine sproglige ressourcer ved at sige "tømmerdennis", deltager han i en *registergørelse-proces* ved at tilpasse sit sprog til *fællesskabets register*. Brugen af ordet bidrager i dette tilfælde til en humoristisk atmosfære på grund af sin meget uformelle

karakter og styrker tilhørsforholdet spillerne imellem og spillernes identifikation med gruppen som helhed.

Holdlederrollen

Det er ikke tilfældigt, at Rasmus, Simon og Karl er holdledere. Ved hjælp af Bourdieus kapitalformer vil jeg i følgende afsnit uddybe dette (Bourdieu, 1986). Efterfølgende vil jeg undersøge, hvad lederrollen indebærer, og hvilke udfordringer der kan opstå, når man både har rollerne 'leder' og 'ven'.

Rasmus var initiativtager til holdet. Han har en fortid i fodboldklubben som børne- og ungdomstræner og havde derfor kontakter, så han nemt kunne skaffe træningstider og udstyr. Adgangen til disse ressourcer skyldes en god *social kapital*, som altså muliggjorde, at man i sin tid kunne skabe et nyt fodboldhold. Rasmus virker som selvskrevet til lederrollen, og er desuden meget vellidt blandt holdets spillere. Det har derudover gavnet den *symbolske kapital*, og givet en vis anerkendelse fra hans vennegruppe, at have skabt nye rammer, hvor venskabet kan dyrkes.

Simon er anfører. Han er holdets bedste spiller og har en stor *symbolsk kapital*, i og med at han samtidig er tidligere divisionsspiller. Hans *kulturelle kapital* spiller en væsentlig rolle. Han står oftest for taktikmøderne, da han kan skabe en stemning, der får spillerne til at føle sig som professionelle, som når han med sin høje intensitet uddelegerer opgaver til spillerne, der skal udføres inde på banen. Det kan han på baggrund af sin store erfaring, fra da han selv spillede på højt niveau. Inden for fodboldfeltet besidder han altså den største *kulturelle kapital*.

Karl, som vi mødte i eksempel 1, er den tredje holdleder. Han er også meget vellidt, og det er nøglen til hans indflydelse. Derudover kan det også have en betydning for hierarkiet, at han med sine 29 år er holdets ældste spiller. Sluttelig er han storebror til en anden spiller fra holdet, og han har kendt de fleste af spillerne, siden de var børn. Det giver også en vis pondus, som det kommer til udtryk i

eksempel 2. Dette kan oversættes til, at Karl besidder en stærk *social kapital*.

Eksempel 2 starter som en interaktion mellem nogle af holdets spillere, der i gang med at klæde om. De snakker om, hvad der kan være blevet af Mathias, der er en fælles kammerat, som hverken er dukket op til kamp eller træning den sidste tid. De når lige at komme frem til, at han må have ondt i knæet, efter en gammel episode på Roskilde festival, inden holdleder Simon afbryder for at præsentere taktik.

Eksempel 2

Jonathan (J), Peter (P), Amin (A), holdleder Simon (S).

1 J: hallo kommer Mathias egentlig mere
2 (.) fandeme lang tid siden man har
3 hørt fra ham
4 P: ja hvad fanden laver manden
5 egentlig
6 A: jeg snakkede (.) jeg snakkede med
7 ham da vi var hos Amandas (.) øhm der
8 sagde han det var hans knæ som der
9 blev ved at gå i stykker
10 ((roder med noget i tasken))
11 (0.4) så tror bare ikke han mag-
12 ter(...)
13 P: EJ (.) det er vel ikke stadig der
14 efter Marcus flækkede ham på ros
15 A: JOV (.) jov det er fra der {hvor}
16 S: {OKAY BOYS} (0.3) okay hør lige
17 efter(...)
18 vi tager den lige (.) vi har Jona-
19 than på backen (peger på taktik-
20 tavlen)
21 (K opremser alle i startopstillin-
22 gen)
23 det er fucking vigtigt i dag gut-
24 ter (.) at vi lige er klar fra
25 start og så at VI MENER DET NU
26 (alle klapper og hujer)

Eksemplet er interessant, da der kan ses en tydelig transformation, hvor samtalen bevæger sig fra at være mellem venner, til at deltagerne indtræder i rollerne som holdkammerater.

Kort tid før sin præsentation af taktikken har Simon deltaget på kammeratligt plan og både grinet og snakket med holdkammeraterne om ting, der ikke har med fodbold at gøre. Men da dommerens startfløjt nærmer sig, bevæger Simon sig uproblematisk fra at være 'ven' til at være 'holdleder'. Det ses fx i linje 16, hvor han beder om de andres opmærksomhed ved at hæve stemmen. Når Simon præsenterer taktikken og taler ud fra en holdlederrolle, forekommer der ingen afbrydelser.

Simon øger intensiteten i omklædningsrummets atmosfære ved at afslutte sin præsentation med at råbe: "VI MENER DET NU" (linje 18). Dette responderer holdets øvrige spillere på ved også at råbe og klappe for at gejle hinanden op. Nu skal der ydes en fælles indsats. Det er vigtigt, at man som hold står sammen, og alle yder deres ypperste. Det kan observeres gennem responsen, som Simon modtager, at han lykkes med at optræde i holdlederrollen

Næste eksempel viser, hvad der kan ske, når det ikke lykkes for en holdleder at leve op til sin rolle. Det stammer fra en kampdag, hvor den faste målmand var sygemeldt. Det medførte tvivl om, hvem som skulle være målmand, da alle de tilstedeværende spillere ser sig selv som markspillere. Det skabte diskussioner om, hvem der var fritaget fra denne post, og hvem man kunne undvære på deres normale plads.

Eksempel 3

Yakup (Y), Jonathan (J), Markus (M), holdleder Rasmus (R).

```
1 Y: hallo så må vi lave randomizer
2 R: ærligt ja (.) Men... (...)
3 M: ej Rasmus så må du lige (.) lige step
4     op og fucking lige vælge hvem der står
5     (.) altså (0.3) JAMEN ER DU IKK HOLD-
6     LEDEREN (...)
```

7 J: hvorfor ikke bare tage en fra bænken
8 jo
9 R: lad os (.) nu venter vi lige og ser
10 hvad Frederik siger når han kommer
11 (0.4) for hvis han tager den er det
12 bare det
13 Y: Ja (.) velkommen til Frederik (.) du
14 tager bare målet jo

Eksempel 3 er et eksempel på, hvornår det ikke lykkes for en holdleder at leve op til spillernes forventninger til, hvordan man er i holdlederrollen.

Rasmus er den eneste tilstedeværende holdleder. Da diskussionen, om hvem der skal stå på mål, har varet et godt stykke tid, udbryder Markus bandende, at Rasmus skal træde i karakter og tage ansvar. Markus spørger retorisk, om ikke Rasmus er holdlederen (linje 4-6). Man kan forstå Rasmus' håndtering af situationen, som at han ikke vil træde nogen over tæerne. Han har svært ved at tage en beslutning. Han foreslår at vente på Frederik, der kommer udefra for at hjælpe pga. mangel på spillere – måske vil Frederik gerne stå på mål. Det tror Yakup ikke. Derfor opstiller han scenariet, hvor den intetanende Frederik får at vide, at han skal stå på mål.

Rasmus' reaktion indikerer en indre rollekonflikt. Han kan ikke finde en *line* i situationen. Man kan se det som om, at han ikke indtager lederrollen, selvom det faktisk er en forventning, der i fællesskabet stilles til ham. Det viser sig tydeligt i, hvordan Yakup og Markus taler til ham. Ofte er manglende engagement forklaringen på, at man svigter. I dette tilfælde virker det dog som om, at Rasmus er uvant med situationen. Det gør det heller ikke nemmere, at han konfronteres med, at han handler utilstrækkeligt.

Rasmus fik da også konsekvensen af situationen at mærke, da han endte med selv at tage en halvleg som målmand.

KONKLUSION

Denne undersøgelse har bidraget til en større forståelse for den proces, der finder sted, når personerne i et fællesskab bygget på venskaber sætter sig for at opnå et mål som en samlet enhed.

Undersøgelsen viser også, at medlemmerne af fodboldholdet indtræder i forskellige roller, når de indtræder i omklædningsrummet som en del af holdet, og at disse roller er tæt knyttet til deres sprogbrug.

Nogle medlemmers sprogbrug viser en naturlig tendens til at indtage dominerende roller, når der anvendes bestemte sprogstrukturer og kommunikationsmønstre til at tage lederskab, hvor andres sprogbrug afspejler en mere usikker og tilbageholdene adfærd. Dette viser, at sprogbrug og rolleindtræden på holdet er tæt sammenkoblet og varierer betydeligt fra individ til individ.

Hvis undersøgelsen kan sige noget generelt om sprogbrugen i holdsport, er det, at sproget bruges til langt mere end at formidle taktik og regler. Det handler i høj grad også om at etablere og opretholde sociale dynamikker og hierarkier internt på holdet.

Jeg har dermed vist, at det ikke er en simpel proces at bygge professionelle bånd mellem allerede emotionelt tætforbundne individer. Det kræver god kommunikation og klare retningslinjer, hvis man ønsker at forebygge interne stridigheder, skabe et inkluderende miljø og samtidig opnå gode resultater.

LITTERATUR

Agha, A. (2007). *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. I J. G. Richardsen, Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education (s. 280-291). Westport: Greenwood Press.

Daugaard, L. M. (2017). 'The total linguistic fact' - at tænke sprog i 3D. Web: 28/9 2023 på:

<https://videnomlaesning.dk/viden-og-vaerktoejer/forskerklummen/2017/the-total-linguistic-fact-at-taenke-sprog-i-3d/>

Geertz, C. (1973). Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture. I The Interpretation of Cultures (s. 3-33). New York: Basic Books.

Goffman, E. (1956). The Presentation of Self in Everyday Life. Edingburgh: University of Edingburgh.

Goffman, E. (1979). Footing. I Semiotica, V 25 (s. 1-30).

Hansen, S. J. (2017). SG Mojn København.

Tönnies, F. (1887). Community and Society . Leipzig.

Wenger, E. (2004). Praksisfælleskaber. København: Hans Reitzels Forlag.

SPROGBRUG PÅ GRISEFARMEN
- EN SPROGLIG ETNOGRAFISK UNDERSØGELSE AF EN
FLERSPROGET ARBEJDSPLADS

Louise Strøm Borlund & Clara Helholm Zeevi

INDLEDNING

“Julekalender-engelsk er fællessprog på landbrug: - Det vigtigste er, at vi forstår hinanden” - sådan lyder titlen på TV Midtvests artikel om en grisefarm lidt uden for Struer (TV Midt-vest, 10. maj 2023). Her har medarbejderne en anderledes måde at kommunikere på; de anvender nemlig et fællessprog, hvor dansk og engelsk kombineres. Over halvdelen af de ansatte har ikke dansk som modersmål - og taler generelt ikke sproget. Det er derfor engelsk, der hovedsageligt bliver anvendt til kommunikation på arbejdspladsen. Men danske ord og fagtermer har dog også fundet plads i det fælles repertoire.

En undersøgelse fra Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering lavet i 2022 viser, at hver ottende lønmodtager med fuldtidsarbejde på det danske arbejdsmarked er udlænding, og at udlændinge udgør 38 procent af alle fuldtidsbeskæftigede i landbruget (Østergaard, 2022). Dette skaber grobund for et sprogligt miljø, der på mange måder udfordrer de normer for sprogbrug, der generelt hersker i samfundet.

Vi blev straks fascinerede af måden, sproget anvendes på på grisefarmen, og i særlig grad det at de mødes i et fælles sprogligt repertoire, der gør arbejdsdagen lettere, men som hverken er ‘rigtigt’ dansk eller ‘rigtigt’ engelsk. Det er også interessant, at det får opmærksomhed - både fra et medie som TV Midtvest og studerende som os - at sproget bliver brugt på den måde. Det er i sig selv et udsagn om, at normen

for 'korrekt' anvendelse af sproget er præget af etsprogethed. Denne norm gøres der op med på grisefarmen. Her er det ikke vigtigt at tale 'korrekt' eller følge sproglige regler, men derimod at forstå hinanden og få arbejdet udført så effektivt som muligt - uanset hvilke sproglige ressourcer dette måtte kræve. Det er altså en helt anden sprognorm, medarbejderne på grisefarmen orienterer sig imod, selvom de er bevidste om den dominerende etsprogede norm.

Vi vil undersøge kommunikationen i det, vi kalder et flersproget miljø med udgangspunkt i grisefarmen i Struer. Vi vil undersøge, hvordan normen for etsprogethed bliver udfordret i praksis på en arbejdsplads, hvor medarbejdere med forskellige sproglige ressourcer og baggrunde mødes, og hvordan det bidrager til, at de får en arbejdsdag til at fungere og kommer i mål med opgaverne.

Til at analysere vores indsamlede data fra grisefarmen i Struer vil vi anvende teori, som kan hjælpe os til at undersøge, hvilke sprognormer (Jørgensen et al., 2011) som dominerer på den flersprogede arbejdsplads. Vi vil endvidere fokusere på medarbejdernes fælles sproglige register, analyseret ud fra Aghas teori om registergørelse (Agha, 2007), og hvordan dette register kommer i anvendelse i hverdagskommunikationen på arbejdspladsen. Desuden vil vi anvende Blommaerts identitetsteori (Blommaert, 2005) til at undersøge, hvordan medarbejderne positionerer sig selv i forhold til hinanden og andre gennem sprogideologier og sprogbrug.

TEORI

Sprognormer for et- og flersprogethed

I artiklen "Polylanguaging in Superdiversity" (Jørgensen et al., 2011) udfordres den udbredte holdning om, at sprog kan afgrænses til relativt lukkede størrelser med en række

grammatiske, syntaktiske og morfologiske regler. Der skelnes der mellem "language" og "languages" (Jørgensen et al., 2011, s. 23). Her forstås "language" som sproglige ressourcer, mennesker anvender, når de kommunikerer med hinanden. "Languages" refererer til de afgrænsede, tællelige sprog som f.eks. nationalsprog som dansk og engelsk. Disse sprog anskues som sociokulturelle konstruktioner snarere end naturgivne enheder (Jørgensen et al., 2011, s. 27). Forfatterne argumenterer for, at dette syn på sprog som afgrænsede størrelser ikke er tilstrækkeligt, når man ønsker at undersøge sprog som praksis i samfundet. Det illustreres med analyser af sproglige interaktioner fra samfund og miljøer (Jørgensen et al., 2011, s. 23), der er præget af stor sproglig og kulturel diversitet.

Der bliver i artiklen lagt vægt på, at sprogbrugere gør brug af de sproglige træk, de nu har til rådighed, og dette uanset om de så bryder med sprognormer, der bygger på et ideal om sproglig "renhed" (linguistic purity) (Jørgensen et al., 2011, s. 32). "Renhed" dækker både over, at sprogbrugerne kun anvender træk fra et og samme sprog, og at sprogbrugerne undgår at gøre brug af træk, der anses som ukorrekte eller upassende. Det er også en pointe, at sprogbrugere generelt kender til og er opmærksomme på, hvad idealerne for "rent" sprog er, men at de alligevel kan vælge ikke at leve op til dem (Jørgensen et al., 2011, s. 32).

Disse forskelle på sproglige praksisser kan også udtrykkes på normniveau. Jørgensen et al. beskriver her to normer: etsprogethedsnormen og polysprogningsnormen (Jørgensen et al., 2011, s. 33–34).

Ifølge normen for etsprogethed bør sprog tales "rent", dvs. uden at blive blandet med andre sprog. Her er der altså en opfattelse af sprog som afgrænsede størrelser, hvor sprogbrugeren forventes at tale et sprog ad gangen. Det er også en norm, der dominerer samfundet gennem skolesystemet og andre magtfulde institutioner.

Men hvad hvis sprogbrugere vælger *ikke* at orientere sig mod normen for etsprogethed, og altså *ikke* begrænser sig til

at anvende et sprog ad gangen? Denne type adfærd er beskrevet i normen for polysprognings:

“Language users employ whatever linguistic features are at their disposal to achieve their communicative aims as best they can, regardless of how well they know the involved languages; this entails that the language users may know - and use - the fact that some of the features are perceived by some speakers as not belonging together.” (Jørgensen et al., 2011, s. 34).

Polysprogningsnormen prioriterer det kommunikative mål med at interagere. Det vigtige er, at budskabet bliver forstået. Budskabet kan formidles gennem de sproglige træk, hver sprogbruger har til rådighed, uafhængigt af hvilke sprog man så må trække på, og hvor godt ens kendskab til disse sprog er.

“Getting the business done” er et godt eksempel på polysprogningsnormen. Pennycook og Otsuji skriver om dette ifm. et eksempel fra et flersproget madmarked:

“While language is crucial for Talib and Muhibb in getting their business done, they are not ‘language workers’ in the sense that language is a central tool of their trade (unlike, say, call centre workers, translators, teachers, lawyers). Language is important to them in their constant transactions but so too is the price of parsley. This is a place where stuff gets done, where the quality and price of the onions convinces a buyer; (...)” (Pennycook & Otsuji, 2015b, s. 3).

Pennycook og Otsuji pointerer, at sproget spiller en central rolle for at få praktiske opgaver udført. På arbejdspladser som markedspladsen, eller i vores tilfælde en grisefarm, har det praktiske den største værdi for de ansatte. Sproget bliver

dermed primært et redskab, for at få dette arbejde udført. Svarende til normen om polysprogning er det mindre vigtigt, om der indgår træk fra det ene eller det andet sprog.

Registergørelse

I teorien om registergørelse (Agha, 2007) skal sproglige registre forstås som kulturelle og sociale muligheder for handlinger. Register opstår, når klynger af sproglige træk knyttes sammen med eksempelvis forskellige individer, sociale aktiviteter og normer for sprogbrug. Agha inddeler registre i tre aspekter: 1) repertoire, 2) ytringer og 3) sociohistoriske processer (Agha, 2007, s. 147-148; vores oversættelse). Repertoiret er de træk, der indgår i måden at tale på. De inkluderer blandt andet ord, prosodi, sætningsstrukturer mm. Ser man på ytringer, er fokus på den konkrete anvendelse af de sproglige træk i interaktion. Her indgår en særlig type eksplicite metasproglige kommentarer - altså når sprog og registre italesættes af sprogbrugere. De sociohistoriske processer drejer sig om, at sproglige registre er opstået over tid, og at det er sket blandt grupper af mennesker, som har reflekteret over og reageret på disse. Alle tre aspekter er ifølge Agha nødvendige i redegørelsen for registergørelse. Selvom man kan genkende bestemte registre, er det ikke nødvendigvis det samme som, at man behersker dem. Beherskelse af bestemte registre giver desuden adgang til forskellige grupper. Et eksempel kunne være en arbejdsplads, hvor særlige fagtermer indgår i registret, og hvor det er nødvendigt at kende til registrets repertoire for at være en del af arbejdspladsen og udføre arbejdet. Register skaber og afspejler dermed arbejdspladsen (Agha, 2007, s. 146). Sprogbrugere bliver indført i registre gennem socialisering, og det tager tid at mestre et register. Det er også en pointe hos Agha (Agha, 2007, s. 146).

Blommaerts identitetsteori

I kapitlet "Identity" (Blommaert, 2005) giver Jan Blommaert sit bud på, hvordan man kan forstå identitet ud fra et sprogligt etnografisk perspektiv. To af hovedpointerne i teksten lyder, at 1) identitet ikke er noget man har, men noget man gør, og at 2) identitet konstrueres via semiotiske ressourcer (Blommaert, 2005, s. 205, 207). Dette vil sige, at identitet er noget, man udfører. Semiotiske ressourcer kan være alt muligt, der skaber betydning, herunder sprog.

For at en identitet kan blive etableret, skal den genkendes af andre. Det er en vigtig pointe, at man ikke bare konstruerer eller "gør" sine egne identiteter; man tilskriver dem også til andre (Blommaert, 2005, s. 205). I forbindelse med dette påpeger Blommaert, at der kan ske en fremmedgørelse af andre, når vi tilskriver dem identiteter; det kalder han "othering" (Blommaert, 2005, s. 205). Dette sker med udgangspunkt i en opfattelse af ens egen gruppe som central og fører nemt til en os-dem-opfattelse. En anden pointe i Blommaerts teori om identitet er, at det ikke er alle, der har adgang til samme identitetsskabende ressourcer i forhold til at positionere sig selv (Blommaert, 2005, s. 207). Dette svarer til Aghas pointe om, at ikke alle har adgang til de samme registre (Agha, 2007, s. 146).

METODE OG DATA

Gennem sproglig etnografi ønsker vi at undersøge sprogets rolle i menneskers levede liv. Som Rampton et al. citerer Hymes for: "to explain the meaning of language in human life... and not in the abstract, not in the superficial phrases one may encounter in essays and textbooks, but in the concrete, in actual human lives" (Rampton et al., 2015, s. 24). Vi undersøger en arbejdsplads, som er udgangspunktet for en lille gruppe menneskers hverdag. Vi har indsamlet data fra en

typisk arbejdsdag og derigennem fået et lille indblik i denne gruppe menneskers levede liv.

Vi har gennem feltarbejde indsamlet data på en grisefarm nær Struer. Vores metoder for dataindsamling består primært af interviews med de ansatte på gården, lydoptagelse af deres morgenmøde, feltnoter samt screenshots af noter udvekslet mellem de ansatte på telefon. Desuden indgår TV Midtvests artikel "Julekalender-engelsk er fælles-sprog på landbrug: - Det vigtigste er, at vi forstår hinanden" i vores datasæt.

Medarbejderne udgøres af tre mænd og en kvinde, hvoriblandt to er ledere. Den mandlige leder ejer også gården, og den kvindelige leder har ansvaret for grisene og staldene. Udgangspunktet for vores dataindsamling var personalegruppens ugentlige morgenmøde. Her havde vi placeret to diktafoner på spisebordet, deltagerne var samlet omkring. Kl. 9 ankom de tre medarbejdere for at spise morgenmad og holde møde hjemme hos den mandlige leder. Vi hilste kort på dem og introducerede os som studerende ved Københavns Universitet, lagde vores optagere på bordet, hvorefter vi gik ind i en tilstødende stue, hvor vi satte os, så de ikke kunne se os. Dette gjorde vi i et forsøg på at være 'en flue på væggen', selvom vi var opmærksomme på, at dette er svært at efterleve i praksis, når man udfører feltarbejde (se også Heller et al., 2017, s. 78).

De fire kolleger satte sig efterfølgende rundt om bordet på deres relativt faste pladser for at spise morgenmad og holde deres møde. Vi kunne høre, hvad de sagde og tog løbende feltnoter. Da mødet var færdigt, interviewede vi den mandlige og den kvindelige leder samt en ansat hver for sig. Både inden og efter morgenmødet og interviewene talte vi med den mandlige leder. Disse samtaler optog vi ikke, da vi ønskede frie og uformelle samtaler, men de bidrager til vores forståelse for livet og arbejdsgangen på gården og indgår i vores feltarbejde som observationer (Heller et al., 2017, s. 77-78).

Vi har optaget fri interaktion, da vi ønsker at have et realistisk indblik i hverdagen for vores deltagere. Vi ønsker at undersøge et stykke af virkeligheden på en flersproget arbejdsplads, og denne metode gav os bedst adgang til dette hverdagsbillede. Her kunne vi observere medarbejdernes sprog brugt i praksis. Som supplement har vi fået adgang til digitale noter, som fungerer som liste over arbejdsopgaver, der skal udføres. I hverdagen bliver disse sendt fra den mandlige leder til de ansatte som instruktion. Vi har modtaget disse noter i form af skærbilleder.

Vi har valgt også at interviewe medarbejderne for at indgå i en metasproglig dialog med deltagerne og få deres refleksioner over egen sprogbrug på arbejdspladsen. Vi har i vores interviewspørgsmål stillet spørgsmål til deltagerens hverdag på arbejdspladsen, om hvordan de selv opfatter deres kommunikation, og hvad god og vellykket kommunikation er i deres øjne. Vi har forsøgt at stille åbne spørgsmål, så deltagerne fik mulighed for at dele personlige opfattelser og oplevelser af sproget, og herunder flersprogethed, på arbejdspladsen. Alle deltagere har afgivet samtykke.

Vi vil analysere data ved at anvende den tidligere introducerede teori. Vi vil anvende teorien om normerne for etsprogethed og polysprogning samt anvende Blommaerts identitetsbegreb for derigennem at undersøge, hvilke sprogideologier grisefarmens ansatte har og efterlever, og hvad det betyder for deres opfattelser af sig selv og hinanden. Vi vil anvende teorien om registergørelse med henblik på at undersøge form, struktur og sprogbrug hos medarbejdergruppen på grisefarmen.

ANALYSE

I følgende analyse vil vi tage udgangspunkt i vores indsamlede data fra grisefarmen nær Struer. Vi vil analysere

uddrag af vores data ud fra den tidligere introducerede teori om polysprogning og etsprogethed (Jørgensen et al., 2011), registergørelse (Agha, 2007) og teori om identitet (Blommaert, 2005). Analysen vil tage udgangspunkt i optagelser fra et typisk morgenmøde på grisefarmen for medarbejderne samt tre interviews - to af dem med de to ledere, der er etnisk danske og har dansk som modersmål, og et med en medarbejder fra Portugal, som ikke taler dansk. Herigennem vil der både komme eksempler på typisk hverdagskommunikation blandt de ansatte (til mødet) og refleksioner og overvejelser om sprogbrug (i interviews).

Sprognormer på den flersprogede grisefarm

Personalegruppen på grisefarmen er ikke stor, men alligevel taler over halvdelen ikke dansk, og tre nationaliteter er repræsenteret. Gruppen består af en mandlig og en kvindelig leder, som begge er født og opvokset i Danmark, og som har dansk som modersmål, en mandlig medarbejder fra Portugal som taler portugisisk og engelsk og to mandlige medarbejdere fra Rumænien, som taler rumænsk og engelsk i et begrænset omfang. Det er altså nemt at konkludere, at der er tale om en flersproget arbejdsplads, hvilket ikke er sjældent inden for landbrugsbranchen. På grisefarmen ses der en norm for polysprogning, hvilket adskiller sig fra den mere samfundsmæssigt udbredte norm for etsprogethed. Da vi spurgte den kvindelige leder på gården, hvordan blandingen af dansk og engelsk opstod, fremgik det, at det er vigtigt, at medarbejderne forstår de opgaver, der skal løses.

Eksempel 1. Interview med kvindelig leder (KL). (.) angiver mikropausen.

KL: for det er jo det er jo øh en arbejdsplads og vi er jo interesseret i øh som arbejdsplads at få at få arbejdet udført på den på den måde som fungerer bedst og som giver de

bedste resultater (.)og det får vi jo kun ved at at medarbejderne forstår den opgave de bliver (.) bliver stillet øhm og det er jo sådan at at mennesket er indrettet sådan at vi vil gerne prøve at kommunikere jamen så (.) automatisk så forringer man jo sit eget sprog hvis hvis det er det modparten forstår (.) og nu har jeg bare talt det så mange år så jeg (.) jeg skal jeg skal lige have en uges opfriskning hvis jeg skal snakke noget der minder om pænt engelsk

I eksempel 1 kommer det til udtryk, at den kvindelige leder mener, hun forringer sit engelske, for at hendes ansatte forstår hende. På grisefarmen er målet imidlertid ikke at leve op til grammatiske og syntaktiske regler, som måtte gælde for det pågældende nationalsprog, men at møde hinanden et sted på midten, sådan at kommunikationen er vellykket, og parterne forstår hinanden. I eksemplet udvises der dog en bevidsthed om normen for etsprogethed, da hun siger, at hendes sproglige færdigheder inden for engelsk "forværres" af at tilpasse sig modtagernes forståelse. I en travl hverdag, hvor en virksomhed skal fungere, prioriteres det at løse arbejdsopgaverne. Det er også det, der er succeskriteriet for god og vellykket kommunikation hos lederne. "Getting the business done" er den generelle forståelse og norm på arbejdspladsen. Som tidligere nævnt pointerer Pennycook og Otsuji (2015), at sproget spiller en central rolle for at få de praktiske opgaver udført i hverdagen blandt medarbejderne på en markedsplads. På grisefarmen skal de ansatte også udføre et praktisk arbejde, og sproget bliver først og fremmest beskrevet som et redskab for at få dette arbejde udført. En pointe der også kommer til udtryk i vores interview med grisefarmens mandlige leder:

Eksempel 2. Interview med mandlig leder (ML).

- Int: hvad gør det for jeres dagligdag at
              bruge sproget (.) på den måde som I
              nu gør (.) her på arbejdspladsen
              (.)
- ML: jamen det er jo en praktisk
              foranstaltning fordi det (.) det det
              gør at vi kan løse nogle
              arbejdsopgaver (.) øh og vi kan (.)
              undgå at der sker misforståelser.

Formålet med at benytte de træk og sproglige ressourcer, hvert individ nu har til rådighed, er i praksis at gøre kommunikationen let og effektiv. Det indebærer også at undgå misforståelser, som man ellers kunne forestille sig let kunne opstå, hvilket grisefarmens mandlige leder også giver udtryk for i ovenstående eksempel. Blandingen af dansk og engelsk opstår på arbejdspladsen som en praktisk foranstaltning for, at medarbejderne kan kommunikere og dermed opnå de ønskede resultater med deres arbejde. Dette illustrerer normen for polysprogning; sprogbrugerne bruger hvilke som helst træk fra de sprog, de har til rådighed, for at opnå deres kommunikative mål - og dette er uafhængigt af, hvor godt de mestrer de givne sprog (Jørgensen et al., 2011, s. 34). Dette ses også, når de to danske medarbejdere på arbejdspladsen benytter sig af engelsk. De taler på ingen måde "korrekt" engelsk eller "rent" engelsk og afviger altså fra normen om "sproglig renhed" (linguistic purity) (Jørgensen et al., 2011, s. 32). De ser bort fra grammatiske "regler", korrekt udtale m.m., og samtidig trækker de til tider på deres danske ordforråd. Dette gælder også for gårdens andre medarbejdere, som i deres hverdag begår sig på et andetsprog, som de ikke fuldt ud mestrer (hvis man altså vurderer det ud fra en norm for lingvistisk renhed). Medarbejderne er godt klar over, at især deres sammenblanding af dansk og engelsk ikke efterlever disse idealer om "rent" og korrekt sprog, jf. Jørgensen et al.: "Speakers know the widespread mainstream ideals of "pure"

language, but do not live up to them, (...)" (Jørgensen et al., 2011, s. 32).

Da vi spurgte den mandlige leder, hvorvidt sammenblandingen af dansk og engelsk både foregår på skrift og mundtligt på arbejdspladsen, svarede han bekræftende, men nævnte dog at meget sker mundtligt. Da sprogene blandes af praktiske grunde, giver det god mening, at det opstår spontant i de mundtlige overleveringer af informationer og arbejdsopgaver; det giver han også udtryk for i interviewet:

Eksempel 3. Interview med mandlig leder (ML).

ML: så det er (.) øh det er både på skrift og dansk men primært eller øh mundtligt (.) primært mundtligt de opstår jo tit spontant ordene i kommunikationen fordi man fornemmer der er en der ikke forstår (.) hvad der bliver sagt (.) og så gentager man og så forsøger man så med et eller andet andet.

I eksempel 4 understreger den mandlige leder desuden vigtigheden af andre semiotiske ressourcer. Han fortæller, hvordan han i de mundtlige kommunikationssituationer fornemmer på sine medarbejdere, hvorvidt de har forstået det, han har sagt, ved at se på deres kropssprog og se dem i øjnene:

Eksempel 4. Interview med mandlig leder (ML). (1.2) angiver pauser i sekunder.

ML: men øh (.) men det fungerer bedst med sådan en kommunikation og lidt noter (.) og så vi snakker om tingene øh (.) for at vi simpelthen øh (.) fordi at at generelt så ved man aldrig om de har forstået det helt (.) det kan man bedst se når man kigger dem i

øjnene (.) og så kan man se at de har forstået det (1.2) eller ikke har

Der er endnu et formål og succeskriterium for god kommunikation på arbejdspladsen. Det understreges, at det også skaber trivsel at forstå hinanden, og det at give medarbejderne succesoplevelser bidrager til deres velvære på arbejdspladsen:

Eksempel 5. Interview med mandlig leder (ML).

Int: hvad øh (.) hvad er succeskravet for god kommunikation på arbejdspladsen for dig (.) sådan generelt?
(2.0)
ML: jamen øh (.) succeskravet er at mine medarbejdere lykkedes med de opgaver (.) øh de får og har øh (.) og at de (.) er glade og tilfredse og de har en tilfredsstillende i at få løst opgaverne (.) og de får et positivt (.) øh respons og feedback fra mig eller fra (navn på kvindelig leder)

I eksempel 5 sætter den mandlige leder medarbejdernes trivsel i fokus. Anvendelsen af forskelligartede sproglige ressourcer bliver en måde at møde hinanden på et fælles sprogligt grundlag, og dermed sikre sig, at medarbejderne opnår succes med det arbejde, de udfører. Den pointe tilslutter den kvindelige leder sig, da hun fremhæver, at det at blande engelsk og dansk i kommunikationen med de ansatte gør, at de alle står mere lige:

Eksempel 6. Interview med kvindelig leder (KL).

INT: hvad gør det for jeres dagligdag at bruge sproget på den måde som (.) som I gør på jeres særlige måde at bruge det på

KL: det gør det lidt mere løssluppet (.)
fordi alle står ligesom lige (.) der
er ikke nogen der er bedre end andre
altså ikke ikke fordi (.) det det
måler man jo sådan set ikke på men
det gør man jo alligevel sådan lidt
ubevidst ikke også

INT: jo

KL: men men bare det at man får succes
med at man rent faktisk kan
kommunikere med hinanden det det gør
jo at man (.) at man får det meget
bedre man får mere selvtillid til at
bare springe ud i det

Lederen tilføjer, at det at forstå hinanden, og at få kommunikeret på en vellykket måde, kan give selvtillid til at springe ud i arbejdsopgaverne. Det bliver altså irrelevant, hvorvidt de sproglige træk, som anvendes, lever op til en norm for korrekthed og etsprogethed. Tværtimod bliver en styrke ved det modsatte demonstreret ved, at den 'løsslupne' måde at bruge sproglige ressourcer på kan føre til positive oplevelser og øget selvtillid hos de ansatte.

Blommaert (2005) påpeger, at ikke alle har adgang til samme identitetsskabende ressourcer i forhold til at positionere sig. De identitetsskabende ressourcer tæller i vores tilfælde i særlig grad sprogbrugen på grisefarmen. I eksempel 6 udtrykker den kvindelige leder, at sprogbrugen på grisefarmen får de ansatte til at stå mere lige. Sproget får altså en social betydning. De to ledere på grisefarmen har en fordel i, at de begge taler dansk som modersmål. Men når de vælger primært at bruge engelsk som kommunikationssprog på farmen, kommer alle med nogenlunde lige forudsætninger. Ingen har jo engelsk som modersmål. Dermed udjævner de den status-forskel, der kunne være, hvis kommunikationen primært foregik på dansk, som kun lederne mestrer. Det skal dog nævnes, at de dansktalende og ikke-dansktalende ikke står fuldstændig lige, når det kommer til registret på grisefarmen. Der er stadig en del danske

fagtermer, som primært er valgt, fordi det er nemmere for de dansktalende at bruge dem. Disse fagtermer vil vi vende tilbage til senere. Dette skaber derfor en hierarkisering i forhold til, hvem, der har ret til at definere, hvilke sproglige ressourcer, der dominerer i de enkelte situationer. Lederen beskriver det som et "løssluppet" sprog, hvilket lyder som en positiv værdiansættelse. Dette peger i retningen af, at man netop er fri af stramme normer om et 'rent' sprog. Det er ikke et normfrit sprogsyn, men derimod peger det i retningen af normen om polysprogning. Det "løsslupne" sprog får altså en social betydning, idet det skaber et ligeværd mellem de ansatte, og dermed giver de ansatte en fælles sproglig identitet, på trods af, at de har forskellige baggrunde.

Normen for polysprogning, som ses på grisefarmen, vidner om, at medarbejderne selv har lov til at bestemme, hvilke sproglige ressourcer de vil bruge. Der er ingen institution eller autoritet, der trækker det danske sprog ned over hovedet på de udenlandske medarbejdere. Det bliver understreget, da den mandlige leder fortæller om kollegaer på andre gårde, som gør tingene anderledes:

Eksempel 7. Interview med mandlig leder (ML).

Int: men det afspejler vel også meget godt hvad I bruger (.) de ord til (1.3) det er jo simpelthen at få nogle arbejdsopgaver til at gå op ikke

ML: præcis (.) præcis (1.5) så (.) og jeg kender nogle kolleger der siger at deres kommandosprog det er dansk (.) ja eller ja det er dansk (.) og og får de nogle nye medarbejdere ind (.) jamen så har de et år til at lære dansk

Int: okay

ML: ja så det er meget (1.2) det er meget (.) firkantet at være (1.8) synes jeg (.) men øh

Int: ja der mødes I mere på midten (.) kan man sige

ML: vi mødes på midten

Lederen fortæller, at der på andre gårde hersker en klar norm for etsprogethed, hvor de ansatte må tilpasse sig til det danske sprog for at kunne være en del af arbejdspladsen. Det er meget tydeligt, at den mandlige leder distancerer sig fra denne sprogpolitik med fokus på etsprogethed og favorisering af nationalsproget dansk. Det kan vi se, fordi han kalder det en "firkantet" måde at være på. Han positionerer (Davies & Harré, 1990) dermed sig selv modsat "de andre" landmænd og skaber et "os og dem". Med Blommaerts ord foregår der altså en othing (Blommaert, 2005, s. 205). Han kalder også deres brug af det danske sprog for "kommandosprog", hvilket vi også ser som en måde at lægge afstand til deres sprogpolitik, da en kommando vidner om et ulige magtforhold med negative konnotationer. Fremmedgørelsen af "de andre" sker altså på baggrund af deres sproglige valg og normer. Han giver dem dermed en *label* (Blommaert, 2005, s. 205), som de nok ikke ville tilskrive sig selv.

I eksempel 7 så vi, hvordan den mandlige leder tilskrev andre en identitet på baggrund af deres sproglige normer. Men også han og hans ansatte får tilskrevet identiteter af andre. Dette ses især i eksempel 8, hvor han nævner, at hans børn kalder sprogbrugen på grisefarmen the julekalender-engelsk:

Eksempel 8. Interview med mandlig leder (ML).

ML: dengang vi startede med det jamen der var vores børn jo små og (1.0) sommetider så ringede de i telefonen lige øh (.) i en weekend de havde et eller andet problem og jeg kan huske specielt datter hun var ikke ret gammel hun var så meget hård til engelsk i skolen (.) og hun grinte meget af mig og sagde at det hedder

det simpelthen ikke far det er bare
(.) det kan man ikke sige det du
siger der (.) og (.) og så var hun
øhh (.) og hun grinte og hun grinte
hun syntes det var så sjovt at jeg
snakkede sådan noget (.)
julekalenderengelsk og det var der
det opstod det der udtryk at de (.)
mine børn det var jo faktisk dem der
kaldte det julekalenderengelsk (.)
det øhh (.) det er jo (.) det er jo
simpelthen en krydsning af (.) af
dansk og engelsk (.) et
kommunikationssprog for at lette
kommunikationen (.) gøre det praktisk

Tv-serien "The Julekalender" blev i de tidlige 1990'ere kendt for at blande engelsk og dansk med et humoristisk formål. I eksemplet bliver det sproglige register på grisefarmen af den mandlige leders børn sammenlignet med denne tv-serie. De giver måden at tale på et navn (jf. Agha, 2007, s. 145 om labelling), der peger på noget ukorrekt (Knudsen et al., 1991), og som derfor er fjollet og til at grine af. I eksempel 8 nævner lederen, at datteren var "meget hård til engelsk i skolen". Han peger altså selv på, at det er skolen, som har lært datteren - og andre - at se på sprog som afgrænsede størrelser, som man gør inden for normen om etsprogethed. Han nævner også, hvordan datteren "grinte og hun grinte", som yderligere understreger latterliggørelsen af deres fælles register på grisefarmen. I slutningen af eksemplet ser vi, hvordan han positionerer sig selv i modsætning til denne opfattelse ved at fremhæve den praktiske fordel, deres sprogbrug har for hverdagen på gården. Den mandlige leder kalder selv sprogbrugen på grisefarmen for et "kommunikationssprog", hvilket er mere seriøst og positivt klingende og står i modsætning til termen "kommandosprog" (eksempel 7) brugt om arbejdspladser, der forlanger at medarbejderne retter ind efter en puristisk sprogideologi. TV Midtvest, som står bag artiklen, benytter også den føromtalt label, jf. overskriften: "Julekalender-engelsk er fællessprog på landbrug."

Journalisterne understreger denne sammenligning flere gange, både gennem benævelsen "the-julekalender-engelsk" og ved at interviewe Carsten Knudsen, som var en af en af folkene bag The Julekalender.

I artiklen siger Carsten Knudsen: "Det er bedre at sige noget end ikke at sige noget, så hellere tal et cirkus-sprog, som jeg vil kalde det, end ikke at sige noget." (Poulsen, 2023). Når Carsten Knudsen beskriver sprogbrugen på grisefarmen som et "cirkus-sprog", giver det igen associationer til noget fjollet og latterliggør det. På denne måde bidrager han til fremmedgørelsen af deres fælles register på gården. Der bliver lagt fokus på at give det en label og "grine" af det, frem for at på dets praktiske årsag, og på at denne sprognorm er en fordel for kommunikationen blandt de ansatte på grisefarmen. På samme tid siger han dog, at det er vigtigere at kommunikere end at tie, hvilket bekræfter formålet med polysprogning på grisefarmen; nemlig at få arbejdet udført og forstå hinanden.

Adspurgt hvad god kommunikation på arbejdspladsen er, pointerer den mandlige leder, at deres fælles sprogbrug også har et "socialt aspekt":

Eksempel 9. Interview med mandlig leder (ML).

ML: vi har jo også et socialt aspekt med at øhh (.) at vi skal have det godt med hinanden og der skal være en ordentlig tone (.) og vi skal snakke ordentligt til hinanden (.) og vi skal respektere hinanden uanset om vi er forskellige (.) på alle mulige måder (.) og her er et menneske et menneske uanset om man er øhh (.)hvilken seksualitet hvilket køn hvilken alder hvilken hudfarve hvilke (.) højde og drøjde man har der er ingen forskel

Deres måde at kommunikere på sender et signal om, at de respekterer hinanden på trods af forskelligheder, og at det er

en arbejdsplads, som kan rumme diversitet på flere parametre.

Et sprogligt og socialt fællesskab

Agha inddeler registergørelse i tre delområder: repertoire, ytringer og sociohistoriske processer (Agha, 2007, s. 147-150). Der kan også indgå andre semiotiske træk end sproglige i et repertoire. Udover at være et landbrug er grisefarmen nær Struer også en arbejdsplads. Her indgår medarbejderne i en lille personalegruppe, som har deres helt eget register. Dette indeholder en række tekniske termer, som er nødvendige at anvende og forstå for at udføre arbejdet. Registret, som medarbejderne anvender på grisefarmen, er domineret af et særligt ordforråd, nemlig danske fagtermer, som bruges af alle medarbejdere - både de dansktalende og de ikke-dansktalende. Det er f.eks. ord som drægtigstald, gyltestald, gylle, polt og klima. De er blevet en del af de udenlandske medarbejders ordforråd, selvom de ikke i øvrigt begår sig på dansk, og de er blevet en del af et fælles repertoire på arbejdspladsen. At det er fagtermer, taler ind i det praktiske aspekt af registret; medarbejderne bruger de fælles danske fagtermer for at sikre sig, at alle forstår hinanden og dermed, at arbejdsopgaverne bliver udført korrekt. Det er dog også muligt, at det er fagtermer, som ingen af medarbejderne kender på engelsk, heller ikke lederne, og som de i øvrigt kan risikere at skulle kommunikere til folk uden for gården - som heller ikke vil kende dem.

Der kan altså sættes en label (Agha, 2007, s. 145) på registret, nemlig "fagsprog". Ordene er særlige for arbejdspladsen og for branchen generelt, og folk uden kendskab til landbrug og opdrætning af grise ved ikke nødvendigvis, hvad en "polt" er (ung gris, som senere skal indgå som avlsdyr; Den Store Danske 2010). Det vil altså stadig være et særligt repertoire for arbejdspladsen, hvis alle medarbejdere talte dansk, fordi det vil være fremmed for udefrakommende.

Det er desuden en del af medarbejdernes repertoire, at visse ord får dansk udtale - også ord der 'egentlig' er på engelsk, og som de derfor lige så godt kunne artikuleres engelsk som resten af sætningen. Det gælder f.eks. 'silo', som har samme skriftlige form på både dansk og engelsk, men som udtales forskelligt. Her vælges den danske udtale både af de dansktalende og ikke-dansktalende ansatte. Det at den danske udtale vinder, vidner også om, at de to autoriteter på arbejdspladsen har dansk som modersmål. Det er dem, der sætter dagsordenen for den fælles kommunikation, og det kan tænkes, at det også er derfor mange danske ord og termer indflettes i repertoireet. I vores interviews med lederne var det tydeligt, at de så sammenblandingen af dansk og engelsk som en måde at imødekomme deres personale på og "mødes på midten". Det kan dog diskuteres, hvorvidt det er "midten" de mødes på, da de udenlandske medarbejdere hverken har dansk eller engelsk som førstesprog. Måske er der også tale om bekvemmelighed for de danske medarbejdere i en hverdag, hvor tingene skal gå hurtigt, og vigtig information skal videregives effektivt.

I Aghas teori om registergørelse er ytringer et andet delområde. Det kan vi især analysere gennem vores optagelse af arbejdspladsens ugentlige morgenmøde, hvor vi ser anvendelsen af grisefarmens register i praksis. Mødet er informativt og praktisk, men det er også en social sammenkomst. Medarbejderne samles om morgenmad og taler om private såvel som arbejdsrelaterede anliggender. Det bliver her tydeligt, hvordan de blander dansk og engelsk. Størstedelen af sætningerne er på engelsk, men enkelte ord, nemlig de føromtalt fagtermer, er på dansk:

Eksempel 10. Morgenmøde. [...] angiver overlappende tale.
Pile (>) peger på hvilke sekvenser der overlapper hiaanden.

```
KL:      But from next week we'll start to  
         wash down drægtigstald (.) and  
         gyltestald (.) because every year we  
         wash
```

ANS1: Okay okay
(1.4)

KL: Øhm so it's important that we try to
finish (1.0) like normal (.) as fast
as possible (2.0) so the first one
who has time starts to wash (1.5) øh
and we also need to clean in
løbestald before André's going on
holiday (2.2) so we think it's in
start of june

ML: Ja

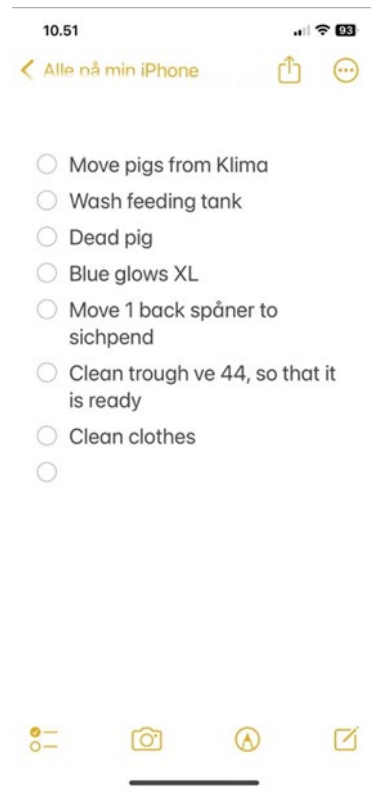
ANS1: start of june?

KL: in the beginning of june (.) ja I
think you go on holiday (.) in second
week of june (1.0) and (navn på
ANS2) is last two weeks of june (2.0)
so in 14 days (.) and we also need to
wash in Løbestald so (.) ((der
fløjtes)) it will be (1.8) tough
little [busy](>)

ML: [Ja](<) ja (2.0) So that's why it's
important the day we have time we do
all the jobs we can

Ovenstående uddrag er et typisk eksempel på, hvordan de danske fagtermer, som indgår i deres fælles repertoire, anvendes praktisk i engelske ytringer. I uddraget taler de om arbejdsopgaver, og det er tydeligt, at de danske betegnelser for de forskellige stalde på grisefarmen er blevet integreret og dominerende i det fælles register. Det ses især på medarbejderens (ANS1) modtagelse af informationerne med "okay okay", der udtrykker, at informationerne er forstået. Der er også eksempler på, at ANS1 anvender danske fagtermer som fx til morgenmødet hvor ANS1 konstaterer at "I found two new polt with brok". Desuden har vi eksempler på sammenblandingen af dansk og engelsk fra den skriftlige kommunikation på gården. Den mandlige leder uddelegerer sommetider opgaver til de ansatte via notefunktionen på telefonen, se eksempel 11:

Eksempel 11. Skærbillede af note.

Sproget i noten er primært engelsk, men danske ord som "klima" og "spåner" har fundet vej ind, selvom modtageren af noten ikke taler dansk. Dette illustrerer, at danske ord er blevet en del af deres fælles register - også på skrift.

Registret på grisefarmen bliver generelt et udtryk for et socialt tilhørsforhold for medarbejderne. Dette er også en pointe hos Agha, da registre opstår over tid blandt grupper af mennesker (Agha, 2007, s. 148). Den kvindelige leder på grisefarmen fortæller os, at hendes partner griner af hendes måde at snakke med kollegaerne på:

Eksempel 12. Interview med kvindelig leder (KL).

KL: jeg vil da godt indrømme at når (.)
at når jeg snakker i telefon med
nogen fra arbejdet (.) ved siden af
min øhh meget sproglige kæreste (.)
jamen der bliver der grinet i hjørnet
og det skulle jeg lige vænne mig til
(.) at øhh (.) at det skulle han også
lige lære at sådan hedder det altså
bare herude ved os

I citatet ses det, hvordan sprogbrugen på grisefarmen er blevet registreret, og at denne gruppe af mennesker anvender et helt særligt repertoire. Et repertoire hendes partner ikke kender, og han er derfor ikke en del af dette "os", som deler registret. I andres øjne tilføjer sammenblandingen af dansk og engelsk på grisefarmen et lag af noget komisk, da det for dem fremstår som ukorrekt sprogbrug. Denne holdning læner sig op ad normen for etsprogethed.

KONKLUSION OG DISKUSSION

Grisefarmen nær Struer står som et eksempel på en almindelig arbejdsplads anno 2023, hvor sproglig diversitet er en del af hverdagsvirkeligheden. Vi har i vores analyse vist og illustreret, hvordan normen for etsprogethed bliver udfordret og afvist til fordel for normen om polysprogning på denne arbejdsplads, hvor medarbejdere med forskellige sproglige ressourcer og baggrunde mødes. Dette sker med hovedformålet om at få udført arbejdet så vellykket som muligt. Der er opstået et fælles register på grisefarmen, som bliver udtryk for et socialt tilhørsforhold for medarbejderne – ud over at det er en praktisk foranstaltning. Derudover viser vores undersøgelse, hvordan den sproglige praksis og den sproglige norm får et socialt aspekt, idet der skabes ligeværd mellem de ansatte og en fælles sproglig identitet.

I vores datasæt så vi flere eksempler på, hvordan sprogbrugerne på grisefarmen bliver mødt af forskellige negative holdninger til deres sprogbrug. Det gælder den mandlige leders børn, der kommer på udtrykket "the-julekalender-engelsk", den kvindelige leders kæreste, der griner af hende, når hun taler i telefon med nogen fra arbejdet samt TV Midtvests artikel, der også benytter sig af den lidt nedsættende betegnelse "the julekalender-engelsk". Disse reflekterer alle en antagelse om, at normen for etsprogethed er det normale, korrekte og naturlige, mens polysprogning er ukorrekt og en kilde til underholdning. Modsat viser vores undersøgelse, at det for medarbejderne på grisefarmen er polysprogning, der er det mest effektive, og det der falder dem mest naturligt at anvende i deres hverdag. Det er naturligt for medarbejderne, fordi det er det, der giver mening i praksis. Her har det ikke den store betydning, hvorvidt de sprog, der anvendes, tales grammatisk korrekt eller med den rigtige udtale, og heller ikke om der trækkes på sproglige træk fra forskellige nationalsprog. Hovedformålet er nemlig at få udført nogle arbejdsopgaver - "getting the business done" - og sproget fungerer her som et redskab. Som det fremgik af det metasproglige fokus i interviews med medarbejderne, kan denne sprogideologi også blive et signal om åbenhed og omfavnelser af diversitet. Så selvom udgangspunktet for den polysprogede kommunikation på grisefarmen er praktisk, tillægges det også noget værdi og identitet at være en del af en arbejdsplads, hvor man "mødes på midten" og sammen skaber rammerne for fælles kommunikation. Dette står i kontrast til den tilgang og vinkel "the julekalender-engelsk" tillægger sprogbrugen, der fastholder en ironisk distance til fænomenet, og dermed antager at normen for etsprogethed er det fælles udgangspunkt. Det er dog ikke så mærkeligt, at normen for etsprogethed er den dominerende i manges syn på sprog. Danskere lærer gennem institutioner som skoler og uddannelser at tilgå sprog som afgrænsede helheder. Det er sådan, vi lærer nye sprog som f.eks. spansk og tysk (Jørgensen

et al., 2011, s. 30). Vi er også vant til at blive vurderet på "hvor godt vi kan et sprog", som bl.a. betyder, hvor korrekt vi taler det ift. grammatik, retskrivning og udtale.

I vores samfund, der er præget af globalisering, er det relevant at tage normerne for sprogbrug op til revision. Som vi nævnte i indledningen, viser en undersøgelse, at flere og flere udlændinge bliver en del af arbejdsmarkedet i Danmark. Derfor er det også naturligt, at sproget og sprogbrugen vil ændre sig i takt med, at der kommer nye sprogbrugere. Idéen om, at én nation har ét sprog, bliver i praksis udfordret mere og mere, fordi de træk og ressourcer, sprogbrugere benytter sig af i det daglige, ikke kan afgrænses. Derfor er det nødvendigt at gøre op med den dominerende ideologi om etsprogethed og i stedet rette blikket mod at være åben overfor polysprogning som et værktøj, der gør det lettere for mange at begå sig i samfundet - og noget mange sprogbrugere egentlig allerede anvender i deres daglige kommunikation. Normen for etsprogethed er blevet anset for det normale, seriøse og naturlige, fordi samfundet har besluttet sig for, at sådan skulle det være. Man er ikke en dårligere sprogbruger af, at man blander sproglige ressourcer - tværtimod. Det er en naturlig del af det at være menneske i dag, at man i løbet af et liv tilegner sig nye sproglige træk og ressourcer, som man kan vælge imellem og frit anvende alt efter kontekst.

LITTERATURLISTE

Agha, A. (2007). Register Formations (kap 3). I Language and social relations (s. 145-189). Cambridge University

Blommaert, J. (2005). Identity. I Discourse—A Critical Introduction (s. 203-232). Cambridge University Press.

Davies, B., & Harré, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20, 43–63.

Heller, M., Pietikäinen, S., & Pujolar, J. (2017). Third Key Moment: Generating your Data. I *Critical Sociolinguistic Research Methods: Studying Language Issues That Matter* (s. 73–97). Taylor & Francis Group.

Jørgensen, J. N., Karrebæk, M. S., Madsen, L. M., & Møller, J. S. (2011). Polylinguaging in Superdiversity. I J. Blommaert, B. Rampton, & M. Spotti, *Language and Superdiversities* (s. 22–37).

Pennycook, A., & Otsuji, E. (2015a). *Metrolingua francas* (kapitel 8). I *Metrolingualism* (s. 163–185). Routledge.

Pennycook, A., & Otsuji, E. (2015b). Morning markets and metrolingual multitasking (kapitel 1). I *Metrolingualism* (s. 1–23). Routledge.

Rampton, B., Maybin, J., & Roberts, C. (2015). Methodological foundations in linguistic ethnography. I F. Copland, S. Shaw, & J. Snell, *Linguistic Ethnography: Interdisciplinary Explorations* (s. 14–50). Palgrave Macmillan UK.

Østergaard, K. (2022, november 8). Hver 8. Lønmodtager i Danmark er nu fra udlandet. *Fagbladet 3F*.

<https://fagbladet3f.dk/artikel/hver-8-loenmodtager-i-danmark-er-nu-fra-udlandet> Senest set d. 5/6/2023

Mediereferencer

<https://videnomlaesning.dk/viden-og-vaerktoejer/forskerklummen/2017/the-total-linguistic-fact-at-taenke-sprog-i-3d/> Senest set d. 5/6/2023

<https://www.tvmidtvest.dk/struer/julekalender-engelsk-er-faellessprog-paa-landbrug-det-vigtigste-er-at-vi-forstaar-hinanden?fbclid=IwAR0w8d9i5PNJ-fMV4DXe5QeDfWVnf5j-72KkA0d-W-OYD9PpK8Y86rKCE44> Senest set d. 5/6/2023

Brok. (2019, november 15). Landbrug og Fødevarer - Sektor for Gris. <https://svineproduktion.dk/viden/om-grisen/sygdomme-og-behandling/hudskader/brok>

Poulsen, D. G. (2023, maj 10). Julekalender-engelsk er fællessprog på landbrug: - Det vigtigste er, at vi forstår hinanden. TV Midtvest.

<https://www.tvmidtvest.dk/struer/julekalender-engelsk-er-faellessprog-paa-landbrug-det-vigtigste-er-at-vi-forstaar-hinanden?fbclid=IwAR0w8d9i5PNJ-fMV4DXe5QeDfWVnf5j-72KkA0d-W-OYD9PpK8Y86rKCE44> Senest set d. 5/6/2023

Staun, H. (u.å.). Polt. I Den Store Danske. Hentet 31. maj 2023, fra <https://denstoredanske.lex.dk/polt>

"DET GØR DET LIDT MERE INTERESSANT AT VÆRE PÅ ARBEJDE" - KONSTRUKTION AF EFFEKTIVITET BLANDT MEDARBEJDERE PÅ McD

Simone Maj Holm

INTRODUKTION

I Danmark er det blevet almindeligt, at arbejdsgivere overvåger deres ansatte. Det sker blandt andet gennem nøglekort, der gør det muligt for arbejdsgiveren at se, hvor ofte de ansatte kommer for sent, eller gennem videoovervågning så arbejdsgiveren kan se hvor ofte de ansatte går på toilettet eller holder pause. Derudover har GPS-systemet fået større udbredelse i firmabiler. Ved hjælp af GPS-systemet kan arbejdsgivere få præcise informationer om, hvor en given bil er på et hvilket som helst tidspunkt. (Dansk El-forbund 18. dec. 2018). Selvom det er blevet en almindelig ting, at man på arbejdet kan blive udsat for overvågning med aflytning, sporing eller video, må man dog kun overvåge sine ansatte, hvis der ligger en driftsmæssig begrundelse til grund for det (Bureau 2019). Man må ikke bruge overvågning som et værktøj til at lure på sine medarbejdere. Spørgsmålet er bare om det overholdes.

Et firma, som har oplevet dårlig omtale på grund af overvågning af medarbejdernes effektivitet, er Nemlig.com. Nemlig.com benytter overvågning som et værktøj til at øge effektiviteten hos de ansatte. Det sker blandt andet ved, at de tæller sekunder for, hvor hurtigt en medarbejder pakker en bestilling. De har mellem 9 og 14 sekunder til at hente og pakke en vare for at opretholde en effektivitet på 100 procent. Hvor effektive de er, overvåges af en supervisor og vises på en storskærm i lagerhallen, hvor farvekoder viser hurtighed. Løber de ansatte ikke hurtigt nok, bliver der råbt efter dem,

og hvis effektiviteten er under 90 procent, risikerer de en fyreseddel (Fagbladet 3F 12. april 2021). Ifølge direktøren skaber det frihed for medarbejderne, da de selv kan styre, om deres effektivitet er høj nok til, at de kan tage en ekstra pause (Politiken 16. april 2021). Men ifølge medarbejderne er tidspresset så stort, at de dropper toiletbesøg og drikkepauser for at sikre en høj effektivitet (bt.dk 10. april 2021). Men kan overvågning af effektivitet have en anden effekt end den, de ansatte oplever hos Nemlig.com? Kan det give noget andet end en stresset hverdag, hvor man frygter for en fyreseddel? I denne undersøgelse vil jeg fokusere på sammenhænge mellem struktur, hierarki, overvågning og arbejdsglæde. Hvad kommunikerer det, når man tager tid på sine ansattes effektivitet, bruger farvekoder eller sammenligner sig med andre på en skærm tilgængelig for alle? For at dykke dybere ned i dette vil jeg undersøge en McDonald's restaurant, der er en arbejdsplads i høj fart, hvor effektivitet er altafgørende, og hvor overvågning spiller en stor rolle. McDonald's gør en dyd ud af at levere hurtig mad, hvilket de benytter forskellige værktøjer til, såsom overvågning af forskellig art, der skal motivere de ansatte til at yde et højt tempo. Jeg har interviewet, observeret og lydoptaget en gruppe nuværende medarbejdere på en McDonald's restaurant. Derudover har jeg trukket på egne erfaringer som tidligere ansat. Jeg vil svare på følgende spørgsmål: Hvordan skaber en McDonald's restaurant effektivitet i samspillet mellem identifikationsmuligheder, overvågning og rumlig indretning? Hvordan modtager forskellige personalegrupper denne konstruktion, og hvordan er de med til at skabe den?

TEORI

Til at besvare mit spørgsmål vil jeg gøre brug af Foucaults (1982) teori om magtudøvelse gennem overvågning og Gores

(1995) forståelse af magt som handling. Deres forståelse kan belyse hvordan overvågning påvirker medarbejdernes effektivitet. Jeg vil desuden benytte Aghas (2007) registerbegreb for at kunne beskrive og forklare måden, de kommunikerer på, samt hvad der ligger til grund for dette. Slutteligt vil jeg anvende diskurstheori for at belyse, hvilken holdning medarbejderne har til det konstante pres og overvågning af tiderne.

Panoptikon

Foucault (1977, 1982) beskriver, hvordan man kan udøve magt gennem overvågning. Hans argument er, at gennem potentiel overvågning kan man få mennesker til at opføre sig på bestemte måder og på længere sigt indlejre bestemte mønstre i deres opførsel (Foucault 1982, 220). Foucault forstår magt som uundgåelig og produktiv, forstået på den måde at magtudøvelse påvirker andres handlinger (Foucault 1982, 217). Magtudøvelse kan opildne, fremkalde, gøre det lettere eller sværere at udføre eller måske forbyde mulige handlinger. En magthandling kan påvirke andre individers handlinger både direkte og øjeblikkeligt, men det kan i lige så høj grad være en påvirkning af fremtidige handlinger (Foucault 1982, 220). Jennifer Gore (1995) har undersøgt magtens funktion i pædagogikken. I sit studie kommer hun frem til, at undervisningsinstitutioner er nødt til at have normer for opførsel, viden, mm. som folk kan stræbe imod, hvis læringssituationer skal opleves som meningsfulde af deltagerne (Gore 1995, 172). Magtens normative og disciplinerende karakter har dermed den potentielle effekt, at individer stræber efter at leve op til lydigheds- og normalitetskriteriet (Bom 2015, 14). Magtbegrebet er nyttigt til at forstå hvordan overvågning anvendes som et magtredskab hos McDonald's, hvor der eksempelvis bruges farvekoder til at illustrere om man arbejder inden for tidsmålet, i håb om at motivere medarbejderne til at arbejde

hurtigere. På den måde formår ledelsen gennem overvågning af tiderne at skabe et mål medarbejderne kan stræbe efter.

Registergørelse

Registre er i Aghas (2007) forståelse genkendelige måder at tale på, som over tid bliver koblet til bestemte typer af personer, steder, måder at opføre sig på og meget andet. Registre forbinder altså kulturelle modeller af tale og repertoarer med typificeringer af persona, relationer og adfærd. På den måde bliver sprog et socialt fænomen, som mennesker inddeler i klynger (Agha 2007). Registre kan desuden udgøres af sproglige resurser i samspil med andre resurser, eksempelvis ydre i form af påklædning. En bestemt måde at tale på kan altså kobles sammen med en bestemt måde at klæde sig på. Ofte tillægges forskellige registre labels som 'slang', 'gadesprog', 'ungdomssprog', osv. Vi benytter forskellige registre og tilpasser vores måde at kommunikere på, alt efter hvem og hvor vi taler. En person kan bruge ét register hjemme hos sin familie, men benytte sig af et andet register i skolen med sine venner. På denne måde tilbyder kendskab til registre adgang til forskellige identiteter (Agha 2007). Ifølge Agha stifter individer bekendtskab med registre gennem socialiseringsprocesser, der fortsætter gennem hele livet. Nogle professionelle registre består af fagbegreber, som kun dem med relevant uddannelse kender til, og de kan både have en identitetsskabende effekt og sikre effektivitet på arbejdspladsen. Dette kommer f.eks. til udtryk i kommunikationen på McDonald's, hvor der gøres brug af interne begreber og korte sætninger. I min analyse ser jeg på, hvordan et særligt register spiller en rolle i forhold til effektivitet.

Diskurs

Diskurs er teori om, at vi strukturerer sproget i forskellige mønstre, som vores udsagn følger. Diskurser kan forstås som

socialt konstruerede betydningssystemer, der kunne have været anderledes, f.eks. italesatte forståelser af et givent fænomen, tankesæt, begreb eller begivenhed (Mogensen 2016, 237). Hvordan vi bruger sproget, er med til at konstruere vores forståelse af omverdenen. Diskurser forvandler vores miljø til noget socialt og kulturelt meningsfuldt, de er med til at rammesætte, hvordan mennesker forstår verden (Blommaert 2005, 1-4). Ifølge Blommaert omfatter diskurs alle former for meningsfuld semiotisk menneskelig aktivitet set i sammenhæng med sociale, kulturelle og historiske mønstre. Diskurser er på denne måde også et magtinstrument, som kan benyttes til at opnå bestemte ting (Blommaert 2005, 29-31). En magtinstans kan skabe en diskurs om et emne med den hensigt at påvirke individer i en bestemt retning (Bom 2015, 15). Ifølge Blommaert skal man se på, hvilken effekt sproglig magtudøvelse har, hvad magt gør ved mennesker, grupper og samfund, og hvordan påvirkningen opstår. Blommaerts syn på magt minder altså om Foucaults med den forskel, at Blommaert i højere grad fokuserer på, hvordan sprog er en ingrediens i magtprocesser (Blommaert 2005, 1-4). Forståelsen af diskurs er relevant ift. min analyse, da jeg vil undersøge, hvordan brugen af overvågning bliver omtalt i hverdagen, samt hvordan denne omtale påvirker medarbejderne. Jeg vil undersøge, hvilken diskurs der dannes om overvågning og herunder se på de sproglige resurser, den består af.

METODE OG DATA

Sproglig etnografi beskæftiger sig med sprog i menneskers levede liv. Studier i sproglig etnografi ønsker at undersøge, hvordan menneskers sproglige praksisser spiller en rolle i organiseringen af socialt liv, samt hvilke betydninger de konstruerer. Etnografen observerer de miljøer

vedkommende ønsker at beskrive samt meningen og rationaliteten i praksisser, som nogle gange kan virke iøjnefaldende udefra (Heller, m.fl., 2017, 73). I dette studie undersøger jeg, hvordan sproget spiller en rolle i organiseringen af en McDonald's restaurants hverdag. Jeg har tidligere arbejdet hos McDonald's i knapt 6 år. Jeg ved derfor, at McDonald's har en helt særlig måde at skabe effektivitet på, og det er denne jeg vil undersøge nærmere. Data er indsamlet i den restaurant, hvor jeg selv arbejdede. Den restaurant jeg har besøgt, er en del af en organisation på 10 restauranter, der ejes af samme ejer. Restauranterne samarbejder på flere parametre, f.eks. sammensætter de en fælles træningsmanual for nye medarbejdere, hvilket giver de nye medarbejdere den samme træning. Derfor kan man have en forventning om, at forskellen i deres måde at kommunikere på er minimal.

Data er indsamlet over tre dage og består af interviews, deltagerobservation, feltnoter, lydoptagelser og billeder. Jeg har besøgt dem hen over aftenrykket, frokosttrykket og i morgentimerne. Interviewene er foretaget, imens medarbejderne var i gang med opgaver, hvilket de bærer præg af i form af f.eks. pauser i samtalen. Desuden har jeg trukket på egne erfaringer, da jeg tidligere har været ansat hos McDonald's som leder. Det har gjort det nemmere at forstå miljøet, men også skabt udfordringer i form af at de ansatte ofte har forklaret tingene internt til mig. Jeg har derfor været opmærksom på at indsamle data fra medarbejdere, jeg ikke har kendskab til eller gøre dem opmærksomme på, de skal forklare det til nogle udefrakommende.

Jeg har sørget for en bred deltagerramme i interviewene for at belyse problemstillingen fra så mange vinkler som muligt. Interviewene består af alt fra nye medarbejdere til ledere. Jeg har interviewet omkring 10 medarbejdere, alle nuværende. Medarbejderne er fra både køkken- og serviceområdet. Lydoptagelserne er foretaget, når jeg har bevæget mig frit rundt og fulgt deltagerne rundt. Alle deltagere har afgivet samtykke, og for at holde dem

anonyme benytter jeg ikke deltagernes rigtige navne i min fremstilling. I data, hvor jeg selv indgår som interviewer, vil det blive markeret med SH når jeg taler.

ANALYSE

Min analyse består af tre dele. Først vil jeg undersøge, hvordan overvågning optræder hos McDonald's - hvilken rolle har den og hvordan bruges den? Hertil benytter jeg billeder og beskrivelser af, hvordan den pågældende overvågning fungerer. Jeg vil desuden undersøge om brugen af magt får medarbejderne til at agere på bestemte måder. Dette er baseret på egne erfaringer, observationer og interviews med de ansatte. Dernæst vil jeg analysere, hvilke sproglige træk der er karakteristiske for deres måde at kommunikere på. Jeg vil undersøge, hvordan medarbejdere og ledere på McDonald's har skabt deres interaktion ud fra at den skal være effektiv. Her vil jeg også gøre brug af billeder og beskrivelser, der vil være baseret på lydoptagelser, interviews og egne erfaringer. Efterfølgende vil jeg undersøge, hvordan kravet om effektivitet og anvendelsen af overvågning modtages og omtales af de ansatte. Men inden jeg begynder på min analyse, vil jeg ganske kort beskrive McDonald's som arbejdsplads.

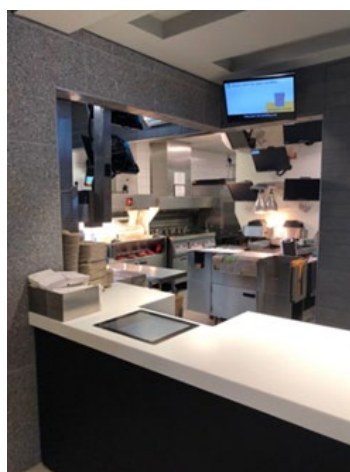
Restauranten og de ansatte

McDonald's ansatte består primært af unge mennesker. De yngste er 13 år, mens de ældste sjældent er over 30. Det er ikke ualmindeligt at blive lært op som leder i en alder af 19-20 år. Det er derfor også meget unge mennesker, der styrer restauranten. Restauranten servicerer både gæster indenfor, der omtales som instore af de ansatte, og i en drive in, der af de ansatte omtales som dt eller driven. Inde bagved er restauranten opdelt i et serviceområde, hvor maden bliver

pakket og udleveret. Derudover bliver drikkevarer og is lavet i serviceområdet (billede 1). Serviceområdet er yderligere delt op i udlevering til driven og instore. Maden pakkes dog det samme sted. På billede 2 kan man se, hvor medarbejderne pakker maden, samt disken, hvor de udleverer maden instore. Køkkenet er delt op i 2 linjer - en på hver side af væggen med skærmene. Til venstre fra pakkestationen finder man stationen for udlevering af maden til driven (billede 3). På den måde har alle hver sit område, men er stadig placeret tæt på hinanden, så der er mulighed for at kommunikere på tværs af stationerne. Billede 4 viser et billede af, hvordan den ene af de 2 linjer ser ud. Det er et langt samlebånd, hvilket medarbejdernes roller også inddeles efter. Ved fuld bemanning har de 3-4 mand på hver linje med hver sin opgave. F.eks. er der en, som kun lukker burgerne, mens en anden står for at sætte burgerne i gang.

Billede 1

Billede 2

Billede 3

Billede 4

Medarbejderne er inddelt i forskellige ansvarsroller. Dette kommer til udtryk gennem deres farve på skjorten, der indikerer et vist hierarki. De yngste medarbejdere, der er ansat til at holde restauranten ren, bærer en sort skjorte med hvid butterfly og kaldes for lobbystjerner. De almindelige medarbejdere bærer også en sort skjorte, men med rød butterfly. Herefter har man mulighed for at blive forfremmet til træner, barista eller Guest Experience Leader, forkortet GEL. Hver rolle har hver sin uniform. F.eks. er en træner iklædt rød polo og sort butterfly, mens en almindelig medarbejder bærer en sort skjorte. Hvis man har været igennem mindst en af disse forfremmelser, har man mulighed for at blive områdeleder. En områdeleder styrer ét område, eksempelvis køkkenet. Områdeledere har hvide skjorter med sort butterfly, hvilket er magen til en ledertrainees uniform; ledertraineeer rangeren over områdeleder. Skjorterne har stor betydning for medarbejderne og indikerer en vis rang, forskellige roller og skjorter giver adgang til forskellige niveauer af ansvar. Under mine besøg gik deltagerne op i, hvilken farve skjorte jeg havde haft som ansat. Min skjortefarve var blå, den højst rangerede skjortefarve, og derfor placerede den mig højt i hierarkiet. Det medførte en særlig form for respekt. Den blå skjortefarve indikerer, at man

har været verificeret leder, der styrer den daglige drift. En verificeret leder styrer på sin pågældende vagt restauranten og er ansvarlig for medarbejderne, driften og resultaterne.

Overvågning som motivationsfaktor

I tråd med Foucaults Panopticon-teori kan man tolke de ansattes forskelligfarvede skjorter som repræsentanter for forskellige niveauer af overvågere. Jeg observerede forskellige stemninger og stemningsskift, alt efter hvem der var til stede. På et af mine besøg bestod et køkkenhold udelukkende af medarbejdere i sorte skjorter. Her var stemningen højlydt, der var meget larm, de var ikke så fokuserede, og der var meget privatsnak. Da jeg derimod besøgte dem i et køkken, som bestod af to ledertrainees og almindelige medarbejdere, var oplevelsen en helt anden. Der var kun arbejdsrelateret snak, og der var en professionel stemning, men med smil og grin over interne konkurrencer. Der var ingen der stod stille uden at fortage sig noget. I stedet blev de stille tidspunkter brugt til at forberede sig til senere eller holde køkkenet rent. På intet tidspunkt var det blevet kommunikeret til medarbejderne af de to ledere, at det var denne opførsel, de forventede. Det var et helt naturligt skift i deres måde at opføre sig på. Derudover er det bemærkelsesværdigt, at en af medarbejderne både var en del af holdet, da køkkenet kun bestod af medarbejdere, og igen da der var ledere til stede. Ved blot at placere en leder eller to i køkkenet fik de et helt andet køkken. Lederne opildnede indirekte medarbejderne til at være mere produktive og effektive.

En anden ting, jeg bemærkede var, at de havde en skærm hængende mellem køkkenet og service. Gennem samtaler med medarbejderne fandt jeg ud af, at de kaldte skærmen for 'Dashboard'. Dashboardet er et system, hvor alle restauranterne i landet med en drive thru, bliver målt på, hvor hurtigt de får bilerne igennem driven. Drive thru er McDonald's interne stavemåde af drive through. De måler på

hvor hurtigt restauranterne tager imod bestillingen, betalingen og får udleveret maden. Skærmen viser de tre bedste og tre dårligste restauranter i landet samt ens egen placering i forhold til de andre. Alle restauranterne kan på den måde se, hvordan de selv ligger i forhold til top og bund.

På et af mine besøg snakkede jeg med en af lederne om, hvad dashboardet bliver brugt til, hvortil han svarede:

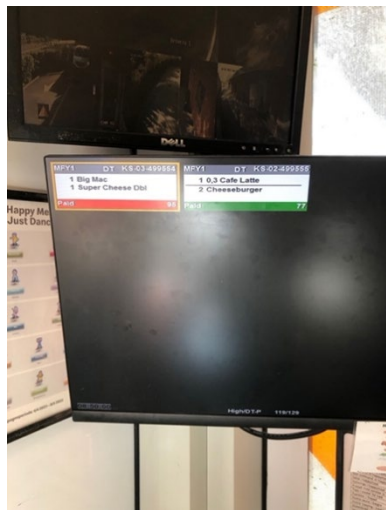
Eksempel 1 - interview med verificeret leder forfremmet til 2. assistent.

01 SH: hvad bruger man dashboardet til
02 P: (2.5) man bruger det til og (.) lave
03 en intern konkurrence mellem (.)
04 restauranterne for at se hvor man
05 ligger i forhold til eh de andre
06 restauranter (1) og så bruger
07 man det til ehh motivere eh
08 sine egne medarbejdere øhm og hype
09 dem op (1) øhm for at performe bedre
10 øhm gør det til (2) hvad kan man
11 sige (1.5) en sjov leg at
12 man skal prøve at gøre det bedre
13 end de andre restauranter
14 øhh så ja man gør det for
15 at få bedre resultater ved at
16 lave interne konkurrencer

Dashbordet er et værktøj til at skabe noget sjov, samtidig med at det påvirker resultaterne fordi det får medarbejderne til at arbejde hurtigere. Ifølge lederen er det en måde at motivere sine medarbejdere på. Den ene gang, jeg besøgte restauranten, benyttede lederen eksempelvis dashboardet som et mål om at være i top-10, hvilket skabte en konkurrence blandt medarbejderne. På den måde har dashboardet to effekter: det bliver brugt som en leg og konkurrence, men det handler også om, at det er ubehageligt

at ligge i bunden. Det er ikke længere kun over for en selv og medarbejderne, at det er træls, hvis tiderne er høje. Hele landet kan følge med i, at det går dårligt. Dashboardets overvågning bliver på den måde et værktøj til at opnå en lavere tid, da de ansatte ikke har lyst til at ligge i bunden og derfor yder en ekstra indsats. På den måde bliver målet om at være i top-10 en leg, men man sikrer samtidig, at man ikke fremstår som en langsom restaurant.

En anden ting, jeg bemærkede var, at ordrerne på skærmene skiftede farve. Når medarbejderne modtager en ordre, fremstår den med farven blå. Efter 25 sekunder skifter den til grøn, og ved 90 sekunder skifter den til rød. Rød indikerer, at man er ved at ramme målet for, hvad tiden maksimalt må være (billede 5).

Billede 5

Farverne er en konstant påmindelse om, at tiden løber – og evt. at den er ved at løbe ud. På den måde skaber skærmen hele tiden et pres på medarbejderne for at skynde sig. Hvis skærmen er fyldt med røde ordrer, må det betyde, at man arbejder for langsomt. Systemet viser desuden, hvad

gennemsnitstiden er for ordrerne. Denne tid gemmer lederne i et Excel-ark, som blandt andet bliver taget op på ledermøder, hvor de snakker om ugens tider. Derudover deler lederne tiderne i en Facebookgruppe med resten af lederteamet, hvor de skal forklare, hvorfor tiden ser ud, som den gør; det gælder både gode og dårlige tider. Det skaber et ekstra pres på lederne, da de gerne vil vise gode resultater. De enkelte ledes resultater bliver på den måde også overvåget af de andre ledere og restaurantchefen. Den institutionaliserede måde at dele resultater på er en handling, som påvirker lederne. De presser sig selv hårdere, og de presser medarbejderne, fordi de gerne vil vise gode resultater frem. Én gang om måneden holder de f.eks. Battle Friday, der er en konkurrence mellem restauranterne i organisationen. Som det fremgår af eksempel 2, er det en dag, hvor der er meget på spil.

Eksempel 2 - interview med GEL.

01 SH: har i andre lignende metoder (.) som
02 dashboard
03 T: altså vi har jo battle friday hvor
04 vi konkurrerer internt i
05 XX i organisationen med de
06 her 9 10 restauranter om hvem der
07 klarer sig bedst (1) der bliver taget
08 billeder af renlighed (.) og vi
09 bliver målt på hurtighed også (1.5)
10 og der bliver der jo øhh det er
11 jo en gang om måneden cirka (.) at
12 der er sådan en battle (.) og så
13 til sidst på året året til vores
14 galla award så bliver der så udnævnt
15 en vinder (.) hvilken restaurant
16 der har klaret sig bedst
17 på både renlighed og gæsteservice og
18 på hastighed (1.5) på de dage der er

19   der i hvert fald også en vis
20   hype som xx sagde øhh som som gør
21   (.) at folk er ekstra motiveret
22   til at arbejde de dage ((XX indikerer
23   navnet på organisationen og xx
24   indikerer en anden medarbejder))

På Battle Fridays deler lederne resultaterne fra deres skift med både medarbejderne i den fælles Facebookgruppe, i det interne lederteams gruppe, samt med hele organisationens lederteam. Resultaterne står til skue for rigtig mange, hvilket skaber et stort pres på den leder, der kører skift under Battle Friday. Ejeren følger med i resultaterne, og i hvilke ledere der klarer sig godt. Ved deres årlige Galla Award uddeler han en pris til den leder, han synes har gjort det bedst i løbet af året, ligesom han samler resultaterne for årets Battle Fridays sammen og udnævner en vinder. Resultaterne betyder noget, og spiller en stor rolle i muligheden for at vinde prisen som årets leder. Gallaet bliver på den måde også en handling, der påvirker den enkelte leder til at yde sit bedste i håb om at vinde en pris. På forskellige måder bliver overvågningen dermed brugt som et værktøj til at levere gode, lave tider, som de besøgende forventer af McDonald's.

Register som praktisk og strategisk interaktion

På en arbejdsplads som McDonald's, hvor tempoet og effektiviteten er afgørende, er sproget nødt til at blive tilpasset den travle hverdag. Medarbejdernes måde at kommunikere på er iøjnefaldende, fordi den er kort og præcis, samtidig med at der bliver brugt ord som udefrakommende ikke vil kunne forstå. Deres formuleringer er reduceret til korte sætninger, men der ligger en større betydning bag, som de ikke har tid til at forklare. Under et interview spurgte jeg til deres kommunikation. Jeg spurgte blandt andet om, hvordan den skiller sig ud fra deres måde at tale på i fritiden.

Eksempel 3 - interview med GEL og leder under træning (ledertrainee).

01 T: altså det er kort og kontant (1.5)
02 det gør det nemmere (.) end at man
03 skal til at bruge lange sætninger og
04 så bare kan bruge keywords og
05 stikord som vi internt ved hvad
06 er det gør det også bare nemmere
07 at forstå for alle
08 MA: lige præcis det samme med
09 hvis der er hvis du står
10 og siger en lang roman og
11 der så er en der ikke hører hvad
12 du siger og du skal genfortælle
13 det så er der lige pludselig
14 også øh spildt unødvendig tid øh på
15 at skulle stå og forklare

En ytring som eksempelvis "Tre biler i driven" kan virke simpel, men for de ansatte ligger der en større betydning i det. Når lederen kalder til sit team "Tre biler i driven", betyder det først og fremmest, at der er kø i driven. Hvis der er kø i driven, betyder det, at der er ved at blive travlt, hvilket betyder, at medarbejderne skal være klar på deres stationer. Dem i køkkenet skal være klar til at lave mad, dem i service skal sørge for, at der er pomfritter i olien, osv. Men som det fremgår af eksempel 3, er der ikke er tid til at fortælle alt dette, og teamet har derfor lært, hvad "Tre biler i driven" betyder. Det sparer lederne en masse forklaring, og medarbejderne er derfor hurtigere kaldt tilbage på deres stationer. Selv beskriver de deres kommunikation som kort og konkret, de bruger nøgleord og jargon som ja tak, bagom, første-anden-tredje. Dette er blot et udvalg af deres nøgleord. Deres begrundelse er, at kommunikationen ikke må kunne misforstås, den skal være kort, og det skal gå stærkt. De

forskellige stationer er desuden placeret praktisk, så der er mulighed for kommunikation mellem dem, dette kommer til udtryk i næste eksempel, der er optaget under deres frokostryk, hvor E står for at udlevere maden til driven, mens M står for at pakke den til E.

Eksempel 4 - observering af verificeret leder og leder under træning (ledertraine). M snakker til E i baggrunden samtidig med at E snakker til gæst.

01 ((E snakker ud til gæst i vinduet))
02 E: hej (3.5) så er der mad her til dig
03 (.) ha en god dag (.) jo tak (4)
04 M: så er det oppe (3.5)
05 E: hej (.) vi starter lige med en cola
06 uden is her
07 M: og øhh 45 der tak
08 E: ja tak (3.5) ((dobbelttjekker maden))
09 og så var der noget mad klar her (.)
10 [ha en dejlig dag tak] [>]
11 M: [jeg vil gerne ha bede om 47 frem når
12 det er] [<] der kommer 46 nu her
13 E: 47 er bagerst
14 M: ja det ved jeg godt men den skal bare
15 fremad når det er
16 E: nåå ja tak på den måde
17 M. der er tid på fisk
18 E: ja tak (1.5) hej (.) en 20'er her
19 først
20 M: [bare send den på 2'eren når
21 det er] [>]
22 E: [hvad er spørg mig] [<]
23 M: det er tops i stedet for vinger
24 E: ja tak
25 M: ja tak

Det kan som udefrakommende virke som en forvirrende samtale, men for de ansatte er den klar og tydelig, fordi de kender registeret. M ønsker en bil frem på en af deres holdepladser, bilen kalder de for 47, da dens ordrenummer er 47. Hertil svarer E, at 47 er bagerst. Indirekte stiller hun spørgsmålstegn ved, hvorfor den skal køres frem på hold, da den alligevel er bagerst og ikke holder i vejen for andre biler, de skal udlevere til. M's forklaring er, at der er tid på fisk, altså proteinet til burgeren, hvilket E accepterer med et "ja tak". Uden kendskab til deres register kan det virke som en underlig forklaring, men "tid på fisk" har en betydning, de ansatte deler.

At der er "tid på" betyder, at maden ikke er klar. Så de behøver ikke pakke den endnu. Derfor er det en god ide at køre bilen frem på hold, da den ellers vil holde i vejen for andre biler og således forstyrre driften. Men det er igen en lang forklaring, hvis medarbejderne hver gang skulle forklare årsagen til, de skal køre en bil frem på en holdeplads. De har derfor fundet en kort og præcis måde at fortælle det på. Et af de udtryk der ofte går igen i deres kommunikation er ja tak.

Eksempel 5 - interview med leder under træning (ledertrainee) og GEL.

01 MA: ordet ja tak det er jo nærmest nok
02 eh det mest heroppe for at vi
03 ligesom nok godt altså
04 gøre sig klar over (.) at ehm man
05 har forstået kommunikationen og
06 hvad der er blevet sagt og har
07 bedt om (.) så det er sådan lettere
08 let og forståeligt og samtidig
09 meget (.) sådan direkte og kort
10 SH: og hvorfor (.) hvorfor det (.) hvad
11 er årsagen til at det er sådan i
12 gerne vil kommunikere

13 T: det er bare lettere for alle
14 parter at ligesom at vide
15 ja tak så ved man at folk
16 har hørt hvad jeg har meldt ud

Brugen af ja tak er en måde at sikre kommunikationen er gået igennem og forstået. På den måde sikrer de, at tingene bliver gjort rigtigt. I eksempel 4 har E eksempelvis forstået, at maden til nummer 45 er klar, hvilket hun kvitterer med et ja tak. På den måde ved M, at E er klar over at maden til nummer 45, er klar, og han behøver ikke bekymre sig om, at den står og venter eller bliver udleveret forkert. Det er samtidig en måde at undgå fejl, hvilket sparer dem for tid ved fx at skulle lave en ny burger. Udover keywords og slang benytter de mange for ord og titler, man kun genkender som ansat. Eksempelvis kalder de den, der pakker maden ud til driven, for runner, og den der lukker burgerne, for finisher. McDonald's har skabt deres eget register, og man skal være del af teamet for at forstå det. Det illustrerer Aghas teori om, at registre opstår blandt grupper af mennesker, fordi de har særlige behov eller særlige praksisser. Det er tilfældet hos McDonald's, hvor der er behov for en effektiv kommunikation. Registret kommer også til udtryk i deres uniform, hvor forskellige farver skjorter giver adgang til forskellige roller og ansvarsområder. Battle Friday og galla award demonstrer desuden, hvordan forskellige registre opstår i grupper. Begreberne er opstået inden for en McDonald's organisation og benyttes både som en anerkendelse og motivering af sine medarbejdere. En anden bemærkelsesværdig ting ved McDonald's kommunikation er den ikke-sproglige del. Rundt omkring i restauranten sidder der labels og skilte, som indikerer, hvilke ting der skal placeres hvor. Billede 6 er et eksempel på skilte, der viser, hvordan køleskabet skal fyldes op. Der hænger f.eks. et skilt for, hvor mælken skal stå, æblejuicen, osv. På billede 7 ses labels, hvor der står, hvilken størrelse kop der skal sidde i hvilket hul.

Billede 6

Billede 7

Eksempel 6 - interview med verificeret leder.

- 01 SH: hvorfor ehm hvorfor har i labels
02 alle vegne (1) for eksempel
03 i køleskabet
04 M: i en ehh en kæde som McDonald's
05 hvor alting går (.)
06 så hurtigt som det går
07 så er der ikke noget altså jo
08 mere ehm mindre man kan efterlade
09 til tilfældighederne jo bedre
10 (.) er fordi der er simpelthen
11 så travlt at er nødt til at
12 have alle rammerne i orden
13 SH: mhm
14 M: og hvis ikke vi har det
15 så går det galt og
16 så ehm så begynder folk
17 at sætte alt muligt alle mulige
18 mærkelige steder og (.) så kan
19 vi ikke finde ud af hvad der er
20 hvad mere og det går bare galt

21 alting skal have en meget konkret
22 plads og der er en meget meget
23 konkret (.) ehm fremgangsmetode
24 procedure for alting hos McDonald's
25 der er intet der er efterladt til
26 tilfældighederne

Gennem brug af labels har McDonald's fået indrettet restauranten med henblik på at opnå størst mulige effektivitet og hurtighed. Det gælder både måden medarbejderne kommunikerer på, men også indretningen af restauranten. Ved at anvende labels sikrer medarbejderne også færre fejl i processerne. På den måde bliver både sproget og indretningen af restauranten brugt strategisk.

Overvågning som positiv diskurs

På McDonald's er et højt tempo afgørende og til dagligt bliver fokuset på hurtighed fulgt op af lederne, der sætter mål for tiderne, som de løbende opdaterer og følger op på. På mellemliderniveau bliver overvågningen af tider omtalt som noget meningsfuldt. Noget der skal gøre det interessant at gå på arbejde.

Eksempel 7 - interview med leder under træning (ledertraine).

01 SH: hvad bruger i målene til altså
02 hvorfor er de vigtige (.) for
03 eksempel at det tager under 120
04 sekunder
05 E: hvis man nu er her (.) 5 gange om
06 ugen (.) 50 uger om året så er
07 det måske meget rart at sådan
08 vide at du har noget at komme op
09 til at det er sådan altså at du
10 har et mål hver dag at du ikke
11 bare kommer op og laver nogle

12   burgere og går igen altså sådan
13   det er meget rart at have noget
14   specifik hver dag at gå efter (.)

Her bliver den konstante overvågning og presset om gode resultater i form af tider forbundet med meningsfuldhed. Det giver arbejdet mening, at man har noget at stræbe efter fremfor at møde op til det samme hver dag. Eksemplet illustrerer Gores teori om, at individer behøver noget at sigte efter i læringsmiljøer. Lederne accepterer overvågningen, fordi den giver teamet noget at stræbe imod.

Eksempel 8 - interview med verificeret leder.

01   SH: som leder kalder i for eksempel
02   tider til jeres medarbejdere
03   (.) altså sådan nu er den på 160
04   sekunder vi vil gerne ned på 150 (.)
05   M: ja
06   SH: hvorfor gør i det (.)
07   M: det er jo fordi hvad hedder det
08   påvirker medarbejdernes
09   motivation og deres interesse i
10   ehh at give det ekstra hvis man
11   kan kalde det sådan (.) det er jo
12   en faktor for ligesom at (1)
13   få folk til at yde noget mere hvis
14   man kan kalde det sådan (.) såå
15   altså man skal jo alle kan
16   løbe for noget altså alle kan
17   komme på arbejde og arbejde med
18   et man skal men at komme på
19   arbejde og rent faktisk have
20   et mål med hva hvorfor man er
21   der (.) det giver bare noget
22   mere motivation noget mere (.)

23   ja engagement for medarbejderne
24   SH: mhm
25   M: det gør det lidt mere interessant at
26   være på arbejde

Eksemplet her viser, at det også handler om at motivere medarbejderne. Det samme gælder for eksempel 1, hvor det bliver fortalt at dashboardet er med til at skabe resultater, fordi man kan bruge det som en leg og konkurrence. Ifølge de to ledere i eksempel 7 og 8 er overvågningen med til at gøre deres dage meningsfulde. Det giver variation i hverdagen, fordi der på sin vis er et nyt mål hver dag. De mener derudover, at det er med til at motivere medarbejderne. Det er derfor også interessant at se på, hvad medarbejderne tænker om overvågningen. Tidligere i analysen blev deres Battle Friday beskrevet som en dag med ekstra hype, hvilket motiverer ekstra meget. Beskrivelsen hænger godt sammen med den beskrivelse lederen gav af dashboardet. Desuden beskrives overvågningen af en anden medarbejder som noget, der får en til "at gå lidt mere op i det" og "man bliver lidt mere engageret".

Nogle andre fænomener, der også går igen hos medarbejderne, er forståelsen af fællesskab, teamfølelse og samarbejde. Gode tider kan kun opnås i fællesskab. De er sammen om at skabe resultaterne, og det skaber følelsen af at være et team. I eksempel 9 spørger jeg en medarbejder ind til de tider lederne bruger for at presse medarbejderne, og hvilken følelse det giver.

Eksempel 9 - interview med medarbejder.

01   SH: og det skaber god stemning at lederne
02   kalder tider ((sagt spørgende))
03   K: ja det giver sådan en lille gevinst
04   så bliver man sådan lidt glad inde
05   i kroppen og tænker okay
06   fuck hvor fedt og nu gør vi det
07   en gang til og bliver bare ved og

08 så går det ekstremt hurtigt
09 SH: så hvordan føles som medarbejder nu
10 siger du sådan at det er en gevinst
11 og det er fedt
12 K: ja altså man bliver bare glad fordi
13 det er noget okay jeg har lige
14 gjort noget godt det er
15 nemlig lederne som står derude og
16 roser jeg har lige gjort noget
17 godt og så bliver man bare glad og
18 alle elsker jo at få ros
19 SH: mhm
20 K: så man bliver bare glad når sådan
21 noget
22 SH: hvad skaber det for restauranten at
23 der er de her tider som man gerne
24 vil ehh overholde og opnå
25 K: det giver et sammenhold det er ikke
26 bare en arbejdsplads men også sådan
27 ligesom (.) når man spiller fodbold
28 sammen så så har man sådan et
29 team altså altså man arbejder
30 sammen og vil gerne gøre sit bedste
31 for at hele fodboldkampen kommer
32 til at gå godt altså lidt ligesom
33 ehm på mcdonalds der tager det
34 ligesom et team vi vil alle
35 sammen gerne have det går godt og
36 ehh hjælper hinanden med det

I eksemplet bliver arbejdet og medarbejderne sammenlignet med en fodboldkamp og et fodboldhold. Man er sammen om at skabe resultaterne. Man arbejder sammen for, at det skal gå godt. Samtidig er det en konkurrence - som man gerne vil vinde. Derfor vil man gerne levere, og det hjælper man hinanden med at gøre som et hold. På den måde bliver der

gennem overvågningen skabt en holdånd, der er med til at give de ønskede resultater. Derudover bliver overvågningen forbundet med ros. Når man opnår målene eller gør noget godt for at nå derhen, får man ros fra lederne. Overvågningen bliver på den måde et værktøj for medarbejderne til at opnå anerkendelse, og i forsøget på at opnå anerkendelse skynder de sig endnu mere. Man kan derfor sige, at hensigten med overvågningen virker både på leder- og medarbejderniveau. Analysen viser, at overvågningen bliver forbundet med positive ord. Dashboardet er blevet beskrevet som en sjov leg og konkurrence. Battle Friday er beskrevet som en konkurrence, hvor der er ekstra meget hype og stemning, der øger motivationen. Trackingen af tiderne giver deres arbejde mening, det giver dem noget at stræbe imod sammen som et team. Derudover er den med til at udvikle og opbygge medarbejderne gennem ros. Overvågningen bliver hos McDonald's omtalt som noget positivt, hvilket skaber en positiv diskurs. Det er lederne, som omtaler dem til hverdag, det er dem, der bruger værktøjerne og skaber en "hype" gennem målsætninger og konkurrencer. De er derfor en stor del af den positive diskurs, da de har valgt at gøre overvågningen til en leg. Det påvirker medarbejderne til at finde det sjovt. Derudover viser min analyse, hvordan de har inkorporeret overvågningen som en strategi i deres måde at drive restauranten på.

KONKLUSION

Igennem mit feltarbejde hos McDonald's har jeg fået mulighed for at beskrive, analysere og forstå, hvordan effektivitet skabes i samspil med identifikationsmuligheder, overvågning og rumlig indretning, samt hvordan denne modtages af de ansatte. I min analyse har jeg vist, hvordan identifikation kommer til udtryk gennem farven på skjorten. Derudover har jeg beskrevet og vist, hvordan overvågning

kommer til udtryk i hverdagen gennem brug af forskellige konkurrencer som dashboard og Battle Friday. Udover konkurrencer har jeg beskrevet, hvor vigtige resultater og tider er for de ansatte, og at det øger deres effektivitet for at sikre gode resultater, som de kan vise frem. Jeg har vist, hvordan kommunikationen er designet ud fra et lokalt udviklet register og korte sætninger, som ikke kan misforstås, så de sikrer en korrekt kommunikation. Ydermere har jeg undersøgt, hvordan overvågningen påvirker medarbejderne. Den bliver af de ansatte beskrevet som noget positivt der gør arbejdet interessant. På den måde er effektivitet et stort fokuspunkt hos McDonald's, hvor flere ting spiller sammen for at gøre driften af restauranten så effektiv og hurtig som overhovedet muligt, hvilket forventes af de besøgende. Effektiviteten skabes gennem "hype" og konkurrencer, der opstår gennem overvågningsværktøjer. Derudover spiller kommunikationen en stor rolle i forhold til effektiviteten, da den er kort og præcis. Selve restauranten er indrettet ud fra effektivitet. Alle ting har en konkret plads, der skal forebygge fejl. I samspil med hinanden, skaber det et sjovt, motiverende og meningsfuldt arbejde for de ansatte.

DISKUSSION

Kan overvågning være andet end negativt?

Først og fremmest er det vigtigt at nævne, at de data, der er indsamlet alle stammer fra nuværende medarbejdere. Resultatet havde måske været et andet, hvis jeg havde inddraget synspunkter fra tidligere medarbejdere. Tidligere medarbejdere er distanceret fra overvågningen og ser den muligvis på en anden måde nu, end da de selv var en del af den, og muligvis har den været en medvirkende årsag til at de valgte at stoppe. I introduktionen nævnte jeg den negative dækning af overvågning hos Nemlig.com. Men kan overvågning kan have en anden effekt? Min undersøgelse

viser, at det bestemt er tilfældet. De forskellige overvågningsstrategier som dashboard, tidstracking og Battle Friday er blevet beskrevet af både medarbejdere og ledere som motiverende og meningsfulde. Hos McDonald's er overvågningen med til at skabe et mere effektivt miljø, samtidig med at den gør det sjovt. På den anden side tilføjer overvågningen også et pres ligesom skærmen i lagerhallen hos Nemlig.com. Den presser til at arbejde hurtigere, så man slipper for at vise dårlige resultater frem. Derudover er der, ligesom hos Nemlig.com, ikke mulighed for at tage drikkepauser eller gå på toilettet når som helst. Jo færre ordrer der er, jo større chance er der for at gå på toilettet. Hvis medarbejderne arbejder hårdt og effektivt, vil ordrerne og bilerne ikke hobe sig op. Det gælder om hele tiden at være foran ligesom på målingen af effektiviteten i lagerhallen. Men hver enkelt medarbejder på McDonald's, er ikke herrer over effektiviteten på samme måde som hos Nemlig.com. Hos McDonald's overvåges holdindsatsen, og den enkelte medarbejderne er heller ikke herre over sine egne pauser, det er en teamindsats, der gør pauserne mulige.

LITTERATUR

Agha, Asif. 2007. "Register Formations". I Language and social relations. Cambridge University Press.

Blommaert, Jan, red. 2005a. "Critical Discourse Analysis". I Discourse: A Critical Introduction. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511610295.003>.

Blommaert, Jan, red. 2005b. "Introduction". I Discourse: A Critical Introduction. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511610295.002>.

Bom, Anna Klara. 2015. "Diskursen". I Diskursanalytisk metode. Samfundslitteratur.

Foucault, Michel. 1977. "Panopticism". I Discipline & Punish. Pantheon Books.

Foucault, Michel. 1982. "Afterword, The Subject and Power". I Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics. The University of Chicago Press.

Gore, Jennifer. 1995. "On the Continuity of Power Relations in Pedagogy". I International Studies in Sociology of Education. Routledge.

Heller, Monica, Sari Pietikäinen, og Joan Pujolar. 2017. Critical Sociolinguistic Research Methods: Studying Language Issues That Matter. London, UNITED KINGDOM: Taylor & Francis Group.
<http://ebookcentral.proquest.com/lib/kbdk/detail.action?docID=4913023>.

Mogensen, Christina S.G. 2016. "Kampen om 1864 - et diskursanalytisk studie af mediedebatten". I 1864. Aalborg Universitetsforlag.

ANDEN LITTERATUR

Bureau, Kiri Kim Lassen Dagbladenes. 2019. "Når chefen kigger med | fyens.dk". 24. juni 2019.
<https://fyens.dk/danmark/naar-chefen-kigger-med>.

"diskurs - Sammenhængende kæde af udsagn - lex.dk". 2023. Den Store Danske. 20. april 2023.
<https://denstoredanske.lex.dk:80/diskurs>.

"diskursanalyse | lex.dk". 2020. Den Store Danske. 5. marts 2020. <https://denstoredanske.lex.dk/diskursanalyse>.

"GPS-overvågning af ansatte". 2018. Dansk El-Forbund. 18. december 2018.

<https://www.def.dk/lokalafdeling/koebenhavn/gps-overvaagning-af-ansatte>.

“Nemlig.com overvåger ansattes effektivitet ved at tælle sekunder”. 2021. www.bt.dk. 10. april 2021.
<https://www.bt.dk/content/item/1492782>.

“Nemlig-direktør forsvarer mål og overvågning: Giver mere frihed”. 2021. Politiken. 16. april 2021.
<https://politiken.dk/forbrugogliv/forbrug/art8175489/Nemlig-direkt%C3%B8r-forsvarer-m%C3%A5l-og-overv%C3%A5gning-Giver-mere-frihed>.

“Overvågning i samfundet”. u.å. Faktalink. Set 25. maj 2023.
<https://faktalink.dk/overvagning-samfundet>.

“Tidslinje: Se de mange afsløringer om Nemlig.com”. 2021. Fagbladet 3F. 12. april 2021.
<https://fagbladet3f.dk/artikel/se-de-mange-afsloringer-om-nemligcom>.

"HVOR SER DU GODT UD. HAR DU TABT DIG?" – TYKFOBISK SPROGBRUG MED FOKUS PÅ KOMPLIMENTER

Kirstine Trock Dahlkild

INDLEDNING

I 2014 blev ordet 'fatshaming' tilføjet til Dansk Sprognævns ordbog *Nye ord i dansk*. I 2015 blev afledningsverbet '(at) fatshame' tilføjet, og i 2018 fik også ordet 'tykfobi' plads (Dansk Sprognævn, *Nye ord i dansk, a+b+c*). Nyordsordbogen optager nye ord og betegnelser, når de er blevet almindelige i det danske sprog og kan derfor ses som et spejl af emner, der er oppe i tiden. At tykfobi er kommet i fokus indenfor de seneste år, er også tydeligt i medie billedet, hvor tv-udsendelser som 'Tykke Ida', 'Idas fede fatcamp' og DR2-serien 'Signe Molde på udebane' med afsnittet 'Det er ikke usundt at være tyk' rullede over skærmen. På Instagram er tykaktivister influencere, og Danmarks Radio sender programmer som Klog på sprogs 'At tale gennem tykt og tyndt' og podcastserien 'Tynd og glad'. Min undersøgelse har til formål at undersøge komplimenter og kommentarer, der relaterer sig til menneskers vægt. Jeg arbejder ud fra følgende problemformulering: Hvordan kan sprog og sprogbrug – herunder særligt komplimenter – opfattes som udtryk for tykfobi?

For at kunne besvare denne problemformulering har jeg interviewet fire personer, der alle har erfaringer med tykfobisk sprog og sprogbrug. Jeg vil med udgangspunkt i disse interviews undersøge sprogets tykfobiske potentiale. Min undersøgelse indledes af en teoretisk gennemgang, der tager udgangspunkt i temaerne 'Sprog og identitet', 'Sprog og positionering' og 'Sprog og komplimenter'. Derefter følger en analyse af data fra mine fire interviews. Afslutningsvis fremgår en perspektivering, hvor jeg sammenligner mine

data med andre data, der også omhandler forbindelsen mellem sprog og tykfobi.

TEORI

Jeg tager udgangspunkt i tre teoretiske aspekter. Det første handler om sprog og identitet og trækker på Jan Blommaerts identitetstilgang (Blommaert, 2005). Det andet kommer fra Bronwyn Davies og Rom Harré og deres positioneringsteori (Davies & Harré, 1990). Som det tredje teoretiske aspekt tager jeg afsæt i begreberne positive stereotyper, 'benevolent prejudice' og mikroaggressioner (Czopp, 2008; Abrams, 2010; Sue, 2010).

Sprog og identitet

Det er ikke mindst igennem sproget, at tykke mennesker tilskrives en bestemt identitet. Derfor er sprog relevant for fænomenet tykfobi. Ifølge Blommaert er identitet ikke noget, man har, men noget, der konstant produceres og performes (Blommaert, 2005, 205). Blommaert ser blandt andet identitet som et resultat af, hvilke narrativer man fortæller om sig selv til andre, og for at en identitet skal kunne etableres, skal den anerkendes af andre. Om denne proces skriver Blommaert:

"In other words, in order for an identity to be established, it has to be recognized by others. That means that a lot of what happens in the field of identity is done by others, not by oneself. I know of only very few individuals who would self-qualify as 'arrogant bastards', 'liars', or 'cowards'; yet many people carry such identity labels around, they have been stuck on them by other people" (Ibid.,205).

I Blommaerts identitetssyn er andres tanker, holdninger og valg af 'identity labels' altså afgørende for, om en identitet opfattes som anerkendt og etableret.

Et andet af Blommaerts relevante begreber er 'othering'. Dette begreb dækker over, hvordan man - uanset om man ønsker det eller ej - ofte bliver "*grouped by others in processes of - often institutionalized - social categorization (...)*" (Ibid., 205 - forfatterens kursivering). Citatet understreger, hvordan en identitetstilskrivning tildeles af andre, men sker gennem processer af både social og institutionel karakter. Blommaert skelner mellem to former for 'othering'. Den første form opdeler han i 'achieved' eller 'inhabited group identity', mens han kalder den anden form 'ascribed categorical identity' (Ibid., 205-206). Det afgørende i denne skelnen er, hvorvidt man har arvet en identitet, eller om man gennem handlinger har opnået en identitet. Herved bliver identitet igen opfattet som en størrelse, som både konstrueres af en selv og andre.

Sprog og positionering

Jeg har valgt at fokusere på, hvordan komplimenter og kommentarer kan ses som et udtryk for tykfobi. Da en kompliment eller en kommentar er en måde for afsenderen at positionere sig i forhold til modtageren, inddrager jeg Bronwyn Davies og Rom Harrés positioneringsteori (Davies & Harré, 1990).

Davies og Harré ser kommunikationshandlinger som positioneringshandlinger (Davies & Harré, 2014, 14). Desuden deler de Blommaerts syn på identiteten som en omskiftelig og kontekstafhængig størrelse. De skriver: "An individual emerges through the processes of social interaction, not as a relatively fixed end product but as one who is constituted and reconstituted through the various discursive practices in which they participate" (Davies & Harré, 1990, 46). Det er altså de forskellige diskursive praksisser, der skaber forskellige subjekspositioner, og indtager man en subjeksposition betyder det, at man ser verden fra en bestemt vinkel, som

man kan have svært ved se bort fra – en vinkel, som også har betydning for, hvad man siger, og hvordan man handler i samtaler (Ibid., 46-47).

Derudover er vores erfaringer med og erindring af tidligere samtaler afgørende for, hvordan vi producerer (tale)handlinger i nye samtaler. At der kan opstå ligheder mellem samtaler, der føres på forskellige tidspunkter og mellem forskellige samtalepartnere, er således et resultat af både personlige og fællesmenneskelige kulturelle ressourcer, der skaber arketyperiske samtaler, som vi hver især erindrer og husker i produktionen af nye talehandlinger i samtaler (Ibid., 44). At samtaler sommetider kan give en følelse af déjà-vu eller udfolde sig på samme måde uagtet samtalepartnere, kan være et resultat af dette. Som Davies og Harré skriver: "It is the actual conversations which have already occurred that are the archetypes of current conversations" (Ibid., 44).

Også i positioneringsteorien er mødet med andre centralt. Man kan som samtalepartner nægte at acceptere karakteren af en diskurs, som en specifik samtale er baseret på (Ibid., 53). Davies og Harré bruger eksemplet: "I'm sorry to have dragged you all this way when you're not well", der positionerer taleren som den ansvarlige og modtageren som ude af stand til at træffe beslutninger om sit eget helbred og velbefindende (Ibid., 55). Positioner er dog til forhandling, og derfor kan en modtager med Davies og Harrés begreb takke nej til en positionering ved at afstå fra samtalsens 'alignment' (Ibid., 54-55). Dette er netop, hvad der sker i ovenstående eksempel, hvor modtageren ikke accepterer sin tildelte uansvarlige position og dermed afstår fra samtalsens 'alignment'.

Sprog og komplimenter

I artiklen "When is a compliment not a compliment? Evaluating expressions of positive stereotypes" fra 2008 behandler Alexander M. Czopp positive stereotyper og sætter dem i relation til komplimenter (Czopp, 2008). Med 'komplimenterende' stereotypificerende udsagn som:

"women are perceived as warm but weak, Asians as competent but cold, and Blacks as athletic but unintelligent" eksemplificerer Czopp begrebet positive stereotyper (Ibid.). Derudover hæfter han sig ved stereotypificering som en proces, hvor individet træder i baggrunden og bliver gjort til en del af en gruppe – en proces, der ligner den, Blommaert kalder 'othering' (Ibid.). Sammenhængen mellem komplimenter og positive stereotyper opstår dermed, idet en kompliment kan føre til en (uønsket) stereotypificering, en gruppetilskrivning eller en 'ascribed categorical identity'.

Begrebet om positive stereotyper lægger sig tæt op ad begrebet om 'benevolent prejudice'. Dominic Abrams beskriver 'benevolent prejudice' som den negative stereotypificering og diskrimination, der kan ligge i forskellige typer af handlinger. Abrams skriver:

"(...) prejudice and stereotyping are not based only on negative perceptions. Rather, some apparently positive stereotypes can be used to justify the exclusion or oppression of certain groups in society." (Abrams, 2010, 28-29).

I forhold til komplimenter er 'benevolent prejudice' sproghandlinger, der bygger på tilsyneladende positive stereotyper og på overfladen ligner komplimenter og velmente ytringer, men som viser sig ikke at være det. Abrams tager udgangspunkt i 'benevolent sexism'. Her vil talehandlinger som "kvinderne først" (min oversættelse) være et eksempel på, hvordan en velment talehandling kan føre til en uønsket stereotypificering (Ibid., 29). Det er vigtigt at bemærke, at Abrams bruger begrebet i forhold til sexisme, men at det i lige så høj grad kan sættes i relation til tykfobi og andre forståelser af identiteter, der kan have en diskriminerende effekt.

Også begrebet 'microaggressions' – på dansk mikro-aggressioner - kan sættes i relation til sprog og komplimenter. Begrebet er indenfor de seneste år blevet udviklet og

populariseret af forskeren Derald Wing Sue (Sue, 2010). Han beskriver mikroaggressioner som: "the brief and commonplace daily verbal, behavioral, and environmental indignities, whether intentional or unintentional, that communicate hostile, derogatory, or negative racial, gender, sexual-orientation, and religious slights and insults to the target person or group" (Ibid., 5). Her er det vigtigt at bemærke, at mikroaggressioner ikke behøver at være intentionelt diskriminerende eller nedladende, men ender med at være det i kraft af en videreførelse af stereotyper eller underlæggende implikationer. Som eksempel på en mikroaggression bruger Sue en situation, hvor en lærer kalder en asiatisk studerende til tavlen med begrundelsen "You people are good at that" (Ibid., 100-101). En ytring, der både kan tolkes som en kompliment og som en konstruktion af anderledeshed.

Begrebet har oftest været brugt i sammenhæng med racisme, sexism og diskrimination af LGBT+ som led i afdækningen af den underliggende - sproglige - diskrimination i samfundet. Men som Sue skriver: "it is clear that microaggressions can be expressed toward any marginalized group in our society (...)" (Ibid., 5), og begrebet om mikroaggressioner er derfor også interessant at sætte i relation til sproglig tykfobi.

De tre begreber - positive stereotyper, 'benevolent prejudice' og mikroaggressioner - har altså et fælles udgangspunkt. De bygger alle på forudindtagede antagelser og holdninger om en bestemt gruppe mennesker. Netop disse antagelser og holdninger kan resultere i sproglige ytringer, der ikke i sig selv behøver at have diskrimination, forskelsbehandling eller fordomsfuldhed til formål, men som kan ende med at blive opfattet sådan.

METODE OG DATA

Interviewmetode

Denne undersøgelses metode er interviewet, og jeg har foretaget etnografiske interviews (Heller et al. 2018, 86). De kan yderligere kaldes 'narrative interviews', da jeg efterspørger og forsøger at fremkalde narrativer og oplevelser af modsatrettede komplimenter og tykfobisk sprog og sprogbrug fra deltagernes liv (Ibid.,86). Ifølge Heller et al. er interviewet ikke kun en måde at få interviewpersoner til at gengive og formulere allerede eksisterende viden og holdninger. De giver også et rum for refleksion og dialog i sig selv (Ibid.,92).

Hovedformålet med et interview er ifølge Heller et. al. at fremkalde refleksioner hos deltagerne (Ibid.,86). Dog gør forfatterne også opmærksom på, at interviewet er en social aktivitet, som på lige fod med andre typer af social aktivitet påvirkes af magtforhold, personlige relationer og forventninger til interviewet (Ibid.,88-89). At jeg kender to af mine interviewpersoner på forhånd, er således et vigtigt aspekt af de to interviews, da der allerede er etableret et tillidsbånd mellem interviewer og interviewperson.

Mine interviews kan ydermere beskrives som semistrukturerede (Ibid.,86). Jeg havde forinden mit interview med Agnes og Regina sendt dem en interviewguide, og de kendte således mine spørgsmål på forhånd. Helle og Laura havde jeg ikke mulighed for at sende interviewguiden, så de kendte kun til emnet og undersøgelsens formål.

Præsentation af data

Mit datasæt består af fire interviews. Tre af deltagerne er anonymiseret i overensstemmelse med god videnskabelig praksis – den fjerde fremgår med navn efter aftale. Hun har – som et resultat af sin beskæftigelse som aktivist – ikke ønsket at blive anonymiseret. Alle fire interviewpersoner har desuden underskrevet en samtykkeerklæring og givet

tilladelse til, at deres udsagn må bruges i undersøgelsen. To af mine interviews er foregået over Zoom, mens de to andre har været fysiske møder. Det er gældende for alle fire interviews, at jeg kun har optaget lyden og derfor ikke har haft mulighed for at analysere kropssprog. Jeg fik kontakt med en ud af fire interviewede deltagere gennem annoncering på Instagram. Jeg oprettede en Instagram-story, hvor jeg skrev, at jeg søgte interviewpersoner til et projekt om tykfobisk sprogbrug, og at man kunne henvende sig, hvis man havde erfaringer, man ville dele.

Mit første interview med Agnes foregår over Zoom. Agnes er 23 år og en perifer bekendt. Jeg fik kontakt med Agnes gennem min Instagram-story. Jeg bruger ikke eksempler fra mit interview med Agnes i denne undersøgelse, men i interviewet nævner Agnes selv en afart af komplimenten "Hvor ser du godt ud. Har du tabt dig?", og interviewet fungerer derved også som belæg for at betragte det som en prototypisk kompliment.

Mit andet interview er med Helle, som er 61 år. Helle er fra min tætte omgangskreds, og interviewet foregår hjemme hos mig. Jeg tog selv kontakt til Helle og spurgte, om hun ville medvirke i mit interview, da jeg vidste, at hun har haft oplevelser med tykfobiske komplimenter og kommentarer.

Laura er interviewpersonen i mit tredje interview. Hun er 27 år. Jeg har fået kontakt til Laura gennem en fælles bekendt, og interviewet foregår hjemme hos Laura.

I det fjerde interview er Regina Fjendbo min interviewperson. Hun optræder med navn efter aftale. Dette interview foregår over Zoom. Da Regina arbejder som tykaktivist, fandt jeg hendes mail på hendes hjemmeside 'tyrannosaurusregs.dk' og fik derigennem kontakt til hende. På hjemmesiden fremgår det, at Regina er "Tykaktivist, tykterapeut, forfatter og foredragsholder" (Fjendbo, u. å.).

Jeg har udelukkende interviewet kvinder, men da jeg i denne undersøgelse ikke ønsker at undersøge forskellige køns, racers eller aldres oplevelse af tykfobi, er det ikke et metodisk problem. At finde og udvælge interviewpersoner

var desuden vanskeligt, fordi jeg ved at spørge nogen, om de ville medvirke i mit projekt, ville tilskrive dem en identitet og dermed give dem en label som 'tyk'. I Blommaerts terminologi ville jeg tildele dem en 'ascribed categorical identity', som kunne blive fordømmende og tykfobisk. Derfor forsøgte jeg at få interviewpersonerne til selv at melde sig.

ANALYSE

Jeg har opdelt analysen i tre hovedsnit: komplimenter, eufemismer og italesættelsen af tykthed som en følelse. Af bilag 1 fremgår en transskriptionsnøgle.

Komplimenter

To komplimenter går igen i alle mine interviews – dog i lidt forskellig form. Jeg har opdelt dette analyseafsnit efter to gennemgående komplimenter: "Hvor ser du godt ud. Har du tabt dig?" og "Hvor er du modig at tage den bikini på!".

"Hvor ser du godt ud. Har du tabt dig?"

Alle mine interviewpersoner har oplevet at få komplimenter for deres vægt – eller rettere: de har været modtagere af talehandlinger, de har oplevet, var ment som komplimenter, men som ikke nødvendigvis var det eller opfattedes som sådan. En typisk kompliment, de alle nævner, er: "Hvor ser du godt ud. Har du tabt dig?". Komplimenten er spændende, fordi den sætter lighedstegn mellem det at tabe sig og det at se godt ud. Det ser vi et eksempel på i eksempel 1 herunder. Reginas kommentar falder omkring afslutningen af mit interview, hvor jeg spørger, om hun har noget, hun synes, hun mangler at sige.

Eksempel 1: Regina (R), Kirstine (K)

1 R: ((...)) det er der helt klart der er
2 **så** meget i sproget som øh som også
3 sådan noget som (.) hvor ser du
4 godt ud har du tabt dig (.)
5 den har vi jo stort set alle
6 sammen fået på et eller andet
7 tidspunkt fået i vores liv iggå
8 og
9 K: ja uanset hvor meget man vejer
10 næsten
11 R: ja ja jo jo

I dette eksempel bruger Regina adverbiet 'iggå' - en dialektal variant af 'ikke også?'. Brugen af 'iggå' finalt i en sætning er en måde for afsenderen at orientere sig mod at få samtalepartnerens bekræftelse. Jeg giver hende denne bekræftelse i linje 9. Uddraget kan sættes i forhold til Davies og Harrés positioneringsteori og begrebet om mikroaggressioner. For det første ligger der i ytringen "hvor ser du godt ud. Har du tabt dig?" en tydelig positionering af modtageren, nemlig som mere attraktiv end førhen. For det andet kan denne form for kompliment betegnes som en mikroaggression, da den sprogligt implicerer, at et vægttab øger skønhedsværdien og dermed er efterstræbelsesværdigt og tilsigtet. Det sker, uden at modtageren har bedt om, at der blev kommenteret på et eventuelt vægttab. Netop det (uønskede) fokus på vægt og implikationen af, at det at tabe sig er det efterstræbelsesværdige, er for tykaktivismen vigtigt at gøre op med.

I mit interview med Helle nævner hun, at hun har undgået at give en kompliment i frygt for, at det kunne misforstås og tolkes tykfobisk. Her ville hun netop have 'komplimenteret' den pågældende person med "Hvor ser du godt ud. Har du tabt dig?" men lader være og undgår derved at udføre en eventuel mikroaggression og en uønsket identitetstilskrivning.

"Hvor er du modig at tage den bikini på!"

En anden compliment, der går igen i forskellig form i mine fire interviews, lyder "Hvor er du modig!". Eksempel 2 er fra mit interview med Regina.

Eksempel 2: Regina (R), Kirstine (K)

1 K: ((...))er der andre sådan ting du
2 har hørt mm altså
3 komplimentsmæssigt enten som du
4 selv har fået at vide eller som
5 andre har fået at vide (.) altså
6 hvor det var en compliment men
7 som hvor det ikke ender som en
8 compliment
9 (1.8)
10 R: øhm en klassiker som rigtig
11 mange mennesker aldrig nogensinde
12 tænker over er det modsatte af en
13 compliment det er når man siger
14 til en tyk person at de er modige
15 K: mmm (.) ja
16 (.)
17 R: det er simpelthen noget af det
18 det allerværste jeg ople jeg har
19 jo noget der hedder tykhøjskole
20 ((...))vi var på en offentlig
21 strand i sommers
22 K: ja
23 R: hvor at at at der var nogen det
24 var egentlig ikke noget der blev
25 sagt til personen men nogen der
26 sagde det til hinanden at det
27 godt nok modigt at have taget en
28 bikini på((imiterende))
29 K: mm
30 ((...))
31 R: det er også noget jeg oplever
32 jeg er burlesqueperformer en
33 gang imellem hvor at jeg øh op
34 lever i højere grad at få at
35 vide at jeg er modig((distinkt
36 udtale))end mine tynde
37 performer kammerater

Regina nævner, hvordan hun og andre tykke mennesker ofte får at vide, at de er modige, og hun bruger betegnelsen "en klassiker" om complimenten i linje 10. Ved at bruge denne betegnelse udpeger hun den som et tilbagevendende og typisk eksempel på en tykfobisk compliment. Samtidig pointerer hun i linje 11-14, at det er en compliment, som har den modsatte effekt af, hvad der er meningen. Dette leder til en narrativ i linje 20-28 om en oplevelse på den 'tykhøjskole', Regina er arrangør for. Her oplever en af højskoledeltagerne at blive kaldt modig for at tage en bikini på af en udefrakommende på en offentlig strand.

Komplimenten "Hvor er du modig at tage den bikini på!" kan kobles til begreberne mikroaggressioner, positive stereotyper og 'benevolent prejudice'. Sætter man complimenten i forhold til begrebet mikroaggressioner, er der netop tale om nedsættende kommentar, der ikke behøver at være intentionelt tykfobisk. Interviewpersonerne opfatter det som en compliment, men ved at bruge adjektivet 'modig' i forbindelse med f.eks. at tage en bikini på, indikerer man, at enten 'burde' tykke ikke have en sådan beklædningsgenstand på, eller også løber de en risiko ved det. Og når man snakker om tykke mennesker, der tager bikini på som modige mennesker, videregiver man en positiv stereotyp, der ender som en 'benevolent prejudice'.

Komplimenten kan også ses i lyset af Blommaerts identitetsteori, der fokuserer på identitet, som noget man tilskrives af andre. Alle interviewpersonerne kender til oplevelsen at få tilskrevet identiteten som en 'modig' person. Dette kan videre sættes i relation til Davies og Harrés positioneringsteori, da complimenten kan være et resultat af afsenderens subjektposition, som han eller hun ikke kan løsrive sig fra. Det resulterer i, at afsenderen uundgåeligt ser verden fra denne position og forstår den igennem de billeder, historier og stereotyper, som gør sig gældende i netop den diskursive praksis, afsenderen positionerer sig selv i. Og de billeder, historier og stereotyper, som interviewpersonerne

beretter om, er, at man som tyk skal skamme sig, og at man i hvert fald ikke burde vise dellerne frem, men forventes at skjule dem med sin påklædning. Dette bekræftes i eksempel 2, hvor Regina i linje 32-37 understreger sin bikini-narrativ fra tykhøjskolen med endnu en narrativ om sine egne oplevelser som burlesqueperformer. Her oplever hun oftere at få at vide, at hun er modig, end hendes slankere kollegaer gør. At komplimenten "hvor er du modig" netop bliver givet i disse to situationer – i bar bikini- og burlesquetilstand - er interessant, da modtageren i begge tilfælde er afklædt og viser utildækket hud. Derved bliver dét at vise meget hud som tyk person kædet sammen med at være modig.

Komplimenten genfindes et andet sted i mit interview med Regina, hvor komplimenten 'du er modig' fremgår implicit:

Eksempel 3: Regina (R), Kirstine (K)

1 R: (...) for eksempel den her med øh
2 hvor ser den der kjole den ser godt
3 ud på dig det ville jeg **aldrig** kunne
4 gå med ((imiterende stemme))
5 K: mm

Denne passage indeholder på den ene side komplimenten "hvor ser denne her kjole godt ud på dig", men efterfølges på den anden side af "det ville jeg aldrig kunne gå med", som implicerer et mod i forhold til påklædning, som afsenderen giver udtryk for ikke selv at besidde. Herved fremkommer en positionering, hvor afsenderen differentierer sig fra modtageren og skaber forskel på, hvad forskellige mennesker kan have på af tøj. Med andre ord er afsenderen i eksemplet ovenfor - med Davies og Harrés begreber - farvet af en subjektspostion, der indeholder narrativer, holdninger og en diskursiv praksis, der beretter om nogle tykke mennesker som modige mennesker, når det kommer til forskellige former for påklædning.

At stort set den samme kompliment går igen i alle fire interviews, vidner om de fælles kulturelle ressourcer og arketyperiske samtalemønstre for komplimenter, som ifølge Davies og Harré udpeges gennem samtalers gentagelighed og lighed. Desuden er der det fællestræk på tværs af mine interviews, at mine interviewpersoner ved at skulle fortælle mig om de komplimenter, de har fået eller hørt om, imiterer de personer, der skulle have givet komplimenterne, hvilket er markeret med "((imiterende))" i transskriptionerne. Det kan der være flere forklaringer på. Det kan dels ses som en afstandtagen fra komplimenternes tykfobiske og diskriminerende potentiale og dels være en måde at tilføje et humoristisk strejf til samtalen.

"Du er da også begyndt at fylde lidt mere i landskabet" - eufemismer i sproget

Min interviewperson Regina Fjendbo har udgivet bogen *Hold kæft og vær tynd!* i 2021. Kapitlet "Ordbogen" består af en opstilling af ord og sproglige vendinger, der er gængse i det danske sprog og anvendes for at undgå at bruge ordet 'tyk'. Der er dermed tale om eufemismer. I indledningen til kapitlet skriver hun: "Jeg spurgte mine følgere på Instagram om hvilke ord og udtryk de havde brugt eller oplevede at andre bruger om tykke kroppe" (Fjendbo, 2021, 68). Hun fremstiller altså eksemplerne som 'autentiske'. Dernæst oplister hun eksempler som "curvy", "frodig" og "solid og robust" (Ibid., 68, 71, 75). "Ordbogen" indeholder også mere humoristisk rettede ord og udtryk som "horisontalt udfordret", "at fylde noget i landskabet", "at være til den runde side" og "erotisk buttet" (Ibid., 72+71). Eufemismerne i kapitlet kan yderligere suppleres med f.eks.: 'at have sul på kroppen', 'at have tunge knogler', 'hvalpefedt', 'være godt i stand', 'velnæret', og 'godt polstret'.

Det er interessant, at jeg i mine interviews selv bruger sproglige eufemismer for at undgå at bruge adjektivet 'tyk'. I mit interview med Laura finder vi f.eks. eksempel 4, hvor jeg

undgår at bruge ordet 'tyk' – som en selvreparatur ellers afslører, jeg har lige på tungen:

Eksempel 4: Laura (L), Kirstine (K)

1 K: hvis du skulle beskrive en anden
2 hvad hvilket ord ville du så bruge
3 L: hvilken anden
4 K: en anden person((grinestemme)) som
5 var ty som havde lidt for meget på
6 sidebenene

Det samme sker i mit interview med Helle, hvor jeg igen stiller et spørgsmål omkring ordvalg i forhold til en tyk person. I eksempel 5 leder jeg efter ordet, og Helle supplerer mig med en anden eufemisme: at have sul på kroppen.

Eksempel 5: Helle (H), Kirstine (K)

1 K: hvis man skulle beskrive et andet
2 menneske hvis du så en der havde
3 lidt for meget
4 (0.8)
5 H: sul på kroppen
6 K: sul på kroppen præcis

Koblingen mellem tykfobisk sprog og sprogbrug er også tydelig i interviewet med Laura. Jeg spørger til Lauras oplevelser med tykfobiske komplimenter, og hvilke kommentarer hun har fået i forhold til sin vægt. Hun svarer:

Eksempel 6: Laura (L), Kirstine (K)

1 L: ellers er det min mormor sådan
2 rigtig mormorkommentarer
3 K: mm
4 L: hvor hun kan finde på sådan noget
5 og spørge om mine bukser ikke sidder
6 lidt stramt eller lige ja hun
7 har engang kommenteret hvor det
8 ikke engang er sådan ja du ved det
9 er bare en henkastet kommentar
10 K: mm
11 L: men det er jo stadig mega nederen

12   men så tror jeg hun har sagt sådan
13   ej du er da også begyndt at fylde
14   lidt mere i landskabet og så siger
15   hun det på sønderjysk ((grine-
16   stemme))

Her beretter Laura om sine oplevelser med mormorens kommentarer om hendes vægt – kommentarer, hun betegner som 'mormorkommentarer'. Denne neologisme trækker tråde til andre sammensætninger som 'mormormad', 'mormordressing' og 'mormorarme' og er med til at nedtone og uskyldiggøre mormorens udsagn og gøre dem mere 'hyggelige' og i orden.

Ved at bruge sproglige eufemismer muliggør man at undgå ordet 'tyk'. Dette kan være en hensyntagen til 'tykke' mennesker – en måde at undgå at tilskrive dem en måske uønsket 'ascribed categorical identity' og label. Men som Regina nævner, er det et af tykaktivismens hovedformål at 'reclame' ordet 'tyk' og ændre konnotationen fra at være negativ og fordømmende til at være et neutralt beskrivende adjektiv. De sproglige eufemismer kan derfor også tolkes som udtryk for den berøringsangst og det tabu, der har været overfor overvægt og tykke mennesker, og som mine interviewpersoner giver udtryk for stadig eksisterer.

"Jeg føler mig også tyk" – tykhed som en følelse

I mit interview med Regina fremhæver hun sin modvilje imod at bruge ordet 'tyk' som en betegnelse for en følelse. Hun er imod udsagn som "jeg føler mig tyk i de her bukser". For hende er tyk noget man er, eller noget, man ikke er. Dette standpunkt fremfører hun i eksempel 7:

Eksempel 7: Regina (R), Kirstine (K)

1 R: så nå ja men det er jo også igen
2   det der med det sproglige iggå det
3   at vi at vi taler om tykhed som en
4   følelse er jo også en et super

5 stort problem fordi at at eh
 6 og det oplevede jeg for eksempel
 7 også på tykhøjskole sidste år
 8 at at der var tynde mennesker
 9 som skrev til mig og sagde jeg
 10 kunne også godt have brug for det
 11 her Regina for jeg kan **også** godt
 12 føle mig tyk og jeg hader **også** min
 13 krop
 14 (2.0)
 15 K: ja
 16 R: og så var jeg sn lidt undskyld
 17 søde skat for det første jeg **føler**
 18 mig ikke tyk (.)jeg er tyk(.)
 19 K: mm
 20 R: det er en størrelse det er ikke en
 21 følelse og for det andet jeg hader
 22 bare overhovedet ikke min krop og
 23 når du siger til mig at du
 24 **også** hader din krop så fortæller
 25 du implicit
 26 K: ja
 27 R: at hvis man er tyk så hader man
 28 nødvendigvis sin krop av av av
 29 vil du godt lige gå hjem til dig
 30 selv og så finde ud af hvad du
 31 faktisk føler i stedet for fordi
 32 jeg vil godt love dig at det ikke
 33 er tyk

Ovenstående eksempel kan sættes i relation til Davies og Harrés positioneringsteori, da Regina med sin ytring i linje 16-18 afviser den positionering, hun bliver tildelt med sætningen "jeg kan også godt føle mig tyk og jeg hader også min krop" og afstår derved fra samtalens 'alignment'. Den position, hun afviser, fremkommer gennem den præsupposition, der indfinder sig med adverbiet 'også' i linje 11 og 12.

Sprog bliver i ovenstående eksempel en identitetsmarkør. Med udgangspunkt i Blommaerts identitetsbegreb er der stor forskel på, om man 'er' noget, eller om man 'føler' sig noget. Hvor der i det første udsagn med enten 'jeg er', 'du er' osv. ligger en 'othering' og en 'ascribed categorical identity',

bærer verbet 'føler' ikke samme grad af 'labelling'. I stedet er det refleksive verbum 'at føle sig' med til at understrege en narrativ, man fortæller om sig selv, og som ikke altid stemmer overens med det, som andre beskriver en med. Det er en andens narrativ om hende, en 'ascribed categorical identity', som Regina afviser med sit svar.

Regina oplever med andre ord, at brugen af ordet 'tyk' som en følelse bliver tykfobisk på to måder. For det første får hun gennem sproget tilskrevet en identitet, hun ikke ønsker, og for det andet bliver hun sat i en position, der er fremmed for hende – hun føler sig ikke tyk; hun er tyk.

PERSPEKTIVERING

Fatshaming og tykfobi har længe været tabuiserede emner, og min undersøgelse er en del af en bevægelse mod at bryde med dette. Både danske og udenlandske medier har fokus på tykfobiske komplimenter og kommentarer (Kolbeck, 2020; Morales, 2016; Tovar, 2018; Chastain, 2016; Campbell, 2017). Medierne bringer artikler med rubrikker som "11 Offensive Phrases You Didn't Realize Are Fat Shaming" og "Har du ikke tabt dig?" er baghåndskomplimenten, jeg hader allermost." (Campbell, 2017; Kolbeck, 2020).

Min undersøgelse bidrager derudover til en ny brug af begreberne mikroaggressioner, positive stereotyper og 'benevolent prejudice', der tidligere har været brugt i sammenhæng med sexismen, racismen og alderismen. Dog er tykaktivismen og tykfobiske komplimenter og kommentarer samtidig del af en generel debat i samfundet om netop sexismen og feminismen, og især om hvorvidt det er i orden at kommentere på menneskers – særligt kvinders – udseende uden at have fået lov. At gøre op med denne type handlinger og væremåder er således et erklæret mål for såvel tykaktivismen, sexismen og feminismen.

KONKLUSION

Gennem Blommaerts identitetsteori og Davies og Harrés positioneringsteori kan komplimenter som "Hvor ser du godt ud. Har du tabt dig?" og "Hvor er det modigt at tage den bikini på!" medføre uønskede identitetstilskrivninger og utilsigtede positioneringer. De kan også læses som udtryk for tykfobi. En tykfobi, der kan være et resultat af, at afsenderne af komplimenterne er positioneret i en subjektspostion, der giver dem et bestemt og vinklet syn på verden. Yderligere kan de komplimenter, jeg har analyseret, betegnes som mikroaggressioner, der viderefører positive stereotyper og derfor ender som 'benevolent prejudices'. Også i sprogets eufemismer kan gemme sig tykfobi. Brugen af eufemismer kan på den ene side ses som en selvvalgt hensyntagen til tykke mennesker og på den anden side som unødigt høflighed, der taler ind i den berøringsangst, der er og har været over for overvægt og tykke mennesker. Derudover tildeler samtalepartnere igennem sprogets eufemismer hinanden 'ascribed categorical identities'. Mine interviews viser desuden, at ordet 'tyk' kan være udtryk for en følelse – en følelse, der tilføjer en omskiftelighed til det alternative konstaterende udsagn 'jeg er tyk'. Komplimenter kan udgøre en strategi og en måde, hvorpå afsenderen kan bekræfte og evaluere sin egen position i et samfund, hvor det er godt at tabe sig og modigt at tage en bikini på som tyk person. Min undersøgelse viser derfor, at der ligger en tykfobi indlejret i vores sproglige praksisser og i nogle af de meget almindelige komplimenter, vi tidligere anså for smigrende ord og rosende bemærkninger.

LITTERATUR

Abrams, Dominic (2010): Processes of prejudice: Theory, evidence and intervention. Equality and Human Rights Commission, Research report 56. Centre for the Study of Group Processes, University of Kent. Web: 25. maj 2023 <https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/research-report-56-processes-of-prejudice-theory-evidence-and-intervention.pdf>

Blommaert, Jan (2005): Discourse: A Critical Introduction. Cambridge: Cambridge University Press.

Campbell, Nakeisha (25. august 2017): 11 Offensive Phrases You Didn't Realize Are Fat Shaming. I: The Body Is Not An Apology, Weight/Size. Web: 25. maj 2023 <https://thebodyisnotanapology.com/magazine/11-offensive-phrases-you-didnt-realize-are-fat-shaming/>

Chastain, Ragen. (14. juli 2016): Things That Are Not Always Compliments For Fat People. I: Dances With Fat. Life, Liberty, and the Pursuit of Happiness Are For All Sizes. Web: 25. maj 2023 <https://danceswithfat.org/2016/07/14/things-that-are-not-always-compliments-for-fat-people/>

Czopp, Alexander M. (2008): When is a compliment not a compliment? Evaluating expressions of positive stereotypes. I: Journal of Experimental Social Psychology, vol. (44), Issue 2, March 2008, 413-420.

Dansk Sprognævn (u. å. a): Nye ord i dansk. fatshame. Web: 8. maj 2023 <https://dsn.dk/ordbog/noid/fatshame/>

Dansk Sprognævn (u. å. b): Nye ord i dansk. fatshaming.
Web: 8. maj 2023 <https://dsn.dk/ordbog/noid/fatshame/>

Dansk Sprognævn (u. å. c): Nye ord i dansk. tykfobi. Web: 8. maj 2023 <https://dsn.dk/ordbog/noid/fatshame/>

Davies, Bronwyn og Harré, Rom (1990): Positioning: The Discursive Production of Selves. I: Journal for the theory of social behaviour, vol. 20 (1), 43-63.

Davies, Bronwyn & Harré, Rom (2014): Positionering: diskursiv produktion af selver. Oversat af: Ole Lindegård Henriksen. København: Forlaget Mindspace.

Fjendbo, Regina. Hold kæft og vær tynd! Kropskærlig selvhjælp. (2021). Karup J.: Tyrannosaurus Regs.

Fjendbo, Regina. (u. å.): Om mig. I: tyrannosaurusregs.dk.
Web: 25. maj 2023 <https://www.tyrannosaurusregs.dk/om-mig/>

Heller, Monica; Pietikäinen Sari & Pujolar, Joan (2018): Critical Sociolinguistic Research Methods: Studying Language Issues That Matter. Oxfordshire: Routledge.

Kolbeck, Julie. (14. maj 2020). Klumme. "Har du ikke tabt dig?" er baghåndskomplimenten, jeg hader allermest. I: alt.dk. Web: 19. oktober 2023
<https://www.alt.dk/sundhed/klumme-om-kropsvaegt-og-komplimenter>

Morales, Sarah-Jane. (20. juli 2016). 11 Of The Most Common Ways We Fat Shame. I: Bustle, Fashion. Web: 25. maj 2023
<https://www.bustle.com/articles/173155-11-of-the-most-common-ways-we-fat-shame>

Sue, Derald Wing (2010): *Microaggressions in Everyday Life: Race, Gender, and Sexual Orientation*. Hoboken: John Wiley & Sons.

Tovar, Virgie. (9. september 2018). 10 common instances of fatphobia, and how to react to them. I: *The Irish Times, Health*. Web: 25. maj 2023 <https://www.irishtimes.com/life-and-style/health-family/10-common-instances-of-fatphobia-and-how-to-react-to-them-1.3619439>

Bilag 1: Transskriptionsnøgle

Transskriptionen følger dansk retskrivning, som den er fastsat af Dansk Sprognævn.

Derudover gør følgende sig gældende:

(.)	Pauser, der er kortere end 0,5 sek.
(1.2)	Pauser, der er længere end 0,5 sek. er angivet med (pause i sekunder)
((grinestemme)), ((distinkt udtale)), ((imiterende))	Regibemærkninger, andre kontekstforhold og kommentarer er angivet i parenteser
((...))	Få sekunders udeladt passage
<u>Hallo</u> <u>Hej</u>	Understregning af tale angiver, at ytringer bliver sagt som overlappende tale
Hej	Markerer emfase